

ЎЗБЕКИСТОН СОВЕТ ЁЗУЧИЛАРИ СОЮЗИ

Шарқ ЮЛДУЗИ

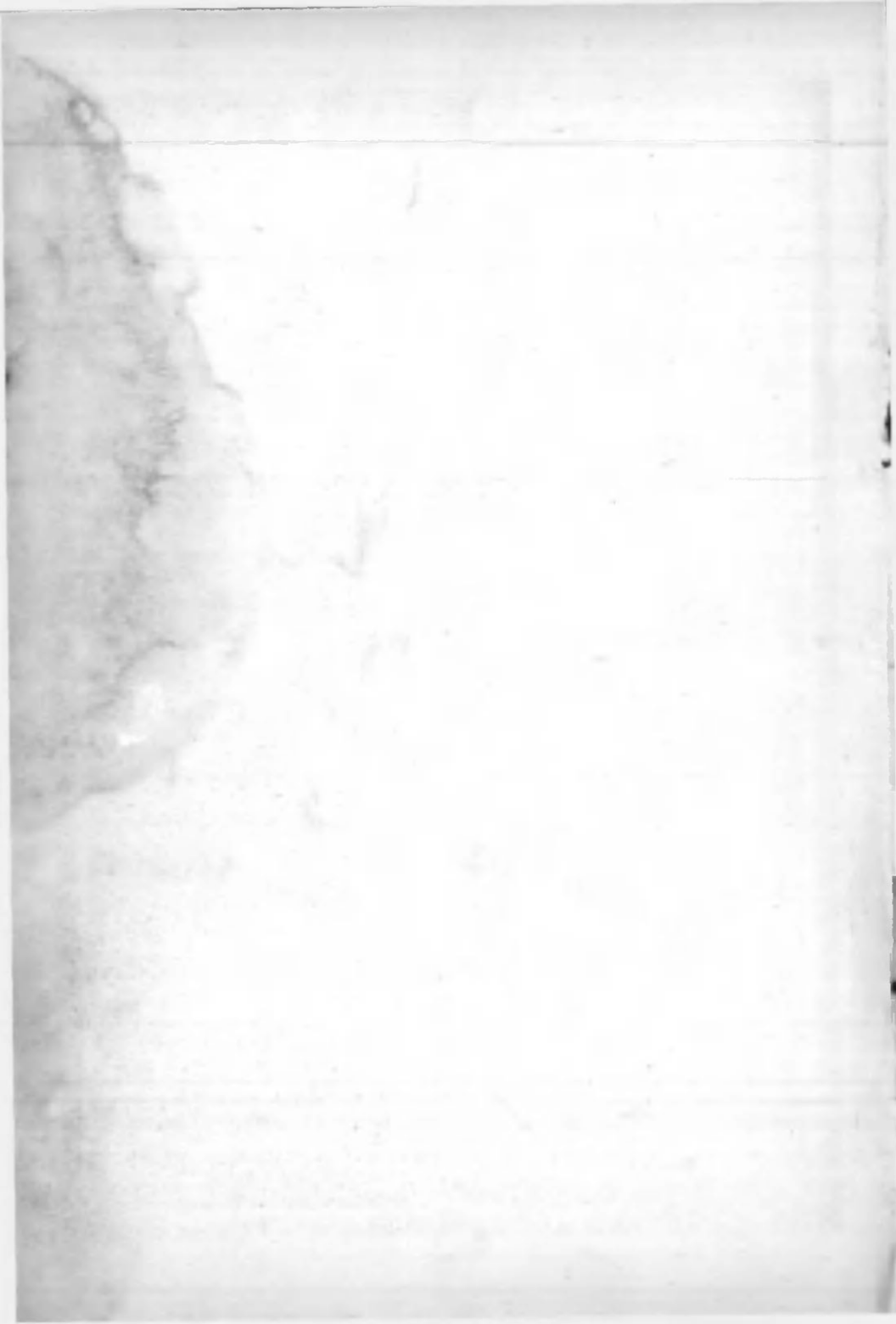
ОЙЛИК АДАБИЁТ ВА
САНАТ ЖУРНАЛИ

№ 6

ИЮНЬ

«ҚИЗИЛ УЗБЕКИСТОН» ва «ПРАВДА ВОСТОКА»
НАШРИЁТИ

Тошкент - 1946

МИХАИЛ ИВАНОВИЧ КАЛИНИН

БУТУН ИТТИФОҚ КОММУНИСТ (большевик)ЛАР ПАРТИЯСИ МАРКАЗИЙ КОМИТЕТИ, ССР ИТТИФОҚИ МИНИСТРЛАР СОВЕТИ ВА ССР ИТТИФОҚИ ОЛИЙ СОВЕТИ ПРЕЗИДИУМИДАН

Бутун иттифоқ Коммунист (большевик)лар Партияси Марказий Комитети, ССР Иттифоқи Министрлар Совети ва ССР Иттифоқи Олий Совети Президиуми партиянинг ва Совет давлатимизнинг отоқли арбоби, ВКП(б) Марказий Комитети Политбюросининг а'зоси, ССР Иттифоқи Олий Совети Президиумининг а'зоси ўртоқ Михаил Иванович Калининнинг узоқ давом этган оғир касалликдан кейин 3 июньда соат 10 дан 05 минут ўтганда вафот қилганлигини партиёга ва Совет Иттифоқининг барча меҳнаткашларига ҳаят зўр қайғи билан билдирадилар.

Ўртоқ Калинин ўзининг бутун оғли ҳаёти меҳнаткашлар иши учун, коммунизмнинг ғалабаси учун курашга бағишлади. Ўртоқ Калинин Ленин ва Сталиннинг содиқ сафдоши, большевиклар партияси ва Совет давлатининг энг фаол қуручиларидан ва энг кўзга кўринган раҳбарларидан бири эди.

Михаил Иванович Калинин Совет давлати олий органининг раҳбари лавозимида йигирма етти йил фидокорлик билан ишлаб, ўзининг бутун кучини социалистик Ватанни мустаҳкамлаш, мамлакатимизда ишчилар, деҳқонлар ва интеллигентларнинг иттифоқини ва Совет Иттифоқи халқларининг дўстлигини мустаҳкамлашга сарф қилди.

Улуғ революционер ва социалистик давлатнинг қуручиси ўртоқ Калининнинг бутун жўшқин ҳаёти ва самарали фаолияти халққа фидокорона хизмат қилиш ва Ватанга бениҳоя садоқат намунасидир. Михаил Иванович Калинин Ленин-Сталин ишига бўлган садоқати, халқ оммасига яқинлиги ва халқ манфаатлари-

ни чуқур англаши, халқнинг бахт-саодати туғрисида тинмай ғам-хўрлик қилганлиги билан барча меҳнаткашларнинг самимий ҳурмати ва қизғин муҳаббатига сазовор бўлди.

Бутун Иттифоқ Коммунист (большевик)лар Партияси Марказий Комитети, ССР Иттифоқи Министрлар Совети ва ССР Иттифоқи Олий Совети Президиуми Михаил Иванович Калининнинг хотираси, унинг мамлакатимиз халқларининг озодлиги ва бахт-саодати учун, совет Ватанининг гуллаб-яшнаши учун ҳормай-толмай олиб борган кураши ҳақидаги хотира барча коммунистлар ва партиясизларни, барча ишчиларни, деҳқонларни ва интеллигентларни социалистик давлатни янада мустаҳкамлаш йўлида фидокорона меҳнат қилишга илҳомлантиради, деб ишонч билдирадилар.

**БУТУН ИТТИФОҚ КОММУНИСТ (большевик)ЛАР
ПАРТИЯСИ МАРҚАЗИЙ КОМИТЕТИ
ССР ИТТИФОҚИ МИНИСТРЛАР СОВЕТИ
ССР ИТТИФОҚИ ОЛИЙ СОВЕТИ ПРЕЗИДИУМИ**

3-июнь, 1946 й.

МИХАИЛ ИВАНОВИЧ КАЛИНИН

Коммунистлар партияси ва Совет давлатига асос солучилардан бири ҳамда Коммунистлар партияси ва Совет давлатининг отоқли раҳбаридан бири ўртоқ Михаил Иванович Калинин узоқ давом этган оғир касалликдан кейин 3 июньда вафот этди:

Михаил Иванович Калинин 1875 йилнинг ноябрида Тверь губернияси (ҳозирги Калинин области) да деҳқон оиласида туғилди. Калинин 18 яшар ўспиринлик вақтидаёқ Петербургдаги „Старий арсенал“ заводига ишчи бўлиб киради. Икки йилдан сўнг Михаил Иванович Путилов заводига металл ишлашчи токар бўлиб киради. Бу ерда у машҳур лекальчи бўлиб етишади. Михаил Иванович ана шу даврда ишчиларнинг махфий ташкилотига — революцион ишга қўшилади ва Петербург пролетариати ўртасида илғор ишчиларнинг бири бўлиб етишади. Петербург сиёсий полицияси уни қамоққа олиб, Тбилисига сургунга юборади. Бу ерда у Тбилиси темир йўл ишхонасига металл ишлашчи токар бўлиб киради. Тбилиси полицияси уни тақиб қилгани учун Михаил Иванович Ревельга кўчади. Бу ерда у темир йўл ишхонасида ишлаб, сургун муддатини тамомлайди. Сўнгра у Петербургга қайтиб келиб, қурол заводида лекальчи бўлиб ишлайди. Шу пайдан бошлаб у Петербургдан кетмайди. Петербургнинг турли заводларида ишлаш блан бирга большевиклар партияси сафида кўзга кўринган илғор ишчиларнинг бири ва ишчилар синфининг сиёсий раҳбари сифатида махфий революцион фаолиятини давом этдиради.

Ўртоқ Калинин ўз ҳаётининг эллик йилини меҳнаткашлар оммасини озод қилиш учун кураш ишига, социализм ишига бағишлади. М. И. Калинин дастлабки яширин марксистик тўғарақларда ва „Ишчилар синфини озод қилиш учун кураш союзи“да Ленин блан биргаликда ишлади. У Ленин ва Сталин блан ҳамжиҳатликда большевиклар партиясини яратди, большевиклар газетаси бўлмиш „Правда“ ни вужудга келтирди, улуг совет революциясини тайёрлашда ва уни амалга оширишда фаол қатнашди.

1917 йили Октябрь революциясидан кейин ўртоқ Калинин ёш совет давлатининг энг кўзга кўринган раҳбарларидан бири бўлиб қолди.

1919 йилнинг март ойида ўртоқ Калинин Лениннинг таклифига кўра, Россия Федератив Совет республикасининг Олий органи — Бутун Россия Советларининг Марказий Ижроия Комитетига Раис қилиниб сайланди.

1922 йилнинг декабрида Совет Социалистик Республикалари Иттифоқи тузилганидан сўнг ўртоқ Калинин Совет Иттифоқи олий органининг — Совет Социалистик Республикалари Иттифоқи (СССР) Марказий Ижроия Комитетининг Раиси вазифасига сайланади.

1938 йилнинг январида Совет Иттифоқининг Олий органи қайтадан ташкил этилгач, ўртоқ Калинин СССР Олий Советининг биринчи сессиясида Совет Иттифоқи Олий Совети Президиумининг Раиси қилиб сайланади.

Михаил Иванович Калинин совет давлати олий органининг доно ва синалган раҳбари бўлиб танилди, мамлакатимизда умумхалқнинг муҳаббатига ва бутун илғор инсониятнинг ҳурматига сазовор бўлди.

Улуғ рус халқининг шонли фарзанди бўлмиш ўртоқ Калинин ўзининг бутун ёрқин ҳаётини меҳнаткашларни капиталистик қулладан халос этиш ишига бағишлади.

Гражданлар уруши ғолибона тамом бўлганидан сўнг, тинч социалистик қурилиш йилларида М. И. Калинин ўзининг бутун куч-қувватини ва билимини, ўзининг бой ҳаёт тажрибаларини совет ижтимоий ва давлат тузумининг қудратини мустаҳкамлашга сарф этди. Ленин ва Сталиннинг содиқ сафдоши бўлган ўртоқ Калинин ленинизмнинг тантанаси учун партия душманларига ва халқ душманларига қарши тинмай курашиб келди.

Ўртоқ Калинин Улуғ ватан уруши йилларида оғир касал бўлгани ҳолда Совет давлати олий органининг раҳбари вазифасида фидокорона ишлади, ўзининг бутун куч ва қувватини Совет Иттифоқининг немис ва япон агрессорлари устидан ғалаба қозониши учун сарф этди. Ўртоқ Калининнинг Ватан уруши кунларидаги оташин ватанпарварлик руҳи блан суғорилган нутқлари ва ёзган мақолаларини совет кишилари унитмайдилар, бу нутқ ва мақолалар армиямизни ва халқимизни душман устидан ғалаба қозонишига ишонч ҳисси блан руҳлантирган эди.

Ватанимизга фидойилик блан хизмат қилиш ва садоқатли бўлиш йулида намуна бўлган Михаил Иванович Калининнинг номи — бутун совет кишилари учун ниҳоятда қадрлидир.

Ўртоқ Михаил Иванович Калининнинг фаолияти ҳамиша давлат ишларини донолик билан бошқаришнинг ва халқ билан мустаҳкам алоқада бўлишнинг, коммунизм ишига қаҳрамонона хизмат қилишнинг намунаси бўлиб қолади.

Мамлакатимизнинг оташин ватанпарвари, коммунизм учун ҳормай-толмай курашган киши, доно ва самимий раҳбар бўлмиш Михаил Иванович Калинин хотирасини бутун совет кишилари умрбод эслаяжаклар.

Алвидо, қимматли дўст ва жанговар ўртоқ!

Г. АЛЕКСАНДРОВ

А. АНДРЕЕВ

А. БЕРДИЕВ

Ф. БРОВКО

Н. БУЛГАНИН

И. ВАРЕС

А. ВАСИЛЕВСКИЙ

К. ВЕРШИНИН

Н. ВОЗНЕСЕНСКИЙ

К. ВОРОШИЛОВ

А. ГОРКИН

М. ГРЕЧУХА

А. ЖДАНОВ

Л. КАГАНОВИЧ

А. ҚОЗОҚПОЕВ

М. КАСУМОВ

А. КИРХЕНШТЕЙН

А. КОСИГИН

И. КОНЕВ

А. КУЗНЕЦОВ

В. КУЗНЕЦОВ

Н. КУЗНЕЦОВ

Т. КУЛАТОВ

О. КУУСИНЕН

Г. МАЛЕНКОВ

Л. МЕХЛИС

А. МИҚОЯН

Н. МИХАЙЛОВ

В. МОЛОТОВ

А. МЎМИНОВ

Н. НАТАЛЕВИЧ

Ю. ПАЛЕЦКИС

М. ПАПЯН

Н. ПАТОЛИЧЕВ

Г. ПӨПОВ

А. ПОСКРЕБИШЕВ

П. ПОСПЕЛОВ

М. РОДИОНОВ

И. СТАЛИН

Г. СТУРУА

А. ХРУЛЕВ

Н. ХРУШЧЕВ

М. ШАГАДАЕВ

Н. ШВЕРНИК

М. ШКИРЯТОВ

А. М. ГОРЬКИЙ ҲИКОЯЛАРИ

АХЛОҚ МУҲИББИ

(„Америкада“ циклидан)

У кеникига кечаси келди ва шубҳали назар блан ҳужрамга кўз югуртириб чиқди-да, паст овоз блан сўради:

— Ярим соатгина сиз блан танҳо суҳбатлашсам мумкинми?

Унинг овозида ва букрироқ келган озгин гавдасида қандайдир сир ва ҳаяжон бор эди. У ўзининг ўхшовсиз узун ва қиррали суяқларини курси кўтараолмас деб ҳадиксирагандай, жуда эҳтиёткорлик блан ўлтирди.

— Деразанинг пардаларини тушираоласизми?— деб сўради аста.

— Марҳамат! — дедим ва унинг истагини дарҳол ўрнига келтирдим.

Бош силкиб, ташаккур билдирди-да, дераза томонга имо қилиб, яна ҳам пастроқ овоз блан огоҳлантирди:

— Доим назорат қиладилар.

— Кимлар?

— Мухбирлар, албатта.

Мен диққат блан унга тикилдим. Анча тузук, ҳатто олифтароқ кийинган бўлса ҳам, ҳар ҳолда фақирга ўхшар эди. Тепа сочи тушган қиррали боши унга камтар ва одобли киши қиёфасини бериб турарди. Юзи жуда ориқ, соқоли тоза қирилган, сариғ киприклар блан ярим беркинган кулранг кўзлари гуноҳкорона эди. Кипригини кўтариб юзимга тик қараганида, мен ўзимни қандайдир туманли бўшлиқ олдида ҳис этдим. У оёқларини курси остига букиб, ўнг қўлини тиззасига қўйган ҳолда, телпак ушлаган чап қўлини пастга осилтириб ўтирибди. Узун бармоқлари бироз қалтирар, маҳкам жиплашган лабларининг икки чети ҳорғинликдан осилиб тушган — бу унинг устидаги костюмнинг қимматга тушганидан дарак берар эди.

Чуқур нафас олиб, деразага қиё боқди-да, сўз бошлади:

— Ўзимни танитмоққа рухсат этинг, мен, ҳалигидай, гуноҳкорликни касб қилган одамман...

Унинг сўзларини эшитмаганга солдим ва ички ҳайратимни яшириб, сўрадим:

— Нима дедингиз?

— Гуноҳкорликни касб қилган одамман, — деди яна — менинг ихтисосим — ижтимоий ахлоққа хилоф жиноятлар қилиш...

Бу гапнинг оҳангида камтарлик бор эди халос; мен унинг сўзларида, ёки юзида таассуфдан асар ҳам тополмадим.

— Сиз... бир пиёла сув ичиб олмайсизми? — деб таклиф қилдим.

— Йўқ, ташаккур! — деб рад қилди ва гуноҳкорона жилмайиб, гавдамга тикилди.

— Сиз, менинг сўзларимни яхши тушинмайётирсиз?

Мен ҳам европали журналистлар сингари подонликни такал-лүфсизлик ниқоби остига яшириб, унга э'тироз билдирдим:

— Йўқ, нега тушунмайин?

Аммо у менга ишонмади шекилли, теллагини силкитиб туриб, камтарлик блан кулди ва сўзга киришди:

— Менинг кимлигим сизга аён бўлсин учун ўз фаолиятимдан бирнеча фактлар келтираман...

Шу ерга келганда, у чуқур нафас олиб, бошини қуйи солди. Мен унинг нафасида фақат ҳорғинлик борлигини сезиб, янгидан ҳайрагда қолдим.

У теллагини аста силкитиб давом этди:

— Газетада бир одам ҳақида ёзиб чиққан эдилар... Я'ни бир ароқхўр ҳақида... Театрда бўлган жанжал ҳақида, эсингизда борми?

— Саҳнада ўйиннинг та'сирли жойи келганда ўрнидан сакраб туриб, теллагини кийган ва биринчи қатордан туриб извошчини чақирган бир жаноб ҳақидами? — деб сўрадим.

— Ҳа, — деб тасдиқ этди ва мулойимлик блан қўшиб қўйди, — ўша мен эдим. „Болаларни азоблавчи йиртқич“ деган мақоланинг чиқишига ҳам мен сабабчи, „ўз хотинини сотган эр“ деган бошқа бир мақола чиқди, у ҳам менинг ҳақимда... Кўчада бир хонимни ноқулай таклифлар блан безовта қилган одам ҳам мен... Умуман мени камида ҳафтасига бир марта газетага ёзадилар ва бу ҳар гал ахлоқнинг бузилганини исбот қилиш тўғри келганигина бўлади.

У, бу сўзларни секин, жуда аниқ ва лекин махтанмасдан, сўзлади. Мен ҳечнарсга тушинмасам ҳам, буни унга билдиргим келмас эди. Барча ёзучилар сингари, мен ҳам ўзимни доимо турмушни ва одамларни беш қўлдай билган киши қилиб кўрсатаман.

— Ҳимм, — деб қўйдим файласуфларча, — қалай ахир, бу хил машғулот сизга завқ бағишлайдими?

— Очиқ айтишим керакки, ҳали ёш эканман, бу машғулот менга завқ берар эди, — деди у, — аммо ҳозир мен қирқ бешга кирдим, уйланганман, икки қизим бор... Бу аҳволда сизни айб ва бузуқлик манба'и сифатида ҳафтасига икки-уч марта газетага ёзиб чиқсалар, албатта жуда ўнғайсиз. Топшириқни аниқ ва ўз вақтида бажариш учун мухбирлар ҳамиша кетимдан юрсалар...

Ҳайрон қолганимни билдирмаслик учун йўталдим, кейин қизгангансимон сўрадим:

— Шундай дардингиз борми?

Бошини қимиралиб „йўқ“ ишорасини қилди. Теллагини елпиғич қилиб, юзини елпиди ва деди:

— Йўқ, касбимни мен сизга айтдимку: менинг ихтисосим кўчада ва гавжум жойларда майда жанжаллар қўзғаш... Бюро-миздаги бошқа ҳамкорларимиз бундан кўра мас'улияглироқ ва

йирикрок ишлар блан машгул бўладилар, масалан: диний ҳиссиётни таҳқир қилиш, хотин ва қизларни бузиш, минг доллардан ортиқ бўлмаган миқдордаги молга ўғрилиқ қилиш... — У чуқур нафас олди, ён-атрофга боқди ва яна тушинтирди — ва ахлоққа хилоф бўлган бошқа жиноятлар... Мен эса, фақат майда жанжаллар қўзғайман...

У худди ўз ҳунари ҳақида гапираётган ҳунарманддай сўзлар эди. Бу ҳол менинг гашимга тегабошлади ва нафрат блан сўрадим:

— Майда жанжаллар сизни қониқтирмайдими?

— Йўқ, — деди у осойишталик блан.

Унинг соддалигига қарши бир нима деб бўлмас эди. Мен жуда қизиқабошладим. Бир пас жим туриб яна сўрадим:

— Қамоқда бўлганмисиз?

— Уч марта. Умуман, мен штраф миқ'ёсидагина иш кўраман. Лекин штрафларни, албатта, бюромиз тўлайди...

— Бюро? — беихтиёр такрорладим.

— Албатта, — деди кулиб, — малумки, мен ўзим штраф тўлайолмайман. Тўрт кишилик оила учун ҳафтасига эллик доллар нима бўлади дейсиз...

— Шу ҳақда мен бироз ўйлаб олай, — деб ўрнимдан турдим. У розилик билдирди:

— Марҳамат.

Мен руҳий касалликларнинг барча турларини зўр бериб эсга олиб, уёда нари-бери юрабошладим. Ундаги дарднинг характерини аниқламоқчи бўлар, лекин аниқлайолмас эдим. Бир нарса аниқ — бу катталиқни ҳавас қилиш эмас. У ориқ ва гўштсиз юзида мулоим жилмайиш блан мени кузатар ва сабр блан кутар эди. Унинг қаршисида тўхтаб:

— Демак бюрларинг борми? — дедим.

— Ҳа, — деди у.

— Хизматчилари кўпми?

— Бу шаҳарда эрлардан 125 ва хотинлардан 75 киши.

— Бу шаҳарда? Демак... Бюройингиз бошқа шаҳарларда ҳам бор экан-да?

— Мамлакатнинг ҳамма ерида, албатта, — деди у ва ғурур блан кулди.

Ўзимни ўзим қизганиб қўйдим.

— Лекин... Улар ахир... — Қат'иятсизлик блан сўрадим, — улар, у бюрлар нима иш қилади?

— Ахлоқ қондаларини бузадилар, — деди камтарлик блан, курсидан туриб креслога ўтирди-да, керилиб олиб, ошкора равишда ва мароқ блан юзимга тикилабошлади. Афтидан мен унга ёввойи бўлиб кўриндим-у, у, андешани йиғиштириб қўйди. „Нима бўлса бўлар, — дедим хаёлимда — ҳечнарса тушинмаётганимни, билдирмаслигим керак“. Қўлларимни бир-бирига ишқалаб туриб жонлилик блан айтдим:

— Бу қизиқ. Жуда қизиқ. Лекин... Бунинг нима кераги бор ўзи?

— Ниманинг? — деди кулиб.

— Ана шу ахлоқ қоидаларини бузиш бюросининг.

У, ёш боланинг тентаклигидан кулган катталар сингари, ҳузур қилиб кулди. Мен унга қарадим-у, чиндан ҳам турмушдаги барча кўнгилсизликларнинг манбаи нодонлик экан, деган фикр ақлимга келди.

— Сиз қандай ўйлайсиз, яшаш керакми? — деб сўради у.

— Албатта!

— Яхши яшаш керак дерсиз?

— Турган гап!

У одам ўрнидан туриб, менинг ёнимга келди ва кифтимга урди.

— Ахлоқ қонунларини бузмай туриб, яхши яшаб бўладими, а?

У мenden четроқ туриб, кўз қисди, пишган балиқни тарелкага ташлаган сингари, гавдасини креслога ташлади ва ёнидан тамаки олиб, мenden рухсат сўрамай, чекабошлади. Сўнг яна давом этди:

— Карболовая кислота блан маймуңжон ейишга кимнинг тоби бор?

У ёниб турган гугуртни полга ташлади.

Ўзи ҳар вақт шундай бўлади: одам ўзининг ҳамсуҳбатидан устун эканлигини сезиб қолса, унга чўчқадай муомала қилабошлайди.

— Менга сизни тушиниш қийин бўлаётир, — деб иқрор бўлдим юзига қараб.

У кулди ва деди:

— Мен сизнинг салоҳиятингиз ҳақида яхшироқ фикрда эдим...

У ўзини яна ҳам бемалолроқ сезиб, тамаки кулини полнинг қоқ ўртасига ташлади, кўзини қисиб, тамаки тутунининг нозик халқаларини киприк остидан тамоша қилди, сўнг билимдонлардай гапирокетди:

— Кўриб турибманки, сиз ахлоқ масаласи блан унча таниш эмассиз...

Мен камтарлик блан э'тироз билдирдим:

— Йўқ, ахлоқ масалалари блан ба'зан тўқнашиб турар эдим.

Папиросини оғзидан олиб, учига бир қаради-да, файласуфларча деди:

— Пешонангизни деволга урган бўлсангиз, бу блан деволни ўргатиб олган бўлмайсиз.

— Тўғри, мен бунга қўшиламан. Лекин, негадир мен ахлоқ масаласига ҳар тўқнашганимда, деволга урилган коптокдай сакраб кетаман...

— Тарбиянгизда камчилик бор, — деди у ҳақиқатни очиб ташлаган кишидай.

— Бўлиши мумкин, — дедим — менинг бобом ахлоқ билимдонлари ичида энг ашаддиси эди. У, жаннатга борадиган ҳамма йўлларни билар ва учраган кишини жаннатга йўллар эди. Ҳақиқат ёлғиз унинг ўзига аён эди ва у шу ҳақиқатни ўз оиласи а'золарининг калласига, учраган нарса блан уриб киргизар эди. Худонинг одамдан

нима истаганини жуда яхши билар эди, у ҳатто ит блан мушукни ҳам, уларни абадий роҳатга эриштириш мақсадида, юриш-туришга ўргатар эди. Шу блан бирга бобом ҳасис ва золим эди, ҳам-иша ёлгон гапирар, судхўрлик блан шуғулланар ва барча ҳамда ҳарбир ахлоқ билимдони юрагининг хусусияти бўлмиш қўрқоқлик даҳшатига мубтало эди, бўш ва ўнғай вақтларда уйдагиларни тутиб қўлига учраган нарса блан урар эди. Мен бобомни бироз юмшатиш мақсадида унга та'сир қилишга уриндим: бир марта чолни деразадан иргитиб ташладим, яна бир куни ойна блан туширдим. Дераза ва кўзгу парчаланиб кетди, лекин бобом ўшандайча қола берди. У ахлоқ донишманди бўлганича ўлди. Мен эса ўшандан бери ахлоқ масаласига жирканиб қарайман. Балки сиз менга ахлоқ масаласи блан ярашишга ёрдам беручи бирар гап айтарсиз?— деб таклиф қилдим.

У соатини олиб қаради ва деди:

— Сизга лекция ўқиш учун вақтим йўқ... Лекин бу ерга келиб қолган эканман, майли, бошлаган ишни тўмомлаш зарур. Балки, сиз ҳам менинг учун бирар хизмат қилаоларсиз, мен чўзиб ўтирмайман...

Яна кўзларини қисди ва улугворлик блан сўзлайбошлади:

— Ахлоқ сиз учун зарур, буни эсда тутиш керак! У нима учун зарур? Чунки у ҳар вақт сизнинг шахсий тинчлигингизни, сизнинг ҳуқуқларингизни ва мулкингизни қўриқлайди,— бошқача айтганда, у „яқин кишингиз“нинг манфаатларини ҳимоя қилади. „Яқин киши“— ўзингиз, доимо фақат ўзингиз, бошқа киши эмас, тушиндингизми? Агар сизнинг чиройли хотинингиз бўлса, атрофингиздаги ҳамма кишига: „Ўз яқинингнинг хотинига кўз олайтирма“ деб айтасиз, агар одам пул, ҳўкиз, қул ва эшакка эга бўлиб, ўзи аҳмоқ булмаса, у одам— ахлоқ билимдони. Ҳамма зарур нарсангиз муҳайё бўлса ва бу нарсаларни ёлғиз ўзингиз учун сақлаб қолишни истасангиз, ахлоқ сиз учун фойдали. Агар бошингиздаги сочдан бошқа ҳечнарсангиз бўлмаса, ахлоқ сиз учун фойдасиз.

У ўзининг яланғоч калласини силаб кўйиб, давом этди:

— Ахлоқ—ўз манфаатларингизнинг соқчиси, сиз уни атрофингиздаги кишилар кунглига сингдириш учун уринасиз, кўчада сиз полицейскийларни, искавучларни пеш қиласиз, одамлар орасида талай принципларни тарғиб этасиз, бу принциплар одамлар миясига сингиб, унда сизга зид бўлган, сизнинг истак, ҳуқуқларингизга хавф соладиган барча фикрларни боғлаш, бўғиш ва йўқ қилиш учун хизмат қилади. Иқтисодий зиддиятлар кўзга кўриниб турган жойда ахлоқ масаласи қат'ийроқ бўлади. Пулим қанчалик кўп бўлса, мен ахлоқни шунча қат'ийроқ туриб тарғиб қиламан. Мана шунинг учун, давлатманд одамлари шу қадар кўп бўлган Америкада ахлоқ юз от кучига тенг келадиган қувват блан тарғиб қилинади. Тушунарликми?

— Ҳа, — дедим, — лекин бюро нимага керак, ахир?

— Сабр қилинг, — деб э'тироз билдирди ва та'сирли насиҳатгўй сингари қўлини кўтарди, — шундай қилиб, ахлоқдан мақсад — сизни тинч қўйиш кераклигини бошқаларга англатиш. Аммо, сизда пул

кўп бўлса, орзуларингиз ҳам кўп, орзуларни юзага чиқаришнинг тўла имконияти ҳам бор, шундайми? Брок ахлоқ принципларини бузмай туриб, кўп орзуларингизни юзага чиқараолмайсиз... Нима қилиш керак? Ўзинг инкор қилган нарсани одамлар ўртасида тарғиб қилиш мумкин эмас: бу ярашмайди, одамлар ҳам ишонмаслиғи мумкин. Ахир одамларнинг ҳаммаси аҳмоқ эмас. . Айтишлик, сиз майхонада ўтирибсиз, шампан vinosини ичаётирсиз, жуда чиройли хотинни ўпмоқдасиз, гарчи у сизнинг хотинингиз бўлмаса ҳам... . Ҳамма учун мажбурий бўлган одоб нуқтани назардан олганда, бундай машғулот ахлоқсизликдан иборат. Аммо, шахсан сиз учун бу тарзда вақт ўтказиш бир зарурат: бу сизнинг сеvimли одатингиз, бу сизга кўп лаззат беради. Сизда савол туғилади: лаззатли бузуқликлардан тийилиш ҳақидаги назария блан шу лаззатларга бўлган ишқибозлигингизни қандай қилиб келиштириш керак? Бошқа бир мисол: сиз ҳаммага „ўғирлик қилма!“ дейсиз, чунки агар ўз молингизни ўғирлай бошла-салар, сизга сра ёқмайди, шундай эмасми? Лекин, айни замонда, ёнингизда пулингиз бор бўлса ҳам яна бироз ўғирлашни тоқатсизлик блан истайсиз. Учунчи мисол: сиз „одам ўлдирма“ деган принципни қат’ият блан тарғиб қиласиз. Чунки сиз учун ҳаёт қадрли, у ширин, лаззатларга тўла. Бирдан кўмир конингиздаги ишчилар маошни кўпайтиришни талаб қилиб қолдилар. Сиз ихтиёрсиз равишда солдатлар чақиртириб, бирнеча ўнлаб ишчини шартта отдириб ташлайсиз. Ёки яна: чиқарган молингиз ўтмай қолди. Сиз бу аҳволни ҳукуматингизга малум қиласиз ва сиз учун янги бозор очишни талаб этасиз. Ҳукумат сизга марҳамат қилиб, Осийёга ёки Африкага озгина қўшин юборади ва бирнеча юз ёки бирнеча минг ерли аҳолини қириб, сизнинг истагингизни бажо келтиради... Буларнинг ҳаммаси сизнинг одамгарчилик назариянгиз блан, ўз ўзини тийиш, иффат ҳақидаги тарғиботларингиз блан ҳеч мос келмайди. Лекин, ишчиларни ва ерли аҳолини қириб, сиз давлат манфаатлари деган баҳонада ўзингизни оқлай-оласиз, чунки одамлар сизнинг манфаатларингизга бўйинсунмаса, давлат яшай олмайди. Давлат — сиз демак, агар сиз бадавлат булсангиз, албатта сизнинг бузуқлик, ўғирлик каби майда-чуйда блан шуғулланишингиз анча қийин. Умуман бадавлат одамнинг мавқу’и фожиалидир. Уни, албатта, ҳамма севиши керак, унинг мулкининг бутунлигига таҳдид қилишдан ҳамма сақланиши керак, унинг одатларини ҳечким бузмаслиги керак, унинг хотини, синглиси ва қизларига нисбатан ҳамма беғараз бўлиши керак. Айни замонда, унинг ўзи учун одамларни севиш, ўғриликдан тийилиш, хотинларга нисбатан беғараз бўлиш ва бошқалар асло шарт эмас,—аксинча. Бу ишлар унинг шахсий фаолиятини сусайтиради ва ишдаги ютуқларига шаксиз зарар еткази. Одатда, унинг бутун ҳаёти яхлит ўғриликдан иборат, у минглаб одамларни, бутун мамлакатни талайди, бу сармойанинг кўпайиши учун, я’ни мамлакатнинг ўсиши учун зарур, тушинаяпсизми? У ўнлаб хотинларни бузуқликка бошлайди,—бу бекорчи одам учун жуда қизиқ машғулот. У бировни нега сеvсин? Бутун одамлар унинг назарида икки

гуруҳга бўлинади: бир гуруҳини у талайди, яна бир гуруҳи эса шу машғулотда у блан рақобат қилади.

Масалани яхши билгани учун ўзидан мамнун бўлган нотик жилмайиб қўйди ва чекаётган тамаки қолдигини бурчакка ирғитиб, довом этди:

— Шундай қилиб, ахлоқ давлатмандлар учуи фойдали ва барча одамлар учун зарурий, аммо айни замонда, у давлатмандларга керак эмас ва барча одамларга зарур. Мана шунинг учун ахлоқ донишмандлари ахлоқ принципларини одамларга зўрлаб сингдиришга уринадилар, ўзлари эса ахлоқни галстук ва перчатка сингари ташқи безак ўрнигагина ишлатадилар. Ундан кейин, одамларни ахлоқ қонунларига риоя қилиш зарур эканлигига қандай инонтириш керак? Муттаҳамлар орасида виждонли бўлишдан ҳечкимга фойда йўқ. Лекин агар ишонтираолмасангиз, гипноз қилинг. Бу чора доимо муваффақиятли чиқади.

У бош қимирлатиб, ўз фикрини яна тасдиқ қилди ва кўз қисиб, такрор айтди:

— Ишонтираолмасангиз, гипноз қилинг!

Сўнгра қўлини менинг тиззамга қўйиб, юзимга қаради ва овозини пасайтириб, довом этди:

— Ундан кейин... Бу ўз орамингдаги гап, хўпми?

Мен бош силкиб „хўп“ дедим.

— Мен хизмат қилаётган бюро афкори оммани гипноз қилиш блан шуғулланади. Бу — Американинг ажойиб муассасаларидан бири, шунга э'тибор қилинг! — деди ғурур блан.

Мен яна бош силкиб, „хўп“ дедим.

— Сиз биласизми, — деди у, — бизнинг мамлакатимиз ёлғиз бир истак блан — пул яшаш истаги блан яшайди. Бу ерда ҳамма бой бўлгуси келади ва одам — бирнеча зарра олтин чиқариб олиш мумкин бўлган бир хомаш'ё халос. Бутун ҳаёт одамнинг ўшут ва қонидан олтин чиқариш жараёнидан иборат. Халқ бу ерда сарик металл берадиган руда, эшитишимча, ҳамма жойда ҳам шундай. Тараққиёт бу ерда омманинг жисмоний кучини бир жойга тўплаш, я'ни одамнинг гўшти, суяги ва асабларини йиғиб, ундан олтин яшашдан иборат. Ҳаёт жуда содда тузилган...

— Бу сизнинг шахсий фикрингизми? — деб сўрадим.

— Буми? Йўқ, албатта, — деди ғурур блан — бу, шундай, кимнингдир ҳаёли... Бу менинг калламга қандай қилиб кириб қолганини билмайман... Мен фақат тентаклар блан гаплашгандагина бу фикрдан фойдаланаман... Давом этаман. Бу ерда бузуқлик қилишга халқнинг вақти йўқ, бунинг учун халққа буш вақт қолмайди. Узликсиз меҳнат одамни шу қадар ҳолдан тойдирадики, у ўзининг дам олиш вақтида гуноҳ қилиш учун на куч, на истакка эга бўлади. Одамларнинг ўйлашга вақти йўқ, бир нарсани ишташга қуввати йўқ, улар фақат иш блан, иш учун яшайдилар ва бу уларни одобли ҳаёт кечиритишга мажбур этади. Агар ба'зан байрам кунларида бирнеча йигитлар бир жуфт ҳабашни осиб қўйсалар, бу ахлоққа хилоф бўлмайди, чунки ҳабаш оқ одам эмас, бунинг устига бу ерда ҳабаш жуда кўп. Ҳамма ўзини ма-

лум даражада сипо тутади, энг сул протестантлар маъзабининг эски тор ахлоқ рамкалари ичида сиқилган ҳаракатсиз ҳаётнинг умумий кунгилсизлигида ахлоқ принципларининг ҳарқандай бузулиши қора доғ сингари кўзга ташланади. Бу — яхши, лекин бу — жирканч. Жамиятнинг юқори синфлари қуйи синфларнинг ахлоқи блан фахрланса булади, аммо, айни замонда, бу ахлоқ бойларнинг фаолият эркини тўсади. Уларда пул бор — демак, улар ахлоқ блан ҳисоблашмасдан истаганларича яшашга ҳақли. Бойлар — хасис, тўқлар — хасис, бекорчи, бузук. Зарарли ўтлар семиз тупроқда ғовлагани сингари, бузуқлик ҳам тўқликдан келиб чиқади. Нима қилиш керак? Ахлоқни инкор қилиш керакми? Бу — мумкин эмас, чунки бу — аҳмоқлик. Одамларнинг одобли бўлиши сен учун фойдали бўлса, ўз гувоҳларингни яшира бил... Мана шу. Бунда бироз янгилик бор...

У ён-атрофига қараб, овозини яна пасайтди:

— Шундай, Нью-Йоркда юқори синф вакиллари ажойиб яхши бир фикрга тармашиб олдилар, улар мамлакатда ахлоқ қонунларини ошқора равишда бузадиган яширин жамият тузишга қарор бердилар. А'золик бадали йиғиш йўли блан кўп сармоя тўпланди ва мамлакатнинг турли шаҳарларида, яширин равишда, албатта, афкори оммани гипноз қилиш бюрolari очилди. Мана, сизнинг камина қулингиз каби ҳархил кишиларни ёллаб, уларга ахлоққа хилоф бўлган жиноятлар қилиш вазифасини юкладилар. Ҳарбир бюрога хизматчиларнинг фаолиятига раҳбарлик кўрсатучи ва уларга топшириқлар беручи ишончли ва тажрибали бир одам бошчилик қилади... Одатда у киши бирорта газетанинг муҳаррири бўлади...

— Мен бюрolarнинг мақсадини тушунмаётирман! — дедим сиқилиб.

— Оддий гап! — деди у. Бирдан унинг юзида ҳаяжон пайдо бўлди, ниманидир тоқатсизлик блан кутаётгандай бўлди. Уридан турди ва қўлини орқасига қўйиб, ҳужрада нари-бери юра бошлади.

— Оддий гап! — деб такрорлади у, — мен сизга айтдимку, қуйи синфлар вақт йўқлигидан кам гуноҳ қиладилар. Ахлоқнинг бузилиши зарур ахир, уни қари қиз сингари ҳосилсиз қолдириш ярамайди. Одамлар ахлоқ тўғрисида доим қичқириб турсинлар, бу жамиятни кар қилади, унга ҳақиқатни эшитишга имкон бермайди. Агар дар'ёга жуда кўп тараша ташланса, улар орасида катта хода ҳам кўзингизга илинмай оқиб ўтиши мумкин. Ёки, агар сиз ёнингизда турган кишининг қиссасидаги кармонни эҳтиётсизроқ суғуриб олсангиз, аммо халқнинг диққатини бир вақтда бир ҳовуч писта ўғирлаган болага қаратаолсангиз, сиз шу блан жанжалдан қутилиб кетасиз, лекин „ўғри!“ деб қаттиғроқ қичқиришингиз керак. Бизнинг бюромиз йирик хиёнатларни хаспўшлаш мақсадида жуда кўп майда жанжаллар қўзғаш блан шуғулланади.

У чуқур нафас олди, ҳужранинг ўртасида туриб, бироз жим қолди.

— Масалан, шаҳарда бир ҳурматли ва обрўйли одамнинг ўз-

хотинини урганлиги ҳақида гап тарқалди. Бюро тезда менга ва бошқа бирнеча ҳамкоримга ўз хотинларимизни уришни топширади. Биз урамиз. Хотинларимиз ҳам, албатта, шу ишга бел боғлаган ва урганлигимизда жуда қаттиқ додлайдилар. Бу ҳақда барча газеталарда ёзилади. Газеталар кўтарган шов-шув остида ҳалиги ўз хотинини урган обруйли одам ҳақидаги гап ҳамманинг эсидан чиқиб кетади. Газетада чиққан фактлар турганда аҳоли орасида тарқалган гап-сўзнинг оҳамияти қоладими? Ёки сенаторларнинг сотқинлиги ҳақида гап тарқади. Бюро дарҳол бирнеча полицейский мансабдорларини сотиб олишни уюштиради ва уларнинг сотқинлигини халқ олдида фош этади. Яна фактлар олдида миш-мишлар аҳамиятсиз йўқолади. Юқори жамият а'золаридан бири хотин кишини ҳақорат қилган. Шу соати-ёқ ресторанларда, кўчаларда бирнеча хотинларни ҳақорат қилиш ҳодисаси ташкил қилинади. Юқори жамият вакилининг гуноҳи бу майда ҳодисалар орқасида сезилмай кетади. Биз ҳар ишда ва ҳарқачон шундай иш тутамиз. Улгуржи ўғирликлар, жуда кўп майда ўғирлик ҳодисалари блан ва умуман ҳамма улгуржи жиноятлар жуда кўп майда гуноҳлар блан хаспўшланади. Бюромизнинг фаолияти ана шундан иборат.

У деразага яқинлашиб, эҳтиёт блан кўчага қаради ва паст овоз блан сўзида давом этиб, яна курсига ўтирди:

— Бюро Американинг юқори синфларини халқ нафратидан ҳимоя қилади, шу блан бир вақтда ахлоқ қонунларининг бузилиши ҳақидаги доимий шов-шувлар ёрдамида, бойларнинг бузуқлигини яшириш учун ташкил этилган майда жанжаллар блан халқни гаранг қилади. Халқ ҳамиша гипнозланган ҳолатда туради, мустақил ўйлаб кўришга унинг вақти йўқ, у фақат газеталар овозини тинглаш блан овора. Газеталар миллионерларга қарашлик, бюроларни ҳам улар ташкил қилган... Тушинаётирсизми? Бу жуда ажойиб иш-а...

У жим қолди ва бошини эгиб, хаёл сурди.

— Раҳмат сизга! — дедим, — сиз менга кўп қизиқ гаплар айтдингиз.

У бошини кўтариб, менга мунгғайиб боқди.

— Ҳа-а, бу қизиқ албатта, — у секин ва ўйчан гапира бошлади, — лекин мен бундан чарчадим. Мен оилалик одамман, уч йил бундан муқаддам мен ўзимга уй солган эдим... Бироз ором олгим келади. Менинг хизматим оғир. Жамиятда ахлоқ қонунларига ҳурмат сақлаш! Бу чиндан ҳам енгил иш эмас. Ўйлаб кўринг: ичкилик мен учун зарарли, аммо мен ичишим керак, мен хотинимни ва оиламнинг тинч ҳаётини яхши кураман, лекин ресторанларда юриш, жанжал қўзғашга мажбурман. Ўзимни тўхтовсиз газета саҳифаларида кўришим керак... Гарчи газеталар мени бошқа ном блан ёзадилар, албатта. Лекин ҳарҳолда... Бир вақт келиб ўзимнинг ҳақиқий исми очилиб қолса... шаҳардан кўчиб кетишга тўғри келади... Менга маслаҳат беринг, мен ўз ишим ҳақида сизнинг фикригизни билгани келдим... Бу жуда чалкаш иш...

— Гапиринг! — дедим.

— Биласизми, — деб гап бошлади у, — сўнгги вақтларда жанубий штатларнинг юқори синф вакиллари орасида ҳабаш қизларидан ўйнаш ордириш одат бўлган. Бирданига икки ва учтадан. Бу тўғрида гап тарқай бошлади. Хотинлар ўз эрларига норозлилик билдирмоқдалар. Ба'зи газета идораларига ўша хотинлардан ўз эрининг хиёнатини фош этучи хатлар ҳам келган. Қаттиқ жанжал қўзғолиши мумкин. Бюро дарҳол бирвеча жойда „қарши-фактлар“ (биэда шундай сўз бор) ташкил этишга киришди. Ун уч агент — шу жумладан мен ҳам — ҳабаш қизларидан ўйнашлар тутишимиз керак. Бирданига икки ёки учтадан...

У асабий равишда ўрнидан турди ва қўлини чўнтагига қўйиб

— Мен буни бажараолмайман! — деди, — мен хотинимни яхши кўраман... У бунга йўл қўймайди, асосий масала мана шунда! Ниҳоят, агар биттагина бўлса ҳам эди...

— Рад қилинг! Маслаҳат бердим.

У мени қизғонгандай назар ташлади.

— Ҳафтасига 50 долларни менга ким берали? Муваффақият қозонган тақдирдаги мукофотларчи? Йўқ, бу маслаҳатингиз ўзингизга бўлсин... Америкаликлар ўз ўлимидан кейинги кунни ҳам пулдан воз кечмайдн. Бошқа бирор маслаҳат бериш.

— Бу менга қийин, — дедим.

— Жим! Нимага қийин? Сиз, европалилар, ахлоқ масаласида жуда енгилтаксиз... Сизнинг ахлоқсизлигингиз бизга малум.

У буни ўз сўзининг ҳаққонийлигига қат'ий ишонч блан айтди.

— Менга қаранг, — деди у менга томон эгилиб, — эҳтимол, сизнинг европали танишларингиз бордир? Ишонаманки, бўлса керак.

— Нима эди? — деб сўрадим.

— Нима эди, дейсизми?

У мендан бир қадам нари тисарилди ва драматик қиёфада туриб давом этди:

— Мен ҳабаш қизлари блан бўладиган вазифани зиммамга ололмайман. Ўзингиз муҳокама қилинг: хотиним бунга йўл қўймайди, мен уни яхши кўраман, йўқ, мен зиммамга ололмайман!

У бошини қаттиқ силкиди ва силлиқ манглайини силаб, сирли товуш блан гапирди:

— Балки сиз менга шу иш учун европалилардан бирор кишини тавсия этаоларсиз? Европалилар ахлоқни инкор этадилар, уларга барибир. Камбағал муҳожирлардан бирортаси йўқми?

Ҳафтасига ўн доллар тўлайман, хўпми? Кўчада ҳабаш қизлари блан ўзим юраман. Умуман ҳамма ишни ўзим қиламан, у киши фақат бола туғдириш масаласидагина ғамхўрлик қилса бас...

Масалани шу бугун кечгача ҳал қилиш керак... Ўйланг ахир, агар жанубий штатдаги бу ишни ўз вақтида ҳар хил майда-чуйда ишлар блан кўмиб ташламасак, жуда катта жанжал қўзғалиши мумкин. Ахлоқ ва одоб манфаатлари учун ишни тезлатиш зарур.

..У ҳужрадан қочиб чиқиб кетганидан кейин, мен дераза ёни-

га келиб, унинг ялангоч калласига тегиб лат еган қўлимни совутиш учун ойнага босдим.

У дераза тагида туриб, менга қандайдир имолар қилар эди.

— Сизга нима керак? — деб сўрадим деразани очиб.

— Мен телпагини қолдирибман, — деди камтарлик блан.

Телпагини поддан олиб, кўчага улоқтирдим. Деразани ёпар эканман, жиддий савол эшитдим:

— Ҳафтага 15 доллар берсам-чи? Яхши бераяпман...

[Э Р Т А К]

(„Италия ҳақида эртаклар“идан)

Шон-шарафларга чулғансин она, — битмас ва туганмас ҳаёт булоғи!

Биз бу ерда Темурланг ҳақида, оқсоқ йўлбарс ҳақида, бахтиёр жаҳонгир Соҳибқирон ҳақида, оламни яксон этмоқчи бўлган одам ҳақида гапираемиз; кофирлар уни Темурланг деб атагандирлар.

У эллик йил ер узра кезиб, гўё фил оёғи блан чумоли уясини эзгандек, ўз темир товони блан саноқсиз шаҳар ва давлатларни вайрон қилди. У юрган йўлларда чор атрофга қизил қон дарёлари оқди. У таслим этилган халқларнинг бош суягидан юксак миноралар қурди, ўз кучининг зўрлиги ҳақида ажал блан баҳс очиб, ҳаётни хазон этди. Жаҳонгир деган ўз ўғлининг ўлими учун ажалдан қасос олабошлади. Бу қўрқинчли одам очлик ва аламдан ажал ўлсин деб, унинг барча қурбонларини тортиб олмоқчи бўлди.

Ўғли Жаҳонгир ўлгандан бери, ёвуз жетларнинг фотиҳи қора ва кўк кийиб қайтганда Самарқанд халқи ўз бошига тупроқ ва кул сепиб, уни қарши олгандан бери, ана шундан то Ўтторда Ажалга дуч келиб, мағлуб бўлгунигача, бир марта ҳам жилмаймади, у лабида севинчдан асар кўрсатмай, ҳечким олдида бош эгмай, ўз кўнглида шафқат ҳисларига заррача ўрин бермай 30 йил яшади.

Шон ва шарафларга чулғансин жаҳонда она, — Ажални итоатта келтириб, бош эгдирган ягона қудрат!

Биз бу ерда она ҳақидаги бир ҳақиқатни, Ажалнинг малайи ва қули бўлган йиртқич Темурнинг она қаршисида қандай бош экканини ҳикоя қиламиз.

Бу шундай бўлган эди: булутдай ёпирилиб ўсган ясмин ва атиргуллар блан қопланиб, Самарқанд шоирлари томонидан „Гуллар севгиси“ деб аталган водида, гўзал Конигул водисиде Темурбек базм қиларди. У ердан шаҳри-азимнинг ҳаворанг миноралари, мачитларнинг кўк гумбозлари кўринарди. Водида, қуш қанотининг патларидай тизилиб, 15 минг тўғарак чодир тикилган, улар мисли лола, ҳарбирининг тепасида юзлаб ипак туғ майин чечак баргидай ҳилпирайди.

Уртада эса, қирқ қизнинг ичида ўтирган маликадай бўлиб, Те-

мурнинг ўз чодирини турибди. Чодирнинг тўрт бурчаги марказдан юз қадам-юз қадам четда, баландлиги эса уч найза бўйи; марказ — одам белидан келадиган 12 олтин устун блан кўтарилган, тепасида ҳаворанг гумбаз, бутун чодир қора, сариғ ва кўк ипак тасмалар блан безалган ва осмонга кўтарилиб кетмасин учун беш юз жойдан қизил иплар блан ерга биркитилган, тўрт бурчагида нуқрадан ясалган катта бургутлар; ўртада, гумбаз ёнидаги баланд ўрнатилган улуғвор бургут енгилмас шаҳаншоҳ Темурнинг ўзини тасвир этади.

Шоҳнинг эғнида ҳаворанг шоҳидан тикилган кенг чопон, чопонга беш мингга етар-етмас, ҳа, беш мингга етар-етмас, йирик гавҳар доналар қадалган. Шоҳнинг ваҳшатли ва оппоқ бошида чўққисига марварид ўрнатилган оқ телпак тебранар, ялтираган қонли кўзлари оламни кезар эди.

Оқсоқнинг юзи худди минг бор қонга ботиб, қон блан занг-лаган кенг юзли пичоқ. Кўзлари қисик, аммо, ҳамма нарсани кўради, бу кўзларнинг ярқираши — араблар томонидан севилган, кофирлар изумруд деб атайдиган ва тутқолоқ касалини даф' эту-чи зумрад тошининг совуқ ярқирашига ўхшайди. Қулоғида Цейлон ла'лидан, гўзал қизлар лабидай ол рангли топдан ясалган сирғалар.

Ерда, оламда йўқ гиламлар устида, 300 олтин кўвачада май ва шаҳаншоҳ базмига муносиб барча ноз-не'матлар бор; Темурнинг орқа томонида созандалар ўтирибди, шоҳнинг қаторида ҳечким йўқ, оёқ учиди эса, қавми-қариндошлари, шоҳлар, амирлар, лашкарбошилар, шоҳга энг яқин ерда сархуш шоир Карманий ўтирибди. Бу шоир бир кунини оламни яксон этаётган, даҳшат ва улим сочаётган шоҳнинг:

— Карманий, бордику мени сотадиган бўлсалар, сен мени неча пул деб баҳолар эдинг? — деган саволига:

— Йигирма беш тилла, — деб жавоб берибди.

— Бу менинг ёлғиз камаримнинг баҳоси-ку! — деб қичқирибди ҳайратда қолган Темур.

— Мен ёлғиз шу камарни, — дебди Карманий, — ёлғиз шу камарни баҳоладим, чунки ўзингни бир пулга ҳам олмайдилар.

Шоир Карманий шаҳаншоҳ блан, зулм ва ваҳшат сочучи бу одам блан мана шундай сўзлашар эди ва биз учун шоирнинг, ҳақиқат дўстининг шон ва шарафи Темурнинг доаруғидан доимо баланд.

Шон-шарафлар бўлсин шоирларга, ҳақиқат ҳақида жур'ат блан айтилган гўзал сўз — уларнинг ягона худоси, ўша улар учун мангулик худо!

Мана шундай шодлик ва кайф-сафо вақтида, жанг ва зафарлар ҳақидаги ғурурли эсдаликлар ёдга тушганда, шоҳ чодирини олдида чалғу ва ўйинлар шов-шуви авж олиб, саноксиз турли қизиқчи ва найрангбозлар ўйин қурганда, курашчилар бел олишиб, танасида суяги йўқ экан деб ўйлашга мажбур қиладиган чаққон дарбозлар ўйин бошлаганда, навкарлар одам ўлдиришдаги эпчилликларини кўрсатиб, найзабозлик қилганда, бирини даҳшатли,

бирини кулгили қилиш учун қизил ва кўк рангларга бўялган филлар тамошоси бўлаётганда, Темурнинг одамлари шаҳаншоҳ даҳшатидан, унинг ғуруридан, зафарлар хорғинлигидан, май ва қимиздан маст бўлганларида, ақлнинг тизгини қочган соатда, бирдан, булутни ёриб ўтган чақмоқ сингари, шов-шув аро бир овоз, аёл овози, бургутнинг мағрур овози, Боязид султонни маҳв этган шаҳаншоҳ қулоғига етди, бу овоз Темурнинг ҳақоратланган кўнглига, Ажал томонидан ҳақоратланган ва шунинг учун ҳам одамларга ва ҳаётга шафқатсиз бўлиб қолган кўнглига ошна ва қардош овоз эди.

У қайғули товуш блан ким қичқираётганини билишга буюрди. Унга қандайдир аёл келгани, унинг чангга ботган ва жулдур кийим кийгани, ақлсизларга ўхшагани ва арабча гапириб уч иқлимнинг шоҳини кўрсатишни талаб этаётганини ва буни қаттиқ талаб қилаётганини айтдилар.

— Олиб киринг уни! — деди шоҳ.

Мана аёл унинг қаршисида. У ялангоёқ, устида офтобда ранги йўқолган жулдур кийим, ялонғоч кўкрагини тўсиш учун қопқора сочларини тўзғитган, юзи бронза каби, кўзлари эса — ҳукдорона. Оқсоқ томон чўзилган қора қўллари титрамас эди.

— Султон Боязидни мағлуб этган сенмисан? — деб сўради у.

— Ҳа, мен. Мен уни ва яна кўпларни мағлуб этганман ва ҳали зафарлардан толганимча йўқ. Сен, аёл, ўз ҳақингда нима демоқчисан?

— Тингла! — деди аёл, — нима қилган бўлсанг ҳам, сен фақат инсон, мен эса — Она! Сен ўлимнинг хизматкорисан, мен — ҳаётнинг. Сен менинг қаршимда айбдорсан, мен сендан ўзингни оқлашингни талаб қилиб келдим. Менга айтдиларки, сенинг шиоринг „куч — адолатда“ — мен бунга ишонмайман, аммо сен менга исибатан адолатли бўлишинг керак, чунки мен — Она!

Шоҳ анча доно бўлиб, бу жур'атли сўзлар замирида куч йўқ эканини фаҳмлар эди. У деди:

— Ўтир ва сўзла, сўзларингни тинглаш истагим бор.

Аёл шоҳлар гуруҳи аро гиламга ўз истаганича жойланиб ўлтирди ва ҳикоя қилди:

— Мен Солерно ёниданман, бу узоқ Италияда, сен у жойларни билмайсан. Отам балиқчи, эрим ҳам; у гўзал, бахтиёр одам эди. Унга саодат бағишлаган — мен. Менинг яна ўғлим бор эди — ёр юзида энг гўзал бола...

— Менинг Жаҳонгирим сингари! — деди секин кекса Соҳибқирон.

— Энг чиройли, ақлли бола — менинг ўғлим эди.

Денгиз қароқчилари бизнинг қиргоғимизда пайдо бўлганда, у энди олтига кирган эди. Қароқчилар отамни, эримни ва яна кўпларни ўлдирдилар, болани эса, ўғирлаб олиб кетдилер. Мана тўрт йилдирки, дун'ё бўйлаб уни излайман. У сенинг қўлингда экан, мен буни билдим, чунки Боязиднинг навкарлари денгиз қароқчиларини қўлга туширганлар, сен эса Боязидни енгдинг ва унинг бор нарсасини тортиб олдинг, сен менинг ўғлимнинг қаерда эка-

нини билишинг керак, сен уни менга қайтариб беришинг керак!

Ҳамма кулиб юборди. Уларини ҳарвақт доно ҳисоблавчи шоҳлар, Темурнинг дўстлари, амирлар ва лашкарбошилар:

— Бу хотин девона бўлибди, дедилар ва яна кулдилар.

Фақат Карманий жиддият блан ва Темурланг ҳайрат блан аёлга тикилди.

— У, оналардай ақлсиз! — деди секин сархуш шоир.

Тинчлик душмани — шоҳ эса, айтди:

— Аёл! Сен менга нотаниш бўлган у ўлкалардан денгиз, дар'ё, тоғ ошиб, ўрмон кезиб нечук келаолдинг? Ёввойи ҳайвонлар, кўп вақт ҳайвонлардан ҳам йиртқичроқ бўладиган одамлар нима учун сенга тегмадилар, ахир сенда хатто заифларнинг қўлида қувват тугагунча уларга содиқ дўст бўладиган бир милтиқ ҳам йўқ. Сенга ишонмоғим учун ва мендаги ҳайрат сенинг аҳволингни англамоққа халақит бермасин учун буларнинг барини билишим керак, айт!

Шон ва шарафларга чулғансин она! Тўсиқ билмас унинг муҳаббати! У — одамни ўз кўксига парвариш қилган. Инсондаги бутун гўзаллик — қуёш нуридан ва она сўтидан! Ҳаётга бўлган муҳаббатни мана шулар бизга сингдирган!

Темурлангга аёл бундай деди:

— Мен фақат бир денгизни кечдим, унда кўп ороллар ва балиқчи кемалари бор экан, меҳрибонингни излаб чиқсанг, шомол сенга йўлдош бўлади. Денгиз қирғоғида туғилиб ўсган кишига дар'ё кечиш осон. Тоғлар... дединг. Мен тоғ учратмадим.

Маст Карманий шод бўлиб, деди:

— Муҳаббатинг булса, тоғлар водига айланади!

— Йўлда ўрмонлар бор экан, ҳа, бор экан. Тўнғизлар, айиқлар, бошини қуйи солган қўрқинчли ёввойи ҳўкизлар учради ва икки бор йўлбарс учраб, сеникидай кўзлари блан менга қаради. Ҳар йиртқичнинг юраги бор. Ахир, мен улар блан, сен блан сўзлашгандай, сўзлашдим, улар менинг Она эканлигимга ишондилар ва чуқур нафас олиб, мендан узоқлашдилар, улар мени аядилар. Ҳайвонлар ҳам, одамлар каби, ўз болаларини севадилар, ҳаёт ва эркинлик учун курашадилар, сен буни билмайсанми?

— Шундай, аёл! — деди Темур. — Мен биламан, улар кўпинча одамлардан кўра қаттиқроқ севадилар, қат'ийроқ курашадилар.

— Одамлар, — деди аёл гўдак сянгари (чиндан ҳам ҳарбир Она ўз кўнгли блан юз марта гўдакдир) — одамлар ҳарвақт ўз оналарининг болаларидирлар, ахир ҳаркимнинг ҳам онаси бор, ҳар киши кимнингдир ўғли, хатто сени ҳам, эй чол, биласанми, сени ҳам бир аёл туққан, сен худодан воз кечишинг мумкин, аммо онани сен чол ҳам рад қилолмайсан.

— Шундай аёл! — деди Карманий, — шундай, ҳўкизлар жам'ида бузоқлар пайдо бўлмайди, қуёшсиз — гўллар очилмас, севгисиз — бахт йўқ, хотин киши бўлмаса, муҳаббат бўлмаса, она бўлмаса, на шоир бўлади, на ботир.

Аёл айтди:

— Менинг боламини қайтариб бер, чунки мен Она ва уни севаман.

Аёлга та'зим ва ихтиром! У Мусони, Муҳаммадни ва буюк пайғамбар Исони туққан. Исо пайғамбар ёвузлар томонидан ўлдирилди, аммо Шарифидиннинг айтишича, у ҳали тирилажак, тирикларни ва ўликларни жазолаш учун келажак, бу Дамашқда бўлади, Дамашқда!

Биз учун ҳормай-толмай улуғ кишилар тўғиб берган аёлга та'зим ва ихтиром! Арасту унинг ўғлидир, Фирдавсий ҳам, асалдай лаззатли Са'дий ҳам, заҳар аралашган май сингари Умар Ҳайём ҳам, Искандар ҳам, кўзсиз Гомер ҳам—барчаси ҳам унинг ўғилларидир. Барчаси унинг кўксидан сут эмган. Уларнинг бўйлари ҳали лоладай бўлмасдан, ҳарбирини етаклаб, ҳаёт йўлига киргизган — Она. Оламининг фаҳри — Оналар.

Кекса вайроначи, оқсоқ йўлбарс Темур узоқ хаёл сурди, узоқ жим қолди, сўнгра ҳаммага қараб айтди:

— Мен тангри қули Темур! Муносиб ва зарур гапни айтаман. Мана, мен ҳаёт кечирдим. Неча йилдан бери оёқларим тағида қурра инграйди. 30 йилдирки, бу қўлларим блан Ажалнинг қурбонларини қираман. Мен уларни ўғлим Жаҳонгирнинг ўлими учун, Ажалдан қасос олиш учун қираман. Ажал кўнглимининг қуёшини сўндирган. Подшоҳлик учун ва шаҳарлар учун кўплар мен блан жанг қилди, аммо одам учун ҳечким ҳечқачон мен блан курашмаган, менинг назаримда одамнинг ҳечқандай қадри-баҳоси йўқ. Одам ким ва нима учун у менинг йўлимда учрайди? Буни мен билмас эдим. Мен — Темур Боязидни енгганимда, унга мен айтганман: „Ҳей, Боязид, худо давлат ва одамларни сра назарига илмаса керак, чунки у, давлат ва одамларни сенга ўхшаш қийшик ва менга ўхшаш оқсоқлар эҳтиёрига топшириб қўймоқда“. Уни менинг ёнимга занжирбанд қилиб келтирганларида, у, занжир оғирлигидан оёққа турулмаганда, мен унга шундай дедим. Унга ҳаёт вайроначи ўсган алафдай аччиғ туйилганда, унинг бахтсизлигини кўриб, мен шундай дедим.

— Мен, тангри қули Темур, муносиб ва зарур гапни айтаман. Мана, менинг қаршимда сон-саноксиз аёллардан бири ўлтирибди. У менинг дилимда ҳозиргача менга ма'лум бўлмаган ҳисларни уйғотди. У менга, ўз тенгига сўзлагандай сўзлайди, у илтимос блан эмас, талаб блан келган. Мен унинг бу кучни қайдан олганини кўриб турибман. Мен тушиндим, — у севади, унга: болаининг кўп асрларга етадиган, алангага айланиши мумкин бўлган ҳаёт учқуни эканини билишга муҳаббат ёрдам берган. Барча пайғамбарларнинг даставвал бола бўлгани, ботирларнинг даставвал қувватсиз бўлгани рост. Оҳ, Жаҳонгир, кўзимнинг нури, ҳаётга меҳр блан қараш, унга саодат уруғларини сочиш, балки, сенинг пешонангга ёзилган эди. Мен ерни яхшилаб қон блан суғордим.

Йиртқич шаҳаншоҳ яна узоқ хаёллар сурди ва ниҳоят деди:

— Мен тангри қули Темур, муносиб ва зарур гапни айтаман. Ҳозир 300 лашкар отланиб, еримнинг ҳамма бурчагига чопсин ва бу аёлнинг ўғлини топсин. Она шу ерда кутади. Мен ҳам у блан

бирга кутаман. Кимки у болани отига мингаштириб олиб келса, бахтиёр бўлади, Темур гапираётир! Шундайми, аёл?

Аёл қора сочларини юзидан сидириб, жилмайди ва бош сидириб, жавоб берди:

— Шундай, шоҳ!

Шунда бу даҳташли чол ўрнидан турди ва аёлга сўзсиз таъзим қилди. Хушчақчақ шоир Карманий эса, боладай шод куйлаб юборди:

Гуллар ва юлдузлар қўшиғи чиройли,
Муҳаббат қўшиғи ундан ҳам гўзал;
Нима бор гўзалроқ май қуёшидан?
Ошиқ дарҳол айтур: маҳбубам гўзал!
Биламан, ойдинда юлдузлар гўзал,
Биламан, гўзалдир майнинг қуёши,
Севганимнинг кўзи юлдуздан афзал,
Кундан меҳрибондир кулиб қараши.
Аммо, дунёдаги борлиқ чиройи —
Энг гўзал бир қўшиқ айтилгани йўқ:
Бу—биз, одамларнинг эзгу манба'и —
Она юрагига аталган қўшиқ!

Темурланг ўз шоирига деди:

— Шундай, Карманий! Тангри ўз донолигини куйлаши учун сенинг лабларингни танлаб, хато қилмаган экан.

— Эй, тангрининг ўзи — яхши шоир! — деди сархуш Карманий.

Аёл эса жилмаяр ва унга, — Онага қараб, барча шоҳлар, амирлар, лашкарбошилар жилмаяр эди.

Бунинг бари — туғри; бу ердаги сўзлар ҳаммаси — ҳақиқат, буни бизнинг оналаримиз биладилар, улардан сўрасангиз, дарҳол айтажақлар:

— Ҳа — бунинг бари — абадий ҳақиқат, биз — ўлимдан кучлимиз, оламга донишмандлар, шоирлар ва қаҳрамонлар ин'ом этган — биз, оламнинг бутун шон-шарафини биз экиб, биз ундирамиз.

„МЕН У ХОТИННИ БИРИНЧИ МАРТА КЎРДИМ...“

Мен у хотинни биринчи марта кимнингдир тобути орқасида кетаётганида кўрдим. Тўбутдаги унинг бирор яқин кишиси бўлса керак. Хотиннинг бошидаги қора булут сингари рўмол унинг келишган ва тик қоматини қоплаб тушган, чиройли лаблари бир-бирига маҳкам жиплашган, худди мармавр каби юзида қора кўзлар нурсиз ёнади. Бу хотин менинг кўзимга мағрур изтироблар тимсоли бўлиб кўринди.

Кейинроқ мен уни денгиз соҳилида, кимсасиз ва кўнгилсиз бир жойда учратабошладим: у ерда тоғдан юмалаб тушиб, чуқурчуқур ёрилган, шўр босган ва қуруқ денгиз ўсимликлари блан қопланган улкан тошлар устма-уст бўлиб ётади.

У, тошлар орасида ҳайкалдай ҳаракатсиз ултиради, бу ерда мен унинг шафқатсиз ва тубсиз аламларини яна ҳам равшанроқ

кўраман. Шомол унинг устидаги мотам ридоси блан аста ўйнайди, бепоён денгиздан хушчақчақ тўлқунлар бирин-кетин келиб, унинг оёқ учидаги тошларга урилади. Ба'зан мен унинг юзида катта-катта ёш томчилари кўраман.

Мен у блан сўзлашишни истар, лекин жур'ат эта олмас эдим: мана бир вақт, майнинг чиройли кунларидан бирида — менга денгиз ёрдам берди:

Кеча қаттиқ шомол бўлган эди, бугун эса юмшоқ тўлқинлар бешик-бешик бўлиб келади-да, хўмрайган кулранг тошларни оқ кўпиклар ва рангбаранг сув учқунлари блан безатиб, ёқимли шов-шув блан яна денгизга қайтади.

Салобатли бир тўлқин салмоқ блан қирғоққа келди, жингалак сиртини баланд кўтариб, ҳазиллашгандай бир зум ҳаракатсиз қолди-да, бирдан шовқун блан ўзини тошга ташлади, сачраб кетди.

Хотин секин қичқирди ва ўрнидан турди, сўнгра жилмайиб, кўйлагидан сув томчиларини силқийбошлади.

У қичқириб юборганда, мен у томон югирмоқчи бўлган эдим, унинг ёрдамга муҳтож эмаслигини кўргач, қайтдим. Менинг бу ҳаракатимни кўрганда, ғурурли кўзларининг киприклари чиройли ўйнаб, юзида ёрқин жилмайиш пайдо бўлди ва кўкрак ўзагидан чиққан товуш блан мендан сўради:

— Мен сизни қўрқитдим шекилли?

Сўнгра яна қирғоққа секин ёндашиб келаётган тўлқинни кўрсатди ва деди:

— Кутилмаганда шундай баланд сачрадики... Афв этинг. Мен сизга халақит бердим.

— Ташвиш тортманг, — дедим мен, — сиз менга халақит берганингиз йўқ...

— Йўге, ахир... Мен кўрдим-ку. Яхши иш қилмадим. Одам тинч турганда унга халақит бериш ярамайди..

— Сиз... Ғалати сўзлар айтаётирсиз, — дедим.

— Мен бу сўзларнинг қадр-қиматини биламан, — деди у аста.

Тош устига юқорироқ чиқиб ўлтирди. Юзида ҳаракат тинди, кўзлари эса қуёш нурида ярқираган бепоён денгиз устидаги узоқ бир нуқтага тикилди. У ерда шўх тўлқинлар бирин-кетин ҳамон пайдо бўлар, қояларга урилиб, кулги ва қўшиқлар блан ҳар томон сачраш учун қирғоқ сари сузар эди.

— Хоним! — дедим секин, — одамнинг кўнглини ёлғизлик бойлатади, аммо ўз изтиробларининг ўзинг ёлғиз чекиб тугатолмайсан, киши, қувват етмайди... Ана шунда, қуруқчилик ерни хазон қилганидек, ёлғизлик ҳам юракни сулдиради...

Хотин мен томонга бурилди. Унинг ғамгин қора кўзлари диққат ва осойишталик блан менга тикилди.

— Мен сизни тобут орқасидак кетаётганингизда кўрган эдим, — деб давом этдим бироз ўнғайсизланиб, — бу ерда эса йирғлаётган экансиз..

— О, у биринчи тобут эмас эди! — деди секин ва бошини

эгди — одамларни қабрга узагишнинг алами оғир, аммо уларни тиригича ўз юрагингга дафн этишдаги алам ундан ҳам оғир. Ба'зан шундай қилишга ҳам тўғри келади... Биласиз-ку?

Мен буни билар эдим. Иккимиз ҳам тинч қолдик.

Оёқ учимизда тўлқин ўйнар, ба'зан бир пас тинчир ва яна кўтарилар эди. Чайкалар. Шавқ блан муттасил қичқиришарди. Бизни майин ва соф денгиз ҳавоси чулғаган, улуғвор ва бақувват денгиз қуёш нурида кўк ва зангор тусларга кириб ярқирайди.

Хотин бирдан гап бошлади:

Ҳечким ўз бахтини сиз блан ўртоқлашганми? Менингча, йўк. Ўз қайғусиничи? Аминманки, ундайлар кўп бўлган. Шундай эмасми? Ана, кўрдингизми...

Унинг кўзлари ўйчанлик блан яна денгиз бўшлигига тикилди, тўлқинлардан сачраган оқ кўпиклар орасида чайкалар, учар эди.

— Биз ўз қайғуларимиз ҳақида ҳаддан ташқари кўп гапирамиз, биз ҳаддан ташқари кўп зорланамиз. Атроф бизнинг оҳу-зоримиз блан тўлган. Ўлганимизда биз ҳамма нарсада ўзимизнинг изтиробларимиздан из қолдирамиз. Ўзга насл дун'ёга келади, у ёш, кучли ва жур'атли, аммо, у ҳаётни бевосита танишдан аввал, биз қолдирган мерос блан заҳарланади. Биз, ҳаётни сўник ва хира ранглар блан бўяганмиз ва фақат яраларимизнигина гўзал тасвир этамиз. Биз ҳамма ерда, айниқса ше'риятда ўзимизнинг шахсий муваффақиятсизликларимизни биринчи ўринга қўйганмиз. Биздан кейин келадиган одамлар бунинг ҳаммасини кўрадилар ва эшитадилар... Ва ўз қайғулари туғилгунча биз қолдирган қайғулардан чарчайдилар. Ўз қайғулари келганда эса унга қарши туриш учун кучлари етмайди... Ана шундан кейин улар ҳам биз каби оҳ урадилар...

Хотин жим қолди ва осмонга тикилди, унда чайкалар чувалашиб учарди...

— Одамни ҳурмат қилган киши ўзи ҳақида гапирмаслиги керак. Одамларни ўз шахсий оҳи-зоримиз блан заҳарлашга бизга ким ҳуқуқ берган? Қадим замонларда ярадор бўлиб ўлим олдида турган жангчи ўз оҳи-зоридан душман заҳарханда блан кулмасин учун мағрур ётар ва индамас эди... Биз эса, ҳатто тишимиз оғирганда ҳам фиғонимиз блан осмонни кар қилишга тайёрмиз. Тинч сўзсиз туришнинг олийжаноб ҳисси бизга ёт. Менинг қайғим, балки, мени ўлимга етаклавчи касалликдир... Аммо, одамлар ҳасислик ва тўқлик касалидан ҳам ўладилар... Мен уларни аямайман.

У бир пас жим қолди ва секин, аммо тушинарли қилиб, деди:

— Одамларни бундан кўра мағрурроқ кўргим келади. Мен сихирчи бўлсайдим, ҳарбир янги туғилган одамга сўасиз тинч туриш каби олийжаноближ бахш этар эдим.

У ўридан турди. Қора булутдай энгил ридога бурканган қомати тик ва келишган. Унинг оёқлари тагида итоатчанг ва шўх тўлқинлар ўйнар эди, юзида осойишталик, тийран кўзлари узоқларга мағрур тикилган.

— Хайр! — деб бош силкиди, узун киприклари ёқимли қимирлади.

Мен индамай та'зим этдим.

У сарғиш тошлар орасидан дам кўришиб, дам йўқолиб секин узоклашди, — нозик, бақувват; ўз алами ҳақида жим туришнинг олийжаноб ҳислари блан тўла.

Шўх ва қувноқ тўлқинлар қирғоқ тошларига бирин-кетин келиб урилар, соф денгиз ҳавоси эса, тўлқинлар шов-шувида осойишта ва уйқучан ҳолатда қалтирар эди. Денгиз ва ер шод ва сахий куёшнинг самарали ва иссиқ нурларида чўмилар эди.

Асқад. Самилар таржимаси.

ОЙДИН

ҲАМОН ЁДИМДА ЎША УЛУҒ ЗОТ

(Улуғ пролетар ёзучиси М. Горькийни эслаб)

Ниловна, Павелнинг онаси. У ёлғиз Павелнинг эмас, бутун пролетариатнинг онаси. У Павелни севгани, Павел учун қайғиргани каби, бутун пролетариатни севди ва улар учун қайғирди. Бу севги—кишилиқ учун, ишчилар озодлиги учун, пролетариат революцияси учун курашучи, революция йўлида азиз жонидан кечучи онанинг севгиси эди.

Бу севгига, бу севгини ёритучи ҳақиқий юрак эгаси—онага ҳурматимиз абадий.

Бу онани ким яратди, ким уни тасвир этди? Ким бизнинг юрагимизда шу онага нисбатан севги уйғатаолди ва уни севишга ўргатди?

Биздаги мактаб ёшида бўлган болалардан тортиб, то кексаларга қадар бир оғиздан: „Бу он ни улуғ пролетариат ёзучиси севикли Максим Горький яратди“ деб жавоб берадилар. Бу тўғри.

* * *

Мен ҳали русчани яхши билмаган, рус тилида ёзилган асарларни чуқур тушиниб, маъзини чақалмаган вақтимда қўлимга Максим Горькийнинг ҳикояларини олдим ва завқ блан ўқий бошладим. Бу даврда менга луғат китоблари ёрдамчи бўлди. Тўғри, кўп қийналиб бўлса ҳам, бу ҳикояларнинг мазмунига тушиниб ўқишга уриндим ва англай бошладим. Кўпдан бери орзу қилиб юрганам учун „Она“ романини ҳам ўқиб чиқдим. Бир марта эмас, иккинчи марта ўқидим ва бир йилдан кейин яна ўқидим. Сўнгги ўқишимда унинг маъносига тўла тушиндим ва романлар ўқишга қизиқиб кетдим.

Бу вақтларда Максим Горький ҳаёт, тетик ва бутун совет ёзучиларига раҳбарлик қилаётган эди. Кун сайин унинг мамлакатимизда социализм қуриш, коммунизмнинг ҳақиқий кишиларини етиштириш, ёшларимизни шу руҳда тарбиялаш ва совет ёзучиларининг бу ишда актив курашчи бўлишлари каби муҳим масалалар ҳақида мақолалари чиқиб турар эди. Партия ва ҳукуратимизнинг кундалиқ сиёсатини амалга оширишда қизгин қатнашар ва ўзи ҳам янги-янги актуаль масалаларни кўтариб чиқар эди. Унинг номини эшитар эканман, унинг асарларини ўқир эканман, менда яна янги-янги орзу туғилди. Шу улуғ адибни, шу улуғ кишини бир кўришни истар эдим.

1934-нчи йили август ойи, Иттифоқ Совет Ёзучиларининг биринчи қурултойи очиладиган кун келиб етди. Ҳамма буни сабр-сўйиш билан кутарди. Мен қурултойи очилиш кунин Москвада Союзлар Уйининг колонна залига ҳаммадан илгари бориб ўтиришга ва Горькийни биринчи бўлиб кўришга қизиқардим. Мажлис соат 6 га чақирилган бўлса ҳам, мен ярим соат олдин бордим. Лекин Союзлар Уйининг дарвозасидан кириш қийин эди: унинг ички томони ҳам, кўча томони ҳам одам билан лиқ тўлган. Бир амаллаб ичкарига кирдим. Ҳамма ўз жойига ўтириб олган, зал ва унинг болохоналари лиқ тўлган, фақат қурултойнинг очилишини кутиб ўтирардилар. Мен ҳаммадан олдин эмас, ҳаммадан кейин келибман.

Максим Горький саҳнага чиқиши бланоқ залда аллақандай жонланиш ҳосил бўлди, ҳамма ўрнидан туриб, қаттиқ қарсақ билан уни қарши олди. Ҳамманинг кўзи севинч ёшлари билан тўлди. Юраклар ҳам расмий тепишни ўзгартиб, қандайдир толпиниш билан бутун гавдани ларзага келтирди. Узоқ олқишлар Алексей Максимовичнинг сўз бошлашига имкон бермади. У ҳам, зўр ҳаяжон ичида бўлса керак, баланд қоматини тикка тутганича, дам атрофига, дам залдаги кишиларга мароқ билан қараб куларди. Одамларни ўтиришга таклиф қилар, табассумли бош эгарди.

Шу кунин у, совет адабиёти ҳақида ажойиб доклад қилди. Унинг доно, чуқур мазмунли сўзларини, совет адабиётининг аҳамияти, роли, вазифалари ҳақидаги фикрларини тўймай мароқ билан тингладик.

Шу кунин кечаси билан мен у докладнинг ёзмасини ҳам ўқиб чиқдим. Унинг ҳарбир сўзини тилга олар эканман, Алексей Максимовичнинг чуқур ма'но билан тўлган ўтли кўзлари, оталар муҳаббати билан кулиб боққан юзлари кўз олдимда гавдаланади. Худди ўзимни яна залда ўтиргандек, унинг докладини тинглагандек сездим. Бу завқли уйқусиз кечаларнинг бошланғичи эди.

Қурултой охирига қолди, яқунлар ясалабошлади. Ҳар кунин мажлис Алексей Максимовични қарши олиш билан бошланди. Аммо, янглишмасам, қурултойнинг тўртинчи кунин у мажлисда бўлмади. Биз унинг соғлиғи ҳақида ташвишланабошладик. Ўзимизча „чарчаган бўлса керак“ деб ўйладик.

Сўнгги мажлис охирида кимдир қўлимга бир кичкина қоғоз келтириб берди. Бу қоғоз кўнглимни кукка кўтарди, шодлигим манг қатла ошди. Бу қоғозда биз Алексей Максимовичнинг боғига таклиф қилинган эдик.

Шу кунин, афтидан, 50 га яқин киши машинага ўтириб, Москва четига, ўрмонлар орасига қараб йўл солдик. 72 чақирим йўл босиб, арчазор ўрмон ичига қурилган буюк бино олдида тўхтадик. Максим Горький бизни уй эшиғи олдида, оқ мрамар тошли зина устида, бир даста чаман гул ёнида туриб қарши олди. Бу улўғ одам олдига бориб кўришини учун ошиқар эдик. Унинг очиқ юзидаги самимий камтарлик, ёқимли табассум ва унга яқинлашаётган ҳарбир одамга олдиндан қўл чўзиши кишини магнит каби ўзига тортар эди. Мен жуда шошиб, ҳовлиқиб қолдим. Оёқ-

қўлларим қалтирайбошлади. Орамиз унча узоқ бўлмаса-да, то қўл беришгунча, ер теп-текис бўлса ҳам икки марта қоқилиб кетдим. Оёқларим менинг ихтиёримда эмас, қандайдир бебошлик блан қадам ташлар эди. Ҳарким ўзи блан овора, тез бориб, Алексей Максимович блан кўришиш, сўрашиш блан банд. Агар шундай бўлмаса, мендаги ўзгаришни кўрган киши, албатта, ўзини кулгидан тўхтатаолмас эди. Мен у блан кўришиб бўлганимдан кейин бирдан ўзгардим, тоғ юрак пайдо қилдим. Ўзимни жуда тетик, шод сезабошладим. Бу тоғ юракни, бу тетиклик ва шодликни ҳам пайдо қилган ўша одам, ўша дов'юрак устоз эди.

У, меҳмонларнинг олдига тушиб, бутун боқчани, ажойиб гулзорларни айлантирди, Октябрь Социалистик Революциясига қадар бу боғ бир катта бойники бўлганини сўзлаб берди.

Максим Горький ўзининг „Ёшлик“, „Менинг университетларим“ асарларида тасвирлагани каби, ёшлигида, чоризм даврида кўп жафоларни кўрган, оғир кунларни бошидан кечирган бўлса ҳам, биз кўрган вақтда 60 дан ошиб, кексариб қолган бўлса ҳам, ўзини тетик сезар эди. У, қўлида ҳассасиз, кўзда ойнаксиз юрарди. Унинг баланд қомати ҳамма вақт новдадек тикка, кўнгли дўстларга мулойим эди.

У, меҳмонларни айвонга ўтқазиб, адабиёт ҳақида, муҳим масалалар устида маслаҳатлаша бошлади. Совет мамлакатида яшавчи халқларнинг адабиёт тарихини яратиш ва бунга рус ёзуғчилари, адабиёт олимларининг ёрдам беришлари кераклиги ҳақида гапирди, бутун совет халқлари адабиёти блан рус халқини таништириш учун Москвада рус тилида „Совет халқларининг адабиёти“ деган систематик равишда чиқиб турадиган бир альманах ташкил қилишни таклиф этди. Бу таклиф катта қувонч блан қарши олинди ва тез кунда унинг ҳамма таклифлари амалга ошабошлади.

Максим Горький кўп йиллар биз блан бирга узоқ яшай олар эди. Лекин халқнинг ашадди душманлари—бухаринчи троцкийчи бандитлар бу улуғ ёзучининг ўлимини тезлатишга ҳаракат қилдилар. Халқ душманларининг ювиндихўри бўлган, сотилган хоин Максимов (М. Горькийнинг секретари) орқали аввал М. Горькийнинг ўглини, сўнгра Горькийни ўлдирдилар. Бу сотқин душманларга нисбатан биздаги ўч алангаланди. Улар халқнинг ғазабига, жазосига учрадилар.

Максим Горький ўлган бўлса ҳам у ҳамон улуғ Сталин даврининг бахтли халқлари дилида яшайди. Биз унинг улуғ сиймосини доимий кўз олдимизда кўрамиз, унинг буюк асарларини ўқиймиз, ундан ўрганамиз.

АБДУЛЛА ҚАҲҲОР

Қ Ұ Ш Ч И Н О Р ¹

Роман

Қурбон-ота

(Шоа кунларда эски қасрат айтимас
гарчанд,
Айтиб ўтсак шу гурунгда бўлур
зарарсиз:
(, Катта Фаргона каналининг қуручи-
ларидан ўртоқ Сталинга хат*.)

Сидиқжоннинг нияти шу кетишда ҳечқаерда тўхтамасдан тонг отгунча йўл юриб станцияга бориш, тўғри келган поездга чиқиб қаёққа бўлмасин кетиш ва поезддан тушиш билан рўпара келган заводга кириб ишлаш, тинмай, то ҳолдан тойиб йиқилгунча ишлаш эди. Ярим кечага яқин Бешсерка қишлоғига яқинлашганида ҳовридан тушди. Ҳовридан тушганидан кейин тун қоронғулиги, йўл ёмонлиги билинди. Шунинг учун кечани, қандай бўлмасин, Бешсеркада ўтказишга қарор берди.

Бешсерка қишлоғи маст уйқида, фақат аллақаерда трактор тарилларди. Сидиқжон катта йўлдан анча четда, каттакан бир дарахт остида милтиллаб турган чироққа томон бурилди. Бу — қизилчойхона экан. Самовар ётган. Бир чол чойнак-пияла артар, ҳовуз бўйидаги сунада кимдир хуррак отиб ухлар эди. Сидиқжон чолга салом берди. Чол, унга қарайман деб, қўлидаги чойнакни тушириб юборди. Чойнак синди.

— Қўл майиброқ, ўғлим, майиброқ, — деди чол Сидиқжонни хижолатдан чиқариб — мана шу ўнг қўл карахт. Ўнг оёқ ҳам... Келинг, ўғлим. Бемаҳалга қолибсиз?

— Ҳа, Яккатутга деб йўлга чиққан эдим. Бакрободдан келатибман.

Сидиқжон яна йўлга тушиш нияти борлигини айтмаса ҳам, чол бемаҳалда йўл юришнинг хосияти йўқлигини айтиб, бу кеча шу ерда қолишини ва эрта саҳар йўлга чиқишни маслаҳат берди. Сидиқжон ичида хўп суюнди, лекин ўзини чолнинг сўзини иккита қилмаслик учунгина қолаётган кўрсатишга тиришди: чол ўрин солиб берганда ҳам анчагача бир пой этигини ечмасдан ўйланиб ўтирди.

¹ Боши 3 ва 4-5 сонларда.

— Ечинг этигингизни, — деди чол ўзига ўрин солаётиб, — эрта лаб барвақт уйготаман. Бемаҳалда асти йўл юрманг. Сиздай ийгилик чоғимда бошимга бир кулфат тушдию, Бувайдидан чиқиб, сиздай бемаҳалга қолдим. Саҳарга яқин Аччида кетаётган эдим, рўпарамдан йўлбарс чиқиб қолса бўладими! Толнинг тагида отйўлакда хон тахлит бўлиб ётибди... Сочларим тикка бўлиб, бетларим жимирлашиб кетди. Қайтай десам, қувади, ўтиб кетишнинг сра ҳисоби йўқ. Туриб қолдим. Билмадим, қанча турдим экан. Йўқ, толимга нариёқдан арава келиб қолди. Кейин билсам, йўлбарс-пўлварс йўқ, ойдаинда толнинг сояси экан. Қўрқмайман деб бўлмайди, ўғлим, шунақа вақтда одамнинг юраги қинидан чиқиб кетади. Чирогни ўчирайми?

— Майли, — деди Сидиқжон ва анчадан кейин сўради, — тагингиз Бувайдиликми? Ўша бувайдилик Саидаҳрор эшон шарманда бўлишдан қўрқиб, ўнбир яшар қизни бўғиб ўлдирган экан; бир эшитдикки, қочибти деб, бир эшитдикки, қўлга тушибти деб. Шу нима бўлди экан? Хабарингиз йўқми?

— Саидаҳрорхон эшон? Саидаҳрор юзбошининг тоғасими? Бу воқиядан хабарим йўқ. Бувайдидан чиқиб кетганимга йигирма йилдан ошгандир. Кўп ҳам бўлгандир. Ҳали айтдим-ку. Аччида кетаётиб кўзимга йўлбарс кўринди деб, шу кетганимча қайтиб борган эмасман.

— Шунақами? Нега?

Чол ечиниб кўрпага кирди, анчадан кейин жавоб берди:

— Бувайдининг суви менга ҳаром бўлган. Хотин важдан.

— Хотинингиз ёмонмиди?

— Яхши хотин эди, — деди чол хўрсиниб, — бунинг воқнасини айтиб берсам, тонг отгунча ҳам тугамайди. Биров ёзса, катта китоб бўлади.

— Яхши хотиндан ҳам одам қочадими?

— Замона шумлигидан яқола бўлди этак, — деган байтни эшитмаганмисиз? Расми ёмон хотиндан қочилади, замона шум бўлса, яхши хотиндан ҳам қочар экан киши. У аввал акамнинг хотини эди. Акам ҳали айтганим Саидаҳрор юзбошининг хизмоткори эди. Юзбошининг мол-дун'еси бениҳоят кўп, кечалари уйини ўникки-та мерган қўриқлар эди. Уни „члон“ ҳам дейишар эди, билмадим ўша вақтда нимага „члон“ экан. Кунларда бир кун мана шу бойнинг уйини куппа-кундуз куни — намозигар пайтида ўғри босди. Бу ўғрилар қизиқ: „ойда-йилда бир келган миҳмонида айрилмасин“ деб ашула айтишади, „юзбошини ўғри босди, келабер“ деб бақиршади. Эрталаб эшитсак, қўриқчи мерганлардан биттаси ўлипти. Юзбошини ғалати қилишипти: бир сандиқ тилласи бор экан, олиб чиқиб, олдига қўйишипти, „еганинча егин, қолганини олиб кетамиз“ дейишипти. Юзбоши еганича епти, юталмай қолганидан кейин ўғрилар оғзига зўрлаб тиқишипти.

Сидиқжон кулди.

— Ҳаммасини сизларга тутдим деса, ўлар эканми!

— Унақа дейдиган одам эмас эди-да. Хулласи ит азобда ўлипти. Эртасига шаҳардан саллот чиқиб, кўп одамларни, шулар қато-

ри акамни ҳам ҳайдаб кетди. Қишлоқда „бу одамларни сўроқ қилгани Оқпошшонинг ўзи келар эмиш“ деган овоза тарқалди. Бир йил ўтди. Бир куни маҳалламизнинг элликбошиси шаҳарга бориб келиб „аканг осилди, ўз кўзим блан кўрдим“ деди. Азасини ўтказдик. Орадан бир-икки ой ўтқандан кейин келин волидамизга „элликбоши менга кўз тиккан, насибам ўшанинг насибасига қўшилган бўлса, ўзимни ҳовузга ташлайман“ депти, йиғлапти. Ростдан ҳам сал вақт ўмай элликбоши барала киши қўйди. Келин совчи хотинларни ҳайдаб юборди. Энди унга ҳам қийин-да, ёш умри ўтиб кетаётибди. Волидамиз шундай яхши келинни қўлдан чиқаргани кўзлари қиймади. Акамдан икки яшар кизчаси ҳам бор эди. Нима қилиш керак? Расмимиз қурсин... Мен никоҳлаб олдим. Яқин тўрт ойча умр қилдик. Умримда хотин кўрганим ҳам шу... Мен Абдурашид пахтафуруш деган бойнинг аравасини минар эдим. Бир куни пахта ортиб шаҳарга кетаётсам, Учкўприкда бир ошнам учраб, „э, аканг тирик экан, шаҳарда кўрдим, келаётпти“ деб қолди. Акам — жигарим! Суюнаман! Лекин... Энди унга қайси бетим блан рўпара бўламан!

— Хиждолатлик бўлади, лкин акангиз хафа бўлмаса керак эди.

— Ана шу хижолатликни айтинг! Отдан шундай ўзимни ташладиму, орқага қайтдим. Уйга ҳам кирмадим. Шу кетганимча кетдим. Ҳали йўлбарс тўғрисида гапирдим-ку, шу ерга келганимда қарасам, Аччида кетаётибман. Энди акам нима қилибти денг: Учкўприкка келганида биров „хотинингни уканг никоҳлаб олди, уйга бормай қўяқол“ деган экан, у ҳам йўлини бошқа ёққа солдириб кетипти. Волидамиз бедом-дарак кетган икки ўғилнинг дард-фириқда куйиб, ётиб қолиптилар. Акам шўрлик ўша келишида Сибирьдан қочиб келган экан, қўлга тушадиган бўлганида „меннинг сибирь бўлишим шунчалик зарур бўлса, қуруқ бўлмасин, бир гуноҳ қилай“ деб, ушлаб бермоқчи бўлган аминнинг кўкрагига бир калла уриб ўлдирипти.

Сидиқжон туриб ёнбошлади.

— Сиз бу гаплардан беҳабарсиз-да, албатта?

— Ҳа, кейин эшитганман. Ўша йили баҳоргача ҳарқаерда ризқимни териб юриб, баҳорда Олма-Отага кетиб қолганман. Акам яна овохта бўлгандан кейин ҳалиги элликбоши мени ҳам „ўлди“ га чиқариб, хотинга совчи устига совчи қўяберипти. Охири пўписа ҳам қилипти.

— Шунақа чиройлик хотинмиди?

— Энди, эс-ҳуши жойида, қад-қомати келишган, тан-жони соғ. Куч десангиз, битта ман ман деган йигитнинг ишини баҳазур қилар эди. Элликбоши унинг фақат ҳуснига маҳлиё бўлипти дейсизми, унга беминнат хизматкор керак... Шунақа қилиб, қараса, эллекбоши қўймайдиган — юртнинг оғзи каттаси бўлганидан кейин ҳар нима қилиш қўлидан келади — „майли, тегсам тегақолай, — депти, — лекин бир шартим бор: шартим шуки, мен қизимни ўғай отанинг уйига олиб бормайман, отасидан қолган ҳовлини сотиб, шунинг пули блан уни бирон қаришдошимга топшираман; агар, хўп, десалар, тузукроқ пул бериб, ҳовлини олсинлар“. Бунақа

шарт эликбошига албатта хуш ёқади-да! У даррав ҳовлини ўз баҳосидан анча ортиққа олипти. Хотин бошқа нарсаларини ҳам сотиб тап-тайёр бўлиб турган экан, волидамиз блан қизини олиптию, бир кечада зим-ғойиб бўлипти-қолипти. Эликбоши уёққа от чоптирипти, буёққа от чоптирипти — йўқ! Хотин ўз қишлоғига — эликбошининг қўли етмайдиган Жарбулоққа кетган экан. Жарбулоқ шу ерга яқин, дар'ёнинг нариги юзида. Орадан яқиникки йил ўтгандан кейин Бувайдидан Олма-Отага бир одам бориб қолди. Ушандан бу воқиаларни эшитиб, келиш ҳаракатига тушдим. У замонда, ўғлим, бизга ўхшаган одамларнинг тўрт танг-ортдириши ўлимдан қийин эди. То беш-тўрт танга ортдириб йўлга чиққунимча яна уч-тўрт ой ўтди. Келдим. Келиб суруштирсам, хотин Фармонқул деган бир кишига тегипти. Бу киши шу Капсанчилар қишлоғидан экан.

— Капсанчилар? — деди Сидиқжон — Бу қанақа от?

— Ҳа, Капсанчилар. Одамлари ҳам капсанчилар дейилар эди. Мен Олма Отага кетмасимдан бурун шу атрофда мардижорчилик қилар эдим. У вақтда мана шу Наймандан тортиб то Мирзаоролгача дар'ё бўйидаги ерлар Абдуваққос деган бир эшонники, бу ерларга дар'ёдан сув чиқарадиган водокачкалар алланима деган бир князьники эди. Князь ҳар йили баҳорда бола-чақаси, ўнсақкизта ити блан келиб, кузакда кетар эди. Мана шу ерларни экадиган деқонларни капсанчилар дейилар эди. Қишлоқнинг оти ҳам шундан чиққан. Булар очдан ҳам ўлмайдиган, қорни ҳам тўймайдиган қул қатори одамлар эди. Капсанчилар деганининг ма'носи шуки, ҳосилдан эшон ерининг ҳақини, князь сувининг ҳақини олгандан кейин, пешона тери тўккин деқонга капсан қатори бир нарса қолар эди холос. Хўш... Нима деяётган эдим?

— Хотин теккан киши капсанчилардан экан.

— Ҳа, Фармонқул капсанчилардан экан. Тўғри уйига боргани истаҳола қилиб, бир болани юбордим, „мен фзлончи бўламан, онамни олиб кетгани келдим“ дедим. Так'яда ўтириб, энди битта чойни ичиб бўлган эдим, қотмагина бир йигит келиб, „Қурбон ака сиз бўласизми?“ деди. „Ҳа, мен бўламан“ деган эдим, сўрашди. Уша йигит экан, йўқ деганимга қўймасдан ҳовлисига судради. Ҳовлисига судрашидан, менинг ким эканлигимни яхши билмас эканда, хотин яширибти, деб ўйлаган эдим, йўқ, билар экан: йўлда „энди хафа бўлмайсиз, тақдир шу экан“ деди. Хайр, бордик. Ҳовлиси дар'ё бўйига яқин, бошқа ҳамма уйларга ўхшаган чуқурликда экан. Ёнбоғирликни ўйибтию, устини ёпиб уй-ертўла қилипти, атрофига дувол уриб ҳовли қилипти. Мени тўғри ертўлага бошлади. Волидамиз бетоб ётган эканлар, мени кўриб, ўзларидан кетдилар. Ўзларига келиб, кўзларини очганларидан кейин Фармонқул она-болани холи қўйиб, чиқиб кетди. Волидамиз йиғлаб-йиғлаб, ҳамма бўлган воқияни бирма-бир айтиб бердилар; „энди бўлар иш булди, у дун'ёю бу дун'ё мени рози қиламан десанг, шу хотинни рози қил“ дедилар. Бечора хотиннинг тортиган азобларини айтаберсалар, одамнинг юраги эзилиб кетади. Шу хилда азоб тортиб менга уч йил кўз тутибти. Охири бир куни

волидамиз йиғлаб, юзидан-күзидан ўпиб, „энди бас, қизим, ҳаммамизнинг ҳам иззатимизни жойига қўйдинг, эрга тег“ дептилар. Шундай кейин эрга тегипти. Бир пасдан кейин Фармонқул, унинг кетидан хотин-қизини етаклаб кирди. У мендан қочмади. Ҳаммамиз ўтирибмиз, қани энди биронтамиздан бир оғиз гап чиқса!.. Хайрият, ҳалиги қиз бор экан, эрмак бўлди. Ҳаммамиз ўшанга гапирамиз... Кеч бўлди. Так'яга борай десам, Фармонқул қўймади. Шу ерда қолдим. Волидамиз, хотин боласи блан ертўлада ётишди. Фармонқул иккавимиз ташқарида ётдик. Уйқу қелмади. Ўтиб кетган, ҳозир ҳаммамизни хижолатга қўйган иш тўғрисида Фармонқул узур тариқасида бўлса ҳам, сўз очармикин деб ховотирдаман. Йўқ, у ҳам шундай ховотирда экан шекилли, капсанчилардан сўз очган эдим, даррав илиб кетди. Кейинги йилларда капсанчилар ерни ташлаб кетаберган экан, эшон ҳамма ерини арзон-арзон ижарага берипти; шунақа арзон бериптики, ер талаш бўлиб кетипти. Ижара шартининг яхшилигини айтинг: ер қанча кўп олинса, шунча узоқ муддатга берилади; ижара ҳақи ҳам нақд эмас, деҳқон эшонга вексил берадию, ерни қанча муддат блан олган бўлса, қарзни шу муддат ичида кам кам узади. Фармонқул ҳам ҳовлиқиб, ўн йил муҳлат блан ер олипти, вексил берипти. Ўша йили капсанчилар жуда-жуда хурсанд бўлишипти, қанчаси эшонга қўл ҳам берипти. Броқ янаги йилга бу муруватнинг миси чиқипти: эшон қизталоқ бу ишни князь блан битишиб, ўшанинг маслаҳати блан қилган экан, князь сув пулини уч барабар ошириб юборипти. Капсанчилар ғулу кўтаришган экан, князь, шаҳардан саллот чақираман, деб босипти. Фармонқул шундан ҳасрат қилди, илгари ҳам бир нав' экан, энди ерни ташлаб ҳам кеталмайман, эшонга вексил берганман, деб йиғлағундай бўлди.

Сидиқжон қайнатаси Зуннунхўжанинг „сиз менинг ҳам куявим, ҳам ўғлимсиз“ деганини эслаб кулиб қўйди.

— Нега куласиз? — деди чол.

— Ҳаммаси бир бўлар экан!.. Гапираберинг, ота!

Чол давом этди:

— Шунақа қилиб, уч кун туриб қолдим. Тўртинчи кун жавоб сўрасам, хотин ҳовлининг пулини олдимга қўйиб, „мана бу амонатингиз, онамни бўлса, то тузалмагунларича сизга бермаймиз“ деди. Бечора шунча азоб тортиб бўлса ҳам, ҳовлининг пулига тегмапти.

Чолнинг товши ўзгарди, ўпкаси тўлди шекилли, бир пас тек қолиб кейин гапирди:

— Пулни олмадим, минг мартаба розиман, сизга она сутидан ҳалол бўлсин деб, ўзига қайтариб бердим. Волидамизнинг майилларини сўрасам, у киши „мени шу аҳволда қаерга ҳам олиб борасан, аввал бирон бошпана топ; олиб кетганингда ҳам неварамдан узоққа олиб кетмагин“ деб кўз ёши қилдиялар. Мен, Бувайдига олиб кетсам, — ўз қишлоғимиз, — бирон кавак топилар, деб ўйлаган эдим. Волидамиз бундоқ деганларидан кейин, шу атрофда бирон иш топишга ҳаракат қилдим. Князьнинг уч жойда водокачкаси бор эди, шулардан биронтасига одам керак эмасмикин

деб конторига борсам, саркори ўзимизнинг бувайдилик чиқиб қолди. Арз-ҳол қилсам, „водокачкада сиз боп иш йўқ, бирон ҳафта сабр қилсангиз, князь келади, отларига қарайдиган сиздай бир одам керак“ деди. Ўзим отга ишқибоз эдим, хўп дедим. Ўн кун деганда князь хотини, бўйига етган икки қизи, оқсочлари, ўн саккизта ити блан келди. Учта оти бор экан, ҳар отларки: юлдузни кўзлайди. Бу отларга ўзим ҳам ишқибоз бўлиб қолдим. Хайр, хизматга кирдим. Қиладиган ишим—отларга қараш, кечқурунлари ҳалиги икки қизни отлиқ саёҳат қилдириш. Князь ўзи гоҳ Тошкентга, гоҳ Анжанга кетиб, узоқ-узоқ туриб қолар эди. Князь мени бир ойча ишлатиб кўриб, энди ойлик тайин қилганда бир куни ярим кечаси Фармонқул келиб „волидангиз сизни йўқлаётибдилар“ деди. Юрагим жиг этиб кетди. Борсам, тилдан қолипчилар, калта-калта нафас олиб, шипга қараб ётиптилар. Тонг отди. Кун ёйилганда узилдилар. Охирги нафасни олиб бўлганларидан кейин, бошларини шундай менга буриб, хира кўзлари блан бир қарадилар. Шу қарашнинг ма'нисини ҳали-ҳали билмайман: хайр, дедиларми, ё бирон илож қил, дедиларми?

— Иккави ҳам эмас, — деди Сидиқжон чуқур хўрсиниб, — мен кетдим, энди сенга ким куяди, деганлари! Она шундоқ бўлар экан.

— Ҳа, баракалла, мана бу гап тўғри...Албатта, одамзод дунёга устун бўлмайди, куни битгандан кейин ўлади. Бозорда онасини йўқотиб, йиғлаб юрган боладан „онанг қанақа эди?“ деб сўралганда „оналарнинг ичида энг яхшиси эди“ деб жавоб берган экан. Ҳарким ҳам онаси ўлгандан кейин „ҳозир тирик бўлса, бошимга кўтарар эдим“ дейди. Онаси ҳаёт вақтда уни бошига кўтаришга қодир бўлсаю, шундай қилмаса, ўлгандан кейин шу гапни айтса, ундай ўғилга ла'нат! Шундоқ эмасми, ўғлим?

Сидиқжоннинг юраги шув этиб кетди ва зўрға:

— Шундоқ, — деди.

— Ҳа, баракалла! Биз, акам иккимиз, у зиндон замонада шунга қодир эмас эдик. Онамиз бир пас биз блан хандон-хушон гаплашиб ўтираолган эмас; икки ўғил ўстириб, келин кўриб, бир пас оёғини узатиб ўтиргани йўқ. Ҳозирги ёшларга бу гапни айтсангиз, ишанмайди, кулади... Шундан кейин, бир кўнглим, Олма-Отага қайтиб кетаберай дедим; кўрғилик экан, яна қолдим. Оқпошшо от олиб, князь учта отнинг иккитасини Наманганга бериб юборди. Қолган битта отни, каласкага ўргатгин, деди. Ҳаром ўлгир от жуда чарс эди, бир тарзи ўргатганимда олиб қочдию, каласкани зовурга тикди. Ўзим унинг тагида қолдим. Бир кечаю-бир кундуздан кейин ўзимга келибман. Билмадим нима бўлган экан, шундан кейин бир қўлим блан бир оёғим карахт бўлиб қолди. Ҳозир анча тузук бўлгани, илгари жуда ёмон эди. Қарасам, ишга ярамай қолдим. Саркорга учраб, „ишлага ҳақини беринглар, мен кетаман“ десам, саркор „хўжайин инсоф қилиб турганда, ҳақ тўғрисида оғиз очманг, каласка анча пул блан тикланади“ деди. Нима дейман? Фармонқул блан, хотини блан хайрлашдим, жиянимнинг пешонасидан ўпдим, волидамизнинг қабрларига бир жуфт шам' ёқдим, Қўқонга қараб йўлга тушдим.

Йул-йўлакай гадоилик қилиб, тўққиз кун деганда Қўқонга кириб бордим. Наманган станциясига яқин бир парк бўлар эди, шу паркта уч кун ётдим. Учинчи кун эрталаб мени биров уйғотди. Қарасам, тепамда совлатидан от ҳуркадиган бир бойвачча турипти. „Сизни хўжайин йўқлаёттилар“ деди. Мен князь Қўқонга келган экану, мени шу ерда кўриб, раҳми келипти, одам ю борипти-да, деган уйга бордиму, бойваччанинг олдига тушдим. Бойвачча мени тўғри растага олиб борди, етти ухлаб тушимга кирмаган сарполар олиб берди. Ҳайрон бўламан, ўзимча, князь яхши одам экану, саркор ёмон экан-да, деб қўяман. Бирга ҳаммомга тушдик. Ясандим. Ундан кейин Ўрда тағига бордик. Уч қаватлик бир иморатга кирдик. Бойвачча мени йўлакка қўйиб, ўзи бир уйга кириб кетди. Хаял ўтмай семиз, юрганда юзи сўлқиллайдиган бир ўрис хотин блан чиқди. Ўрис хотин менга та'зим қилди. Ҳаммамиз бир уйга кирдик. Хотин менга яна та'зим қилиб, чиқиб кетди. Бойвачча „хўжайин келгунларича шу ерда ўтиринг, бирон нарса керак бўлса, мана шу тугмани боссангиз, одам кирази“ деб қўлимга ўн сўм бердию, чиқиб кетди. Ўтирдим. Ўтирган жойимда ухлаб қолибман. Кўзимни очсам, қоронгу тушипти. Бойвачча келди „хўжайиннинг ошнолари келади, хўжайин буларга сизни шеригим дептилар, уларнинг олдига ўзингизни шерикдай тутинг“ деди.

— Бу бойвачча ким экан, князьга қарашлик одам эканми?— деди Сидиқжон.

— Мен ҳам шунга ҳайрон бўлиб сўрасам, қовоғини солдию, индамлади. Қайтиб сўрагани қўрқдим. Хуфтан кеч иккита ўрта ёшлардаги ниҳоятда олифта ўрис келди. Иккави ҳам мен блан ўзимизчасига икки букилиб сўрашди. Бир кўнглим бу бойвачча афанди деб тегирмончини уйғотдимиз ҳам дедим, тағин ўзимга далда бердим: нима, янглишган бўлса, олиб берган уст-бошини ечиб олар, кўчага ҳайдар-да, кўчада қолишни энди кўрибманми, дедим. Бойвачча самоварга қиймалик ош буюрган экан, олиб келди. Булар ўз ора гап блан овора бўлганда ошни хўп еб, ҳасипдай бўлиб олдим. Билмадим, бойвачча булар блан нимани гаплашди. У тез-тез менга ҳам сўз қотар эди. Миҳмонлар ҳам менга ишора қилиб бирнима-бирнималар дейишар эди. Чой вақтида миҳмонлардан бири ёнидан икки бойлам йигирма беш сўмлик чиқариб, менинг олдимга қўйди. Бойваччага қарасам, „олиб, жовонга солиб қўйинг“ деди. Кейин ёнидан бир қоғоз олиб бирнима ёздию, миҳмонларга узатди. Миҳмонлар ўқиб, менга берипти. Яна бойваччага қарасам, „жовондаги қутичада муҳир бор, шуни олиб босинг“ деди. Босдим. Миҳмонлар қўзғалишди. Бойвачча „хўжайин келмадилар, ўзимиз борамиз; ҳалиги пулни саранжомлаб чиқинг“ деди. Учави чиқиб кетди. Пулни қазерга қўйишимни билмай, гаранг бўлиб турганимда бойвачча кирди. Пулни қўлимдан олди. Чиқдик. Кўчада извош тургун экан. Бойвачча улар блан бир-икки оғиз чуғурлашдию, яна кириб кетди. Биз извошга чиқдик. Афтидан бойвачча даррав чиқиши керак эди, ҳали кутамиз — йўқ. Миҳмонлардан бири ичкарига кириб чиқди. Кейин ўз-

ора чуғурлашиб қолишди. Охири тилмоч топиб келишди. Тилмоч мендан „мирзангиз қаёққа кетди“ деб сўради. Мен ишнинг тагини даррав фаҳмладиму, бўлган воқиани бошдан-оёқ айтиб бердим, извошдан тушдим. Ма'лум бўлдики, бойвачча буларга мени каттакан терифуруш бой, ўзини менинг мирзам қилиб кўрсатган; неча минг тери устидан беш минг сўм закат олиб, энди мол кўргани кетаётган эканмиз. Миҳмонлар мендан пулни сўрашди. Мен пулни бойваччага берганлигимни айтдим. Миршаб чақиришди. Қирқоёққа ўхшаган бир миршаб келиб, мендан гап ҳам сўрамасдан, кўкрагимга ўхшатиб тепди. Кўнглим озиб йиқилдим. Кўзимни очиб қарасам, миршабхонада ётибман. Ундан мени турмага олиб ўтди. Роса уч ою йигирма беш кун ётганимдан кейин бир куни иккита саллот турмадан олиб чиқиб, бир жойга олиб борди. Бу ерда учта тўра бир-икки оғиз гап сўраганидан кейин олиб кетди. Кейин билсам, шу боришимда суд бўлиб, унсаккиз ойга кесилган эканман!

Бу суд ва унинг ҳукмини биров ҳақ деяётгандай чол тажанг бўлди ва сўкиниб олди.

— Кесилган бандиларни ҳархил ишларда ишлатар эди, — деди чол давом этиб, — биз ўнбир кишини учта саллот блан Бастомига яқин ердаги тўқайга ўтин қилгани юборди. Биз эртадан кечгача дарахт кесамиз, саржин қиламиз, кечаси қапада ётамиз. Саллотлар куни бўйи офтобшувоқда ўтириб, бит боқишади, кечалари навбатма-навбат юриб чиқишади. Қум, тўқай, осмон. Зоғ учмайди. Кундизи иш блан бўлиб билинмайдию, лекин кун ботгандан кейин одам тарс ёрилиб кетай дейди. Орамизда ёшгина бир йигит бор эди, шу бир куни шом пайтида ўзидан-ўзи:

Мен ўлай жум'а куни, чиқсин жанозам чарх уриб,

Ҳовлининг ўртасида қолсин онам фар'ёд уриб —

деб ашула бошладию, бирдан, худди пуржинаси узилган грамофондай тўхтаб, „акалар, мен кеча кечаси тушимда шайтонни кўрдим, шайтон „мен сени йўлдан ураман, саллотлардан бирининг калласига болта блан тушур, милтигини ол, қолганларини от, қоч“ деб айтди, шайтон бугун ҳам тушимга киради“ деди. „Шайтонни бу кеча кўрсанг, нима дейсан“ дедик. „Мен айтаманки, — деди — мени йўлдан уришнинг ҳожати йўқ, ўзим тайёрман, қўлингдан келса, шерикларимни йўлдан ур!“ Ҳаммамиз кулдик. Бу гап кулги бўлиб қолаберди, ҳечким э'тибор қилмади. Лекин уч-тўрт кундан кейин саҳар пайтида милтиқ товшига уйғондик. Қарасак, бир саллоту, ҳалиги йигит ўлиб ётибди. Йигит саллотни ўлдириб милтигини олиптию, афтидан, милтиқни ишлатолмапти. Нима бўлар эди, қолган ўн кишини турманинг ҳовлисида ётқизиб, то ҳушдан кетгунча калтаклашди. Калтакнинг изи ҳали орақамда бор. Ичимизда олтимизга бориб қолган бир мўсафид бор эди, шу одам калтакни кўтаралмай ўлиб қолди. Бир ойдан кейин ҳаммамизни Сибирьга жўнатди. Сибирьда кўп юрганам йўқ: аввал Оқпошшо, ундан кейин бошқаси тахтдан ағдарилиб тушдию, ҳаммаси бўлиб ўн етти ой деганда эсон-омон қайтиб келдим. Жиянимни кўриш, волидамизнинг қабрларини зиёрат қилиш ниятида

Ўғри Капсанчилар қишлоғига келдим. Бориб қарасам, Фармонқушнинг уйи теп-теkkис бўлиб ётипти. Суриштирсам, Фармонқул ҳам, хотини ҳам ўлган экан. Жиянимдан дарак топаолмадим.

— Нима бўлипти? — деди Сидиқжон.

— Ҳукумат ўзимизга ўгтандан кейин князь қочипти, эшон Қипчоққа кетиб, ер ҳам, водокачкалар ҳам капсанчиларга қолган экан. Бечора капсанчилар «энди орқамизга офтоб тегар» деган умидда хурсанд бўлиб турганда эшоннинг куяви қўрбоши бўлиб бош кўтариштию, олтмиш йигит блан келиб, капсанчиларнинг умидини пучга чиқарадиган бўлипти. Капсанчилар шаҳардан отряд бошлаб чиқишипти. Шу ерда бир кечаю, бир кундуз уруш бўлипти. Қўрган одамларнинг айтишига қараганда хотин Фармонқул блан баб-баробар юриб, босмгчилар блан отишипти. Ишонман! Қирқ йигитга бош бўладиган хотин эди.

— Ҳа, ишонса бўлади, — деди Сидиқжон, — Ўша замонда қўрқмасдан элликбошини боплаган, тегирмонга тушса бутун чиқади-ган хотин-да!

— Ҳа, уддабуро, ғайратлик, диёнатлик хотин эди. Ҳарқандай эркак беғига бош қўйса, арзийдиган хотин эди!.. Жиянимдан дарак топаолмадим. Шундан кейин, мени беватан, дар-бадар қилган ўша элликбоши блан энди икки оғизгина гаплашай деб Бувайдига бордим. Йўқ, элликбоши Эргаш қўрбошига қўшилиб кетган экан. Беш йилдан кейин қўлга тушди, суд бўлиб отилишга ҳукм бўлди. Ҳайфки судига боралмадим. Жиянимдан, волидамининг қабрларидан кўнгил узалмай яна шу томонларга қайтиб келдим. Ўшандан бери шу атрофда ризқимни териб юрибман. Уч-тўрт йил ёзда роҳатижонфурушлик, қишда ямоқчилик қилдим. Ундан кейин Толдиқдаги пахта заводига қоровул бўлиб кирдим. Ер ислохотида, ер берамиз дейишган эди, олмадим: бу қўл, бу оёқ блан ерни нима қиламан? Мана шу ерда МТС ташкил қилиндию, бунга ўша пахта заводидида ишлайдиган бир йигит каттакан бўлиб келди. Шу йигит мени олиб келиб, МТС га қарашлик шу қизилчойхонага қўйди. Ишимдан ўзим ҳам хурсанд, катталар ҳам хурсанд.. Ҳар замон Капсанчиларга бориб, волидамининг қабрларини зиёрат қилиб келаман. Капсанчилар шу ерга яқин, дар'ё бўйида. Капсанчилар ҳозир ҳаммаси битта колхоз бўлган. Дарёдан сув чиқаришга уриниб ётишипти. Ариқ битай деб қолди.

— Жиянингизни бошқа қидирмадингизми? — деди Сидиқжон.

— Ҳўп қидирдим. Заводда қоровуллик қилиб юрганымда уч мартаба газетига ҳам бердим, топилмади.

Чол „топилмади“ сўзини икки-уч мартаба такрорлаб, сўнг жим қолди.

Шу яқин ўртада хўроз қанот қоқиб, балонд овоз блан қичқирди. Бунга аллақадердаги жўжа-хўроз шошиб-пишиб жавоб берди.

— Ана шунақа гаплар, — деди чол анчадан кейин, — энди ухлайлик-а, ўғлим?

Сидиқжон бу чоқ қизболанинг тақдири тўғрисида ўйлар эди. Чолнинг гапи қулоғига кирмади. Унинг миясидаги ўй ҳаёлга, хаёл тушга туташиб кетди.

ИСЛОМ ШОИР

МОСКВА ШАҲРИНИ КЎРДИМ

Чақирди пойтахт—Москва шаҳри,
Шу шаҳарда экан раҳбарлар бари,
Кўрган кишин қолмас дилда ғубори,
Остонаси улуғ шаҳарни кўрдим.

Олти кунда бордим Москвага етиб,
Бир нозанин олди бизларни кутиб,
Метрога олиб борди ияртиб,
Ер тагида ажаб шаҳарни кўрдим.

Кундуздай равшандир ҳамма жойлари,
Қушдан олдин юрар трамвайлари,
Мунаққашли-каштаворли жойлари,
Кеча-кундуз ойдин шаҳарни кўрдим.

Ўткарди тўрт йилда хавфу хатарни,
Қарши душманларни тигдан ўткарди,
Зафар байроғини баланд кўтарди,
Элимнинг қудратли ишини кўрдим.

Баланд чиқиб кўрдим азим шаҳарни,
Ҳар кўчаси ойнадай ярқирайди,
Электрлар юлдуздайин ёнади,
Илмнинг ҳикматли жойини кўрдим.

Москвада кўп кўрдим нақшли иморат,
Доҳим Сталиндан бўлди башорат,
Ленин доҳим қабрин қилдим зиёрат,
Янги дун'ё тузган раҳбарни кўрдим.

Улуғсан, Москвам, шаҳри азимсан,
Шаҳарлар онаси пойтахтимсан,
Элимнинг обрўйи, кўрки, бахтимсан,
Салтанатли улуғ шаҳарни кўрдим.

Улуғ доҳим элу юртим пессбони,
Пўлатдан мустаҳкам ҳарбир кўрғони,
Бу шаҳарни кўрганнинг йўқдир армони,
Жаҳонга нур сочган Москвани кўрдим.

Ислом шоир ҳавасдайди кўрмоққа,
Ёшлар қаби энди даврон сурмоққа,
Ҳам бахтиёр бўлди қариган чоқда,
Ғалаба кувининг салютин кўрдим.

Ж ШАРИФИЙ

ФАЗОЛАР БИЗНИКИ

(Радиони ихтиро' қилган рус олими Поповга)

Россия, Россия севаман сени,
Бизларни қутқаздинг кишан зулматдан,
Кўрсатдинг ёруғ йўл барча миллатга,
Дарс бердинг эркинлик, фан-мар'ифатдан.

Чин қалбдан севадир рус оғасини
Республикаларнинг мардона халқи.
Бизнинг ватанимиз, севганимизсан,
Яшагин умрбод, юксал, ўс, балқи.

Янги тарихимиз саҳифалари,
Сенинг номинг блан бошланур мудом.
Сен олтин китобни безатажаксан,
Сен нур, сен офтобсан, сен муқаддас ном.

Етишди бағрингда қанча олимлар,
Насллар олдида муаллим пешво.
Ҳурмат блан номинг абадий сақлар
Ҳарбир халқ қалбига қилар сени жо.

Улуғ рус олими, му'табар Попов
Фазонинг қулфини очди бир ўзи.
Москвада туриб оламга боқди,
Эй дун'ё, қулоқ сол! Янграр рус сўзи.

Америка бизга дақиқалик йўл,
Девол орқасида тургандай қутб,—
Тинглар сўзимизни, Попов эса шод,
Россия сўзлайди, олам, тур кутиб.

Ер, океанларда, бутун фазода
Янграр рус олими яратган тўлқин,
Истардим ҳар куни Попов номига
Радиода қасида қилинсин талқин.

Фазоларни забт этди куч-қувватимиз,
Оламга ёйилар доҳим сўзлари.
Еру осмон, денгиз солади қулоқ,
Хаёлда жонланар нурли кўзлари.

Радио — халқларнинг роҳати-жони,
Унда жаранглайди дўстликнинг тори.
Радиога кўраман рус оға қалбин,
Кенгдир фазолардан унинг виқори.

Баҳорнинг чиройли, гўзал пайти — май,
Берлинда микрофон олдида ўзим.
Қандай бахтиёрман, шоду-хуррамман,
Тошкентдаги ёрим эшитар сўзим.

Радио халқларни қилар бродар,
Ҳар кун Москва ёнингда турар.
Ҳар кун эшитаман турли тилларда —
Доҳининг номини, қалбим шод урар.

Янги бешйилликда шу қадар ўсар —
Радио кирмаган қолмас бир уй ҳам.
Айтингчи, зўр кучнинг йўлини ким тўсар?
Беш қит'а олдимда кўринар ҳар дам.

Янги йўлнинг қирқ қизи, юзи анор қирмизи,
Панорада намоён ўчмай тонгнинг юлдузи.
Нурга чуммай коинот, қушлар қоқмасдан қанот,
Қанорларни тўлдирар шон топсин деб колхозни.
Ҳар ғўзани авайлаб, қарамликдек белни бойлаб,
Тер тўкади чеварлар, меҳнат хусни, пардозни.
Турнадек бўлиб қатоп, ўйнаб қан ким ўзар,
Сафдан ўзиб боради Зийнатхоннинг бир ўзи.
Яллани бошланг, қизлар, қуёшда кулсин юзлар,
Дунёга донг чиқарсин янги йўлнинг қирқ қизи.

ТУРОБ ТЎЛА

ҚУВОНЧ

(Шайхзодага назира)

Қувончлар бўладики,
Минг қувончдан зиёда.
Ҳам зафарга, ҳам гўзал
Умидларга тўлуқдир.
Олатоғнинг ўмрови, —
Деса лоф-мас дун'ёда,
Букунги қувончимиз
Ҳаммасидан улугдир.

Букун манглай терининг
Хосияти барқарор.
Қуёш каби равшандир
Букун умид чироғи.
Янгийўлли Миннойдан
Бутун ўлка миннатдор,
„Ҳормал“ деб тик боқибди
Янги ойнанинг ўроғи.

Ғолиб байроқ тубидан
Урин олмиш Тўхтаҳон.
Эплайолмас ўзини
Қарсақлар орасида.

Этагида гўёки,
Ўнбешмингнинг изи бор,
Шу туриши яна бир—
Бешминг поғанасида.

Бир томонда янграйди
Қўшуқ бўлиб, куй бўлиб,
Янгийўлли теримчи, —
Зиннатойнинг шуҳрати.
Кети узилмас ҳамон.
Хирмону карвон тўлиб,
Қўча бўйлаб боради, —
Шу теримчи меҳнати.

Аҳди бўлди барқарор,
Сирдар'ё тошқинидай,
Ҳақиқат: Бу йил Тошкент, —
Пахтаси тошиб кетди.
Қайси куни режаси
Мунажжимнинг кунидай —
Тўғри юз эди, яна
Чамамда ошиб кетди.

М. БОБОВ

КАЛИНИН ОТА

Ноилож дейсанки: табиат ўлиш
Одатини, шундай кезде, тарк қилса!
Кишилик баҳори-озод ватанда
Одамзод, лоақал, юз йил яшаса!

Лекин табиатнинг бундай қонуни
Ҳали ўз ҳукмида, бунга йўқ чора.
Балки, вақти келар, қудратли инсон,
Абадий бир ҳикмат яратар зора.

Бу кун бир меҳрибон азиз падарни
Ўлим юлиб олиб, солмишдир фиरोқ.
Ўғил-қизларининг кўнглида мотам,—
Худди байроқларга таққан қора — доғ.

Бу падар — миллионлар отаси-боши,
Юртнинг оқсоқоли, дўсти-ғамхўри.
Улуғ Ильич, Сталиннинг сафдоши,
Бу ғолиб халқ давлатининг ғурури.

Бу ота, ҳақсизлик салтанатига
Адолатнинг урган зарбасин бирин.
Ўша қаро тунлар қуллар йўлига,
Ёққанди озодлик маш'алин бирин.

Октябрь субҳида, тонг юлдузидай,
Миллионларга берди кундуздан дарак.
Барқ уриб очилди қуёш нуридак,
Ҳар фарзанд қалбида меҳридан чечак.

Уни блан қурдик шу мамлакатни,
Шу тупроқ-ватанни айладик бўстон.
Аямади меҳрин, биз ҳам ҳимматни,
Энди орзу қилар бу юртни жаҳон.

У бош бўлган юрт бойиди, обод,
Ишчи билагининг ошди қудрати.
Инсон ҳар дамини ўтказар хуш—шод,
Жаннатлар яратди озод меҳнати.

Кеча Кремльда жонажон арбоб,
Улуғ юрт азмига берарди фармон.
Унинг даргоҳида ҳамиша хушнуд,
Рус, украин, қозоқ, ўзбекдан меҳмон.

Оқсоқол чарларди ўз меҳнатида
Ўзини кўрсатган ватан шерларин.
Қаҳрамон онадан тортиб то гўдак,
Ундан баҳрамандди-шафқати тайин.

Ўзи ҳам доимо му'табар қўноқ,
Ишчининг уйида, колхоз боғида.
Буюк раҳбар эди, ҳаммага ўртоқ,
Халққа фидо, у, халқ кўз қаросида.

Муборак қўлини зиёрат қилмоқ,
Улуғ айём эди ҳар қаҳрамонга.
Шундай бир бахт блан уни бир кўрмоқ,
Бир баҳор бўларди умр-бўстонга.

Меҳрибон ва содда, камтар бир инсон,
Лекин ма'нолиги оламдай буюк.
Тоза юрак, доно, покиза виждон.
Фақат ўзига хос — бу муборак кўрк.

Жанговар умрининг ҳар дақиқасин,
Халқ бахти йўлида қилган бир ҳайкал.
Унинг қўлларида ҳар мушкул кушод,
Ҳар инсон тилаги ўз вақтида ҳал.

Кеча Карпат тоғларида, Одер бўйида,
Меҳрибон овози берди жасорат.
Окоплар, землянкалар бўйлаб сўзлари,
Бомба ва тўпларга берарди шиддат.

У ўлмади, дўстлар, йўқ бўлмайди ҳеч,
Ҳар тонгимиз ундан беради дарак.
Кўнгил уфуқида, шафақдай ҳар кеч,
Қизгин меҳрин, чўғдай акс этар юрак...

Июль, 1946 йил.

РАҲИМ ЖАЛИЛ

БУЛОҚ БЎЙИДА БИР УЙ

(Хикоя)

„Орзуга айб йўқ“ дейделар. Хотам ўз қишлоғидаги булоқнинг бўйига уй солишни орзу қилар эди. Қишлоқнинг энг барҳаво жойида бўлган бу булоқнинг атрофида баҳор кезларида ранг-баранг гул ва майсалар ўсиб, уни кишининг баҳрини очадиган чамонзорга айлантирарди. Қишлоқ аҳолиси баҳорги Лола байрамини шу ерда ўтказишарди. Булоқнинг зилол суви ёзда муздак, қишда эса илиқ бўларди. Бунинг устига булоқ баландликда бўлиб, бунинг бўйидан қишлоқдаги ҳамма уйлар кўриниб турарди.

Хотам болалик чоғларида қишлоқнинг подасини боқиб юрар экан, молларни суғоргани шу ерга олиб келар, унинг бўйида ўтириб най чалар, най унинг орзусини йўловчиларга, хушовоз қўшларга, хаттоки булоқдан сув ичаётган жонворларга ҳам ҳазин ва ёқимли товуш блан арз қилгандай бўлар эди.

У ўзининг бу орзусини бир куни ҳамкори Сангинга айтди:

— Э, Сангин, — деди катта одамлардай оқ тортиб, — қани энди шу булоқ бўйида қишлоқ советининг иморатига ўхшаган теразалик бир уйнинг бўлса! Ут-ўлан, сув олдинда; тўрт қадам юриб жилғага борсанг, бир боғ ўтин орқалаб келасан. Эрталаб туриб, эшигингни очсанг, бутун қишлоқ кўринади...

Хотамдан уч-тўрт ёш катта бўлган Сангин индамай кулимсиради-қўйди, лекин бу кулимсирашдан „нотавон кўнғил“ деган ма'но англашилиб турар эди.

Орадан неча-неча ёз блан қиш ўтиб кетди. Булоқнинг шаршарагидан қишлоққа кўп сувлар оқди. Хотам блан Сангин қишлоқдаги етти йиллик мактабни битирди. Бири қишлоқ советининг котиби, иккинчиси колхознинг бош табельчиси бўлди.

Хотам катта бўлаган сайин булоқ бўйига „теразалик“ уй солиш орзуси ортаборди. У ҳечкимга индамай, қўли бўшаганда гишт қуйиб, учраганда ёғоч, тахта йиғиб юраверди. Унинг нияти ҳамма нарсани тайёр қилганидан кейин бир куни уста солиб, ўртоқларини хашарга айтиш эди. Брок уруш бошланиб, бу иш кейинга қолди.

Хотам аскарликка кетадиган бўлиб қолди.

Ўртоқлари уни станцияга кузатиб чиқишди. Шу булоқ бўйидан ўтаётганда Хотам аравадан тушди; булоқ бўйига ўтириб сув ичди, юз-қўлини ювди, яна ҳовучини тўлдириб сув олди-да,

озроғини ичиб, бормоқлари орасида оқаётгандан қолган сувни худди урушдан қайтиб келиб ичаман дегандай, булоққа ташлади. Сўнгра яна аравага чиқди ва булоқ атрофида кипикдай, бўлиб турган буталарга, ўланларга узоқ тикилди.

II

Бири ҳарбий кийинган, иккинчиси беқасам тўн кийган икки отлиқ пахтазорни оралаб ўтган чанг йўлдан келмоқда эди. Қизгин суҳбат, меҳр ва самимият акс этган кўзлар бу икки кишининг бир-бирини узоқ вақт кўрмаганлигини кўрсатиб турар эди. Булар бир-бирига сон-сановқисиз саволлар берар, иккави ҳам, ҳамма нарсани даррав билиб олақолсам, дер эди. Отлиқлар суҳбатга берилиб кетиб, қишлоққа етганликларини ҳам пайқамай қолишди.

— Тўхта, Сангин, — деди ҳарбий кийим кийган отлиқ беқасам тўнлик йигитга ва отининг бошини тортди — бу уйни бўлоқ бўйига ким солди?

— Бир оғайнимиз, — деди Сангин, — сен аввал мана шу уйга меҳмон бўласан, Хотам. Киройи меҳмон бўладиган уй!

Хотамнинг юзида таасуф аломати кўринди, ичида „қайси олғир даррав бу ерга уй солақолипти? Биттагина йигитлик орзу-ҳавасим бор эди, шу ҳам рўёбга чиқмади-я!“ деб қўйди, лекин буни Сангинга билдирмасликка тиришиб, сохта табассум блан деди:

— Тўрт йил хотинимни кўрмайинну, келиб бировникига тушайинми! Йўқ, бродар, аввал уйимга тушай, меҳмон бўлиш бўлса, қочмайди.

— Ўша тўрт йилдан бери хотинингни кўрмаганинг учун айтаётибман-да!

— У нима деганинг?

— Хотинининг ҳам, қайнананг ҳам шу ерда.

— Ростми?

— Ҳазил ҳаром.

Хотам беихтиёр отнинг жилавин силтаб, сағрисига бир қамчи урди. Отлар йўрғалб кетди, брoқ булар бироз юргандан кейин бирдан тўхташди. Рўпарадан бир тўда эркак ва аёл қий-чув блан югуришиб келар, буларнинг ичида Хотамнинг хотини Феруза ва унинг онаси Гулшанбиби ҳам бор эди. Хотам шошиб отдан тушди.

III

Авалло Хотамни ҳайрон қолдирган нарса эшик олдида уни қарши олиш маросими бўлди. Зинага ипак пояндоз солинган бўлиб, Хотам унга қадам қўйиши блан Гулшанбиби уч ҳовуч тангани унинг бошидан сочиб юборди. Дастурхон ёзилгандан кейин Гулшанбиби Хотамга битта нон келтириб берди. Бу нонни Хотам бундан беш йил бурун урушга кетаётганида бир тишлаган эди. Бу нонни ирим қилиб шу чоққача сақлашган экан.

Дастурхон устида уёқ-буёқдан гаплашиб ўтиришди. Хотам урушда кўрган-билганларидан, булар қишлоқ аҳволидан сўзлашди. Брoқ Хотам ҳануз бу уй кимники эканлигини билмас эди. Дар

ҳақиқат бу ерда ҳозир бўлганларнинг на гапидан, на рафторидан бир нимани пайқаш қийин эди. Овқат пишириш ва овқат келтиришга ҳамма иштирок қилар, меҳмонни ҳамма баробар кутар, шунинг учун меҳмон ким, мизбон ким эканлигини билиб бўлмас эди. Ниҳоят Хотамнинг сабри битди.

— Бродар, Сангин, — деди — биз кимга меҳмонмиз? Энди жавоб сўраб, уйга борсак бўлар эди, кечкириб қолди.

— Узумини егину, боғини сўрама, — деди Сангин. Унинг сузига ҳамма қаҳқа уриб кулиб юборди, — шу ерга тушганингдан кейин уй сеники-да!

— Бу уй бизнинг уйимиз! — деди Феруза керилиб, — бу уйни бутун қишлоқ йиғилиб бизга солиб берди.

— Тўғри, — деди Сангин, — ҳамма йиғилиб сенинг йигитлик орзуйингни рўёбга чиқарди. Шу булоқнинг бўйида менга нима деганинг эсингда борми?

— Эсимда бор, қадрдон дўстим. Шу булоқ бўйида қишлоқ советининг иморатига ўхшаган дерезалигу, барҳаво уйинг бўлса, деган эдим.

— Ҳа балли, биз ҳам шуни эсимиздан чиқарганимиз йўқ эди. Ўтган ёз пахта теримигача озроқ бўш фурсатимиз бор эди, шундан фойдаланиб, ҳаммамиз ҳашар қилдигу, беш-олти кун ичида битказдик-қўйдик.

Хотам ўрнидан туриб, ҳаммага қуллиқ қилди. Кўкрагидаги орден ва медальлар электр чироғининг шу'ласида ярқирар эди.

— Қизил аскар оиласига меҳрибонлик қилганликларинг учун чин юрагимдан миннатдорлик билдираман. Сизларга минг-минг раҳмат!

— Бу халқимизнинг ватан ҳимоячиларига бўлган муҳаббатининг ифодаси. — деди Сангин, — мен колхоз номидан, ҳамма жангчиларнинг оилаларига ҳам шундай ғамхўрлик қиламиз, деб ва'да бераман.

Сухбатда ўтирган чол — „савоб бўлади“ деб иморат ишида ғишт ташиган Ҳалимбобо бейхтиёр қўлини фотиҳага очди:

— Илоҳим, болам, уйинг ўзингга насиб қилсин. Бола-чақа кўргину, мен ҳам омон бўлиб, болаларинг тўйида хизмат қилай.

— Илоҳо шундоқ бўлсин, — деди Гулшанбиби юзига фотиҳа тортиб.

— Хайр, яхши туш кўриб ётинглар, — деди Сангин, — эртагача хайр. Биз кетдик.

Хотам, Феруза ва Гулшанбибилар меҳмонларни булоқ буйигача кузатиб қуйишди.

Ҳамма кетиб, уй тинчигандан кейин Хотамнинг қулоғига булоқнинг шаршарак товуши эшитилди. Шаршарак энди Хотамнинг қўлга киргизган орзу-ҳавасини тарона қиѐаётангдай бўлар эди.

Тожиқчадан АБДУЛЛА ҚАҲҲОР таржимаси

— Ҳар урилган пойтешангиз зарбидан учган пайрахани, ҳар қоққан михингизни чанокдан олинган пахта деб фараз қилаберинг.

— Ҳай, нима ҳам дедик.

Шу кундан бошлаб, Рашидака аравасозликка кўчди. Бирнеча кун адашиб, бегона кишининг уйига кириб қолган одамдай бўлиб юрди. Иш кўпаябошлагач, муҳокама қилишга фурсат ҳам бўлмади. Аввалгидай келганларга ўз касбидан шикоят ҳам қилмади. Раис бирнеча марта келиб, кўнглини кўтариб кетди.

Колхоз давлатга пахта топшириш планини бундан ошириб бажарди. Колхозчиларнинг севинчдан оғзи қулоғидан келганларидан „пир“ этиб ўтган қуш ҳам уларга „офарин!“ деяётгандай эди.

Яқинда бирнеча илғор колхозчилар қаторида Рашидаканинг ҳам расмини газетада босиб чиқардилар. Мана бугун икки кунки, қишлоқда „Ўзбекистон пахтакорлари мисофатланибди“, деган хабар тарқалди. Рашидаканинг ҳам номи орлигини Муҳаммадҷон чойхонада овоза қилибди. Аввалига Рашидака „ундан бошқа одам қуриб қолибдими гапиргани, у майдан учини олаяпти“ деб ўйлади. Аммо Муталгаранг радиодан бу қулоғи билан эшитибди, деганларидан кейин ишонди. Табриклаганларга илтифот кўрсата-бошлади.

Бир ҳафта ўтгач, раис қўлида газета билан Рашидаканинг кўрсатилганга кириб келди:

— Аввал қайси биригларни табриклай?

— Истаганингизни раис, фарқи йўқ, — деди Рашидака.

— Баҳордагидай рашк қилиб юрмайсизми, Тўтихонни аввал табрикласам? Мукофотинглар баробар бўлса ҳам, ўз ичимизда Тўтихонники ортиғроқ, чунки, эмизгилик бола ҳам боқдилар. Раис аввал Тўтихонни табриклайди, сўнг Рашидакани қўл узатиб табриклагочча қолган эди, у:

— Қани, олинган газетани кўрсатингчи? — деб қолди.

— Мана, мана, менга ишонмайсизми?

— Гап ишончда эмас, нечанчи бўлиб ёзилганимда.

— Бу ерда сони аҳимиятга эга эмас.

Раис ўқийбошлади... „Социализм“ колхозининг аравасози Рашидака, каримов...“

— Раис, нега чопиқчиси демай, аравасози дейилган?

— У ҳозирда, Рашидака, касбингизни ерга уриб юрасиз, бизда ҳар касонинг ўз қадри-қиммати бор!

САИД НАЗАР

ЗАФАР ТАРОНАСИ

Баҳор севинч майин лола жомияда —
Тутди. Сархуш бўлди кўтариб бода.
Шудир тилагимиз бахт айёмида:
Доҳий, умринг бўлсин яна зиёда.

Зафар-ла безанди бизнинг асримиз,
Кураш, меҳнатимиз ҳаётга мазмун.
Кўкларни ўпажак қурган қасримиз,
Аниқ истиқболдир — беш йиллик қонун.

Толе' юлдузининг шу'лаларидан,
Порлади халқимнинг аҳду-паймони.
Шу улуғ кунларда яшаб, зафарга —
Ҳисса қўшганларнинг борми армони.

Баҳор қуёшида исиган ернинг,
Қўйнига жойларкан умид-ла чигит.
Билади манглайдан оқучи тернинг,
Наш'аси нақдлигин ҳар ишчан йигит.

Халқни баҳор каби ясантириш-чун
Жадал дулдулига минди пахтакор,
На қадар чиройинг очилган букун,
Эй ўлкам, абадий бўлгин бахтиёр!

ПАРТАВИЙ

РАҲНАМОМИЗ БОР

Ютуқлар богида бул кун ажаб наш'у намомиз бор,
Кўнгил ойинасинда жилвагар нури сафомиз бор.
Тафаккур маҳзанида гавҳари қийматбаҳомиз бор,
Енгиш сардафтаринда олий унвон пешвомиз бор.
Неармон бизгаким, доҳий Сталин раҳнамомиз бор.

* *
*

Жаҳон кошонасига сайқалу нақши нигор андин,
Раво қудратли озод элга чексиз ифтихор андин,
Амал бобинда Ленин маслакига юз мадор андин,
Ватанга ғолибият хирмонидир ошкор андин,
Неармон бизга ким, доҳий Сталин раҳнамомиз бор.

*

Мусаффо қалби баҳри илму-урфондир, омон бўлсин,
Сиёсат жавҳарига фикрати кондир, омон бўлсин,
Курашлар шери тенгсиз марди майдондир, омон бўлсин,
Жамолидин қуёш нури намоёндин, омон бўлсин,
Неармон бизга ким, доҳий Сталин раҳнамомиз бор.

* *
*

Муборак асрига пайваста қочун келди одиллик,
Курашда борҳо, душманга устун келди одиллик,
Ютуқлар лавҳасинда ҳарфи мавзун келди одиллик,
Анингчун Партавий назмига мазмун келди одиллик,
Неармон бизга ким, доҳий Сталин раҳнамомиз бор.

МУБОРАК АҲМАДБОВЕВА

БАХТ ҚУЁШИ

Одамзодга бахт келтирган, эй буюк йўлдош,
Сенинг учун тарихларда олтин сатрлар.
Унитмайди сени олам, минг-минг асрлар,
Яша доҳий, сен ўзингсан порлаган қуёш.

Сен туфайли толе'им бор, улуг устозим,
Чаманларни очиб бердинг, лаззат ол, дея
Ёшлигимга иқболимни қилдинг ҳадия,
Булбулларга жўр булмоқда хушовоз созим.

Сен отамсан, сенинг блан ҳаётим кўркам,
Сен ёр қилдинг бизларга бахт ва озод меҳнат.
Сен яратган буюк Ватан мисоли жаннат,
Юксалмоқда, гулламоқда муборак ўлкам.

ОРИФ ЮНУС

Ё М Ғ И Р

Бир дамда самони қуршади булут,
Қайдадир зўр на'ра тортди гулдирак.
Тоғ, акси садода уради чапак,
Фара қилинг, ҳужумга отланар бургут!

Тўпалон ичида ёмғирлар қуйди,
Тўзондан ювилди тоғдан тушган йўл.
Ташна ер тоза ҳам сув ичиб тўйди,
Кўзларга чалинар йироқларда кўл.

Ёмғирдан қочишга топмадим ўрин,
Устимда кўйлагим бўлди шалаббо.
Койнот қандай саз ёмғирдан кейин!
Чарақлаб очилиб кетмишди само...

АЙЁМИЙ

Э Л

Эй гўзал эл, баҳор гулин таққан эл,
Ешлигимдан ордоқлаган, боққан эл,
Кукрагидан меҳр тўла сут берган,
Ва устимга заррин либос ёпган эл.

Оғушингда хандон ўсдим баҳор, ёз,
Осмнингда эркин учдим худди ғоз,
Меҳнатингдан озод ўлка яшнади,
Сен туфайли мана қўлда куйлар соз.

Йиллар кечар, аммо юрак сен блан,
Қалбимдаги порлоқ тилак сен блан.
Сен ғурурим, ифтихорим умрбод,
Евга қалқон кучли билак сен блан.

Урганч.

ТҮРТ ТУҶМАТ

(Эртак)

Бор экан, йўқ экан, бир замонда ака ва ука бор экан. Уларнинг отаси ўлган. Отадан қолган молнинг кучи блан ака ва ука иккови уйланган. Акасининг хотини хушрўй, чиройлиқ, ақилли, фаҳми фаросатли экан. Укасининг хотини дангаса, хунук ва фаҳми-фаросати камроқ экан. Кунлардан бир кун ака ука уйларида ўтириб, обу овқат ейишиб, ундан-бундан гапиришиб ўтирган. Акаси укасига: „Менинг бир-икки йил саёҳат қилиб келиш мақсадим бор. Шунга сен нима дейсан?“ деган. Укаси айтган:

— Э, ака, „йигит юрса, йўл очилар“, „юрган дар'ё, ўтирган буйра“ деган сўз бор. Агар сизнинг кўнгилингизда саёҳат қилиб келиш бор экан, мен нима ҳам дейман, ўзингиз биласиз.

Акаси дебти: „Сен бор, менинг на ғамим бор, ишқилиб ўз хотининг нима еса, менинг хотинимга ҳам шуни бер, унга қараб тур, менинг йўқлигимни билдирмай, харожатдан толиқтирмай тур“.

Укаси дебти: „Э, ака, мендан кўнглингиз тўқ бўлсин, саёҳат блан кўнглингиздаги ғамларингиз йўқ бўлиб кетсин“.

Шу блан укаси ўз хотини ва акасининг хотини блан буёқда қолган. Акаси кўнгли тўқ бўлиб, саёҳатга жунаб кетган.

Акасининг кетганига 3—4 ой бўлган. Укаси ўз хотини йўқ вақтида акасининг хотинига айтган: „Янга, бир яшириб қўйган гапим бор, айтайми?“

— Нима, гапингиз бўлса, айтинг.

— Айтсам: чўнтагим тўла танга, ҳар нима десанг, олиб бераман сенга, акам келгунча, ман блан гапиришиб юрасанми?

— Бу сўзингга қараганда, сен менга бир маломат гап гапирадиганга ўхшайсан. Бундай сўзни сўйлайман десанг, сўйламагин, менга олиб берадиган атлас-адрасингни ўзинг кийгин, гапирадиган тилингни тийгин.

— Сенинг менга бу хилда берган жавобинг учун сенга подшо тарафидан бир жазо буюртириб, ўтга солиб куйдирмасам, ё тошбўрон қилдирмасам, мен Абдужалил отимни бошқа қўяман.

— Акам мени сенга кўнгли ишониб ташлаб кетган. Сен бу сўзни менга дилинг блан айтдингми, тилингда айтдингми, билганим йўқ. Тилинг блан айтган оўлсанг, тилингни тий, туғри, ё

Чотўғрилигимни синамоқчи бўлиб айтган бўлсанг, сен ҳам инда-
ма, мен ҳам индамай қолаберайлик. Агар менинг тўғрилигимга
жабр-жафо кўрсатмоқчи бўлсанг, майли, бошга тушганини кўз
кўра, қўлингдан келган ишингни аяма!

Абдужалилнинг жаҳли қистаб кетиб, нарироққа етиб қолиб,
йулдан тўртта ўғри муттаҳам қиморбозни топиб, буларга об-овқат
егизиб, ундай-бундай гапларни айтиб, ҳар қайсисига 20 тангадан
тўртталасига 80 танга пул бериб, подшонинг олдига олиб бориб,
ҳаммалари та'зим блан киришган.

Подшо: — „Қани нима арз“ деб сўрабти.

„Арзим шулки, менинг акам сафарга чиқиб кетган эди. Хо-
тини менинг қарамоғимда қолган эди, ўзимнинг хотиним отаси-
никига кетган эди. Мен кўчада айланиб юрсам, олдингизда тур-
ган 4 та ўртоғимни кўриб қолдим. Ўртоқларим: Абдужалил,
уйингизга обориб, меҳмон ҳам қилмайсиз-а, дейишди. Буларнинг
сўзини қайтаролмай, юринглар бўлмасам, деб 4 тала ўртоғимни
эргаштириб, шундай кўча остонасидан кирайлик десак, ичкари
уйимдан бир йигит — мўйлави шопдек, мисоли ўғри қопдек,
тишлари келисопдек йигит ичкари уйимдан чиқиб, биз тарафга
келаберди. Бориб, — сан кимсан? Нимага бу уйга кирдинг? —
десам, у: — акангнинг хотинини яхши кўраман, шунинг учун
мен келиб-кетиб юраман. Келиб-кетиб юргангани билиб-билмас-
лякка солсанг, хўб-хўба, бўлмасам, жонингдан умид уз, — деди.
— Биз бештамиз, сан шунақа зўрмисан, деб ушлаймиз десак, уш-
лаёлмадик. Қочиб кетди, уйга кириб: — эй янга, нима бўлди
сеңга? Бундай одамни бу ерга киргизасан? — десам, қўлингдан
келганини қил, — деб, янгам менга гушналик қилди. Шу тўғри-
дан сизга арзга келдим. Агар менинг сўзимга ишонмасангиз, бу
ўртоқларимдан сўранг“.

Подшо: „Арзларингизни тинглайман. Менинг давримда шу
хилда фоҳишалик қилган бўлса, мана бу қоғозни оласан, тўппа-
тўғри бориб, янгангни олиб, қопга солиб, уч айриш йўлга қўя-
сан, фоҳиша хотинни тошбўрон қилиш керак экан, дейсан“.

Шунинг блан улар уйга боришиб, янғасини қопга солишиб,
уч айриш йўлга олиб бориб қўйишди. „Буни подшо тошбўронга
буюриб берган; тош отадиган одам борми?“ деганда, кўчадаги
одамлар қўлларига тош олиб, тошбўрон қилишиб кетган. Хотин
тошнинг тагида кўмилиб қолган.

Уч-тўрт кун ўтгандан кейин, тошбўронга буюриб берган.
Подшо уч-тўрт вазири блан овга чиқиб кетатуриб, хотин тошбў-
рон қилинган кўчадан ўтиб қолибди. Подшо ўтиб кетаётган
вақтда, ғарам бўлиб ётган тошнинг тагидан, войдод-войдод, но-
ҳақ тухмат қилиганнинг дастидан дод, деган овозни эшитиб
қолиб, отдан тушиб, тошни олдирган, бунда бир қоп қимирлай-
ди. Подшо, кимсан, деб сўрайди.

— Эридан айрилган, қаноти қайрилган, тухматга йўлиққан,
копни очиб кўрсангиз, қўл-оёғи майиб хотинман.

Подшо айтди: — сени тош бўронга буюриб берган подшо мен.
Сен бундай тошнинг тагида қолиб, ўлмаганинг учун сени мен

қутқазаман, уйымга етқазаман, то эринг келгунча, хотинимнинг хизматини қилиб юрасиз

Хотин: хўб, жоним блан хизматингизни қиламан, деган. Шу блан подшо, овим унгидан келдику, деб хотинни отга унгариб, уйи а етказиб, хотинга айтди: — Хотин, мен чиқиб кетаман, шу қопнинг оғзини очасан, қопнинг ичидан бир хотин чиқади, сенинг хизматингни қилди, — деб чиқиб кетган.

Подшони-г хотини қопни очиб қараса, чиройлик бир хотин қопнинг ичидан чиқиб, унинг оёғи тагига йиқилиб, оҳ муродимга етдим дебти.

У подшанинг хотини хизматини қилиб юрибди. Бир кун подшо ва хотини тўйга борадиган бўлиб қолишибти. Булар ичкари уйини хизмат қилиб юрган хотинга тайинлаб, ташқарисини отбоқарга тайинлаб, тўйга кетишибди. Бир-икки кун ўтгандан кейин подшанин отбоқари ичкари ўйга кириб: „Янга, бир гапим бор сенга, дарвозалар илинган, ҳеч ким йўқ, мақсадимни биласиз. Энди бизни назарингизга иласиз. Шу йўруқдан айш-яшрат қилиб гапиришсак“ деган.

Унга хотин айтган: „Бу гапирган гапинг, сўзлаган тилинг қурсин, қараган кўзинг қурсин, бу сафар бу гапни гапирдинг. иккинчи сўйламагин, бир нима десам, нима деркин, деб ўйламагин“. Хотин ичкарида, отбоқор ташқарида, хатинга гап тополмай, ўз ишига қараб кетган.

Орадан икки кун ўтгандан кейин подшо тўйдан келиб, ва-зирлари блан ўтирганда, „қўрққан олдин мушт кўтарар“ деган-дек, отбоқар таъзим блан подшо олдига кирган. Подшо: „Нима гапинг бор?“ деб сўраган.

Отбоқар айтган: „Кеча кечқурун мен отхонада отни қашлаб турсам, биров отхонанинг эшигини очиб-ёпиб, ҳи-ҳи деб кулади. Кимсиз, десам, — мен ичкарида, сиз ташқарида экансиз, уйимизда ҳечким йўқ, эрсизлик ҳам ёмон бўлар экан, — дейди. У ким экан, десам, ичкари уйингизга бир хотин ташлаб кетган экансиз. Шу хотин экан. Бу ёмон хотин экан, уйингиздан ҳайдаб юбор-масангиз, сизга касри тегаети“.

Подшо отбоқарига: „Сен бор, отингни боқавер“ деб чиқариб юбориб, вазирларга айтди: „Нима қилайлик? Бу отбоқаримизнинг сўзига қараганда, бир жазо бериш тўғри келади“.

Вазирлар: „Ўзингиз биласиз“ дейишган.

Подшо: „Бўлмаса, ўлимга буюраман“. Шу онда вазирлар ичидан Қажумжон туриб айтган: „Э тақсир, кўзингиз блан кўрмай, қўлингиз блан тутмай туриб, ўлимга буюришингиз нотўғри. Мабодо отбоқар бу хотинга сўз ташлаган бўлса, хотин унинг сузига, йўқ, деган бўлса, отбоқарингизнинг сўзига кириб, ўлдириб юборсангиз, қандай бўлади? Йўқ ундай бўлмасину, хотинни энди эшигингизда сақлаш кўнглингизда бўлмаса, жўнатиб юборинг. Жўнатиб юборганда ҳам эшигингизда хизмат қилганлиги учун 5 — 10 танга бериб юборинг“.

Подшо Қажумжоннинг сўзини қилиб, ҳазиначини чақириб, унга: „Юз тилла рўмолга солиб, олдимга олиб келгин“ дебти.

Ҳазиначи, хўб, деб юз тиллани олиб келиб, подшонинг олдиға қўйиб, та'зим блан чиқиб кетган.

Подшо: „Ўғлим Аҳмаджон, чўри ойингизга айтинг, менинг олдимга паранжисини ёпиниб келсин“. Подшонинг ўгли хўб, деб уйга кириб, чўри ойисига отасининг гапини айтган. Чўри ойиси бошига паранжисини ёпиниб, подшонинг олдиға та'зим блан кирган. Подшо: „Сизнинг орқангиздан мен бир совуқ сўз эшитдим. Шу йўруқдан, сиз қуруқ кетманг, деб сизға мана бу юз тиллани олиб қўйдим, энди қаёққа барсангиз, шуёққа боринг“ деб, юз тиллани хотинга бериб, уни жўнатиб юборган. Хотин юз тиллани олиб, жўнаб қолган. Хотин кетаётиб, бозор бошиға етганда қараса, унда 500 та одам тўпланиб турибти. Бу хотин бирөвдан сўрабти: „Э ука, булар нимаға тўпланиб туришибти?“.

У дебти: „Эй янга, бирөвнинг-бирөвдан юз тилла қарзи бор экан, пулдор қарздорни қистаса, қарздор пулдорға гушналик қилибти. Шу йўриғдан пулдор қарздорни подшоға обориб, арз қилибти. Подшо: — у ҳам қарздор бўлса, ҳам гушналик қилган бўлса, уч кун мобайнида унинг қавму қариндош ёки жонқуяри бор бўлса, сенинг пулингни бериб, қўлингдан уни қутқариб олиб кетсин. Агар ҳечким олиб кетмаса, уч кундан кейин дорға остириб юборсанг, майли“ дебти ва пулдорнинг қўлиға бу тўғрида қогоз қилиб берибти. Булар қарздорни пулдор қандай дорға тортишини тамошо қилгани келган одамлар“.

Хотин ўйлабти: „Агар подшо манга пул бермасдан, бор кетавер, деса, кетадиган одам эдим. Қани бориб қарайчи, қарздор қанақа одам экан“. Одамларнинг ичидан кириб қараса, ёш бир йигит экан. Хотиннинг раҳми келиб, пулдорнинг олдиға бориб, „Бу менинг иним бўлади“ деб, юз тилла пулни ташлаб, йигитни дорға осидан қутқариб юборган. Хотин кетаётган вақтда, дордан қутилган йигит хотиннинг олдини тўсиб: „Кўзингиздан ўргилай, сўзингиздан ўргилай, сиз мени дордан қутқариб олганингиз тўғрисида шу ерда иккимиз айш-ишрат қилсак?“ деган.

Хотин айтибти: „Йўқ, сиз мендан ёш экансиз, сизға раҳмим келиб, дордан қутқариб олдим. Сиз менга ёмонлик ўйламанг, бу гапингизни менга айтманг“.

Йигит айтибти: „Мен сиз блан бир гаплашмасам, қулоғимға гап кирмайди, ҳеч иложи йўқ“.

Хотин: „Бу гапингға қараганда, сендан мен қочиб қутилмасам, қутилмайдиганга ухшайман“ деб, кавушини қўлиға олиб, ўзини йўлга солиб, қучини зарбига ишлатиб, қочмоқчи бўлиб, қочиб кетаверибти. Йигит уни қувлаб кетибти. Шу вақтда бир савдогар 20 туя молни ортиб, туяни тортиб келаётган экан. У савдогар хотиннинг қочиб кетаётганини, йигитнинг қувлаб келаётганини кўриб қолиб, у йигитдан: „Нега сиздан қочаяпти“ деб сўраган.

Йигит айтибти: „Менинг отам ўлган, бу хотин отамнинг қўлида чўрилик хизматини қилган, у энди — отанг ўлди, менинг хизматим тамола бўлди, сенга чўрилик қилмайман, — деб қочиб кетаяпти. Мен: — отамдан қолган мол-мулк меники, сен нега чўрилик хизматингни қилмайсан — деб ушлаб олиб, уйимға ет-

казиб, қўлидан келгунча кучини кетказиб ишласин, деб қўвлаб кетаяпман“.

Савдогар: „Э ука, „бўйнидан бойлаган ит овга ярамас, занг-лаган милтиқ ёвга ярамас“ деган гапни эшитганмисан? Энди буни сен менга сот-қўй, қувалаб юрма“, дебти.

Йигит айтибти: „Бу сўз тўғри, майли икки юз тилла берсангиз, сотаман“.

Савдогар айтибти: „Сен икки юз тилла дема, юз тилла бераман, ҳа майли, десаиғ, сот“.

Бу ўйлаб-ўйлаб туриб: „Майли, пулни беринг, сизга сотдим, шундан қутилганимга суюнаман“ дебти.

Савдогар юз тиллани берибти, йигит чўнтагига сопти. Савдогар туяни бошлаб, отини миниб, хотин кетидан отини ҳайдаб „Шошма, сенга файдалик сўзим бор“ дебти. Хотин чарчаб, бунинг чақирганини эшитиб, тўхтабти.

Савдогар етиб келиб: „Э янга, иқболинг, толи'инг бор экан, менга келиб қолдинг, болага юз тилла бериб сени мен сотиб олдим. Йўл киши йўлга яхши, йўл савдоси ундан яхши, деган гапга қараб, сени мен сотиб олдим. Энди сен, мен қаёққа борсам, шуёққа борасан“ дебти. Хотин „У сизга қандай қилиб мени сотди“ дебти.

Савдогар: „Сен унинг отасининг чўриси экансан, отаси ўлгандан кейин, чўрилик қилмайман, деб қочибсан. Мен ундан сени менга сотишини сўрадим. У, икки юз тилла берсангиз, сотаман, деди. Мен, юз тилла бераман, дедим. У, ўйлаб туриб, кўнди. Мен юз тилла пулни унга бериб, сени қувиб етиб келдим. Бўлган гап-шу“ дебти.

Хотин: „Хўб бўлмасам, бошга тушганини кўз кўрар“ деб савдогарнинг олдига тушиб келаверибти. Тушадиган жойга келиб, савдогар хотинни туяга миндириб, қўл-оёғини боғламоқчи бўлибти. Хотин „нега боғлайсиз?“ деганда:

„Сени мен пулга сотиб олдим, йигитдан қочган — туядан ҳам ташлаб қочмайсанми“ деб уни боғлабти.

Туяни етаклаб кетаверибти, бир катта дар'ё ёнига етибти. У дар'ёнинг нариги томонига ўтиш учун кема бор экан. Кемага туя ва бошқа молларни солиб, хотиннинг ҳам қўл-оёғини ечиб, кеманинг ичига ўтказиб, човходани олиб, кемани ҳайдаб етказиб, дар'ёнинг ўртасига борганда, хотинга шу сўзни айтибти:

Мен сени хўб биламан, кўнглинг менга мойил эмас,
Юз кўзингни очмасанг, мен сенга ҳеч қойил эмас.

Мен сени кўрмоқ эдим Ганжи равон кўчасида,
Қўлингга олма берай Онҳазратим ҳужрасида.

Андижону, Марғилон, Ўшу, Намангондир, Қўқон,
Бу ўтирган жойимиз обдон ажойиб бир дўкон.

Кўрмак истайман қизил гулдек юзингни мен сени
Энди ширин сўзлар айтиб бер, деб қистайман сени.

Шунча келган вақтимизда овора қилма мени,
Овора қилсанг мени, дар'ёга ташлайман сени.

Хотин ҳам савдогарнинг сузига шундай жавоб қилипти

Олмазор боққа кириб, шафтолини ерму киши,
Уз ёри уйда туриб, бегонани дерму киши.

— Сен чаман булбули бўлсанг, мен чаманзорнинг гули,
Сен чиройингга ишонсанг, мен ўшал ёрим қули.

Кўргани келдингми, ёр, куйдиргани келдингми, ёр,
Ёниб ўчган ўтларим ёндиргани келдингми, ёр.

Ёр экансан найлайн, дилдор экансан найлайн,
Богдаги булбул бўлиб мен энди сенга сайрайин.

Хотин: „Менга човходани беринг. Сизга қайиқни ҳайдаб кетатуриб, бир ашула айтиб берай, сиз чарчагансиз“ деди.

Савдогар: „Майли бўлмаса, ашулангни эшитай“ деб човходани хотинга берди. Хотин човходани олиб, сувга солиб, кемани юргизиб туриб, савдогарнинг вақтини чоқ қилмоқчи, иложи бўлса, савдогарни балқитиб, сувга қалқитиб юбормоқчи бўлиб, ашула айтабошлади:

Рўмолим бор алёсин,
Ёр белига боғласин.
Уртадаги ой гули,
Ёрни менга боғласин.
Ҳай-ёрай, ёрингман.

Рўмолимни олибсан,
Олиб дорга солибсан.
Рўмолимни бералмай,
Уволимга қолибсан.
Ҳай-ёрай, ёрингман.

Рўмолимнинг гажими
Ҳилпилласа, қайтаман,
Кунглимда бор неча сўз,
Сизга қандоқ айтаман.
Ҳай-ёрай, ёрингман.

Алвон кўйлагим янги,
Менинг юрагим кенги
Неча жойни айланиб,

Топмадим бўйим тенги.
Ҳай-ёрай, ёрингман.

Алвон тўппим бор эди,
Бошгинамга тор эди.
Неча яхши йигитлар
Гапиришга зор эди.
Ҳай-ёрай, ёрингман.

Ёр дедим, адо бўлдим
Кўчада гадо бўлдим.
Бир кўриб жамолингга
Ошиқ-беқарор бўлдим,
Ҳай-ёрай, ёрингман.

Рўмолим бир сўзани,
Мен ичмайман бўзани.
Мен ичганда бўзани,
Қандай топай мирзани.
Ҳай-ёрай, ёрингман.

Хотин ашулани айтиб туриб, савдогарга қараса, ухлаб қолипти. У савдогарни балқитиб, қалқитиб, дар'ёга ботириб юборипти. Човходани уриб, дар'ёнинг нариги четига кемани етказиб, савдогарнинг молига эга бўлиб, молни қаёққа қўйишни билмай-

дар'ёнинг ёнига иморат солиб, бева-бечораларга уй қилиб берибти.

Бир-икки йил ўтди.

Шу хотиннинг ёри бу дар'ёнинг ёнидан сафарга кетаётганда ҳечнарсга йўқ эди. Сафардан қайтиб келаётганда кўрса, дар'ё ёнига иморат солинган. Хайрон қолиб, кўчада ўтирганлардан: „Бу ерларга қачон иморат тушди? Жуда обод бўлиб кетибти. Иморатларни ким солди?“ деб сўрабти. Ўтирганлар айтдилар: „Бир заиф киши келиб, ҳечкимдан сўрамай-нетмай, шу ерга иморат солиб, тайёр қилиб, биздай уйи йўқ бева-бечораларга ин'ом қилдилар. Бундан бошқа у киши битта-яримта кўр ва шолларга, касалван одамларга ёрдам бериб, даволаш чорасини кўрадилар, улар шифо топиб кетадилар“.

У бу гапни эшитиб „ҳа-ҳа“ деб, йўлга равона бўлиб, йўл юриб, мўл юриб, ўз маҳалласига етибти. Маҳалласига бориб қараса, ўзининг уйидан ҳеч асорат қолмабти.

Буви кўриб, ўзидан-ўзи ҳайрон бўлиб, кўнгли ваIRON бўлиб, диққати ошиб, ўзидан-ўзи шошиб қолиб, бозор бошига етиб қолиб, айланиб юрса, бир толнинг салқинида бир оёғи шол, кўзи кўр тиланиб ўтирган одамни кўриб қолибти. Бир-икки чақа берай деб, бориб қараса, ўзининг укаси экан. „Вой, укажон, кўрар кун ҳам бор экан“ деса, укаси:

— Сиз кўряпсиз, мен сизни кўрмайпман, — дебти.

— Ука, қачондан буён бундай бўлиб қолдинг?

— Сиз кетгандан буён бу аҳволга тушиб қолганман.

— Иморатлар ҳам теп-текис бўлиб, кўчага қўшилиб кетибди-ку! Уйдан ҳечбир асар йўқку! Ахир менинг хотиним ва ўз хотининг ва молу дун'ёлар қаёққа кетди?

— Ҳа ака, сизнинг хотинингизни тошбўрон қилиб юборишган. Меним хотиним ёмон чиқди. Кўзимни кўр, оёғимни шол қилиб, мени менсимасдан ташлаб кетди. Кўр бўлиб қолгандан кейин мол-дун ёни хотиним олиб кетган. Ўзим шу ерда тиланиб ўтираман.

— Энди, ука, булар иш бўлибти, хафа бўлма. Иккаламиз ака ука эканмиз, сен бу ҳолга тушиб қолибсан, сени мен тузатиш иложини кўрайин. Мен келаётган йўлда дар'ёнинг бўйида бир хотин бормиш, кўзи ожизроқ ва оёғи шолларни шу хотин даволар эмиш. Сени ўша хотинга олиб борсам, хўб, дейсанми?

— Майли, олиб бориб, кўзимни очтирсангиз, мен йўқ дейманми?

Акаси от-арава сотиб олиб, укасини аравага солиб, жўнаб кетаётган экан, йўлда бир ариқнинг лабида, тўтнинг тагида укасига ўхшаган икки кўр ва шол ўтирган экан. Улар олдига бориб, тўрт пул узатиб, гап сўрабти: „Бродарлар, сўзингиз бунақа, оёғингиз унақа, кўзингиз шунақа. Менинг ҳам укам сизларга ўхшаган. Мен укамни тузатдиргани олиб кетаяпман, агар сиз ҳам, бораман, десангиз, аравага ўтказай“.

Улар: „Майли-майли, сиз олиб бориб, тузатдириб келаман, десангиз, биз йўқ деярмидик“ дейишди.

У: „Хуб бўлмаса“ деб, аравага бу икки кўрни ҳам солиб, Қамишқўрғон дар’ёга етиб, ҳалиги маҳалладаги одамлардан суриштириб, заиф кишининг эшигини топибти. Арава блан эшик ёнида тўхтаб, ичкарига кириб, ташқари ҳовлида туриб: „Бир укам бор эди, кўзи кўр, оёғи шол бўлиб қолган. Уни сизга кўрсатгани олиб келаётсам, укамга ўхшаганлар ҳам бор экан, уларни ҳам аравага солиб, олиб келдим. Шуларга бир даво топсангиз, етса пулим, етмаса жоним“ деган.

Хотин: „Олиб келинг, мен бир кўрайчи“ дебти.

У, учаласини кўтариб олиб кириб, ҳовлисининг ташқарисига ўтқазиб, ўзи блан тўртта бўлиб: „Қани нима дейсиз?“ дебти.

Хотин: „Нега шундай бўлганларини сиз учавларидан сўрагангиз, мен эшитиб, кейин даволасам“ деган.

— У ука, сен нега бундай бўлгансан?

— Ҳарқандай иш қилган бўлсам ҳам айтардим, лекин бу қилган ишимни айтмайман.

— Агар айтмасанг, сени шу ерда ўлдириб кетаман.

Укаси „энди айтмасам, бўлмас экан“ деб ўйлабти:

— Сиз менга хотинингизни ташлаб кетгандан кейин, бир ой ўтди. Мен сизнинг хотинигизга: — Янга, акам кетди, то келгунча, мен блан гаплашиб юргин, — десам, янгам: — Бу гапни гапирдинг, иккинчи гапирмагил, — деди. Бу деган сўзига қайсарлигим келиб, тўртта муттаҳам ўғрининг ҳарқайсисига йигирма тангадан саксан танга бериб, подшонинг олдига олиб бориб: — тақсир, акам сафарга кетган эди, хотини бир одам блан ўйнашганини кўриб қолдик. Мана гувоҳлар, бир жазога буюриб берсангиз, — деганимда, подшо даррав хат қилиб берди: — Бундай хотинни тошбўрон қилдириб юборгин, — деди. Мен даррав ўйга келиб, хотинингизни қопга солиб, ташбўрон қилдириб юбордим. Тошбўрон қилдириб юборгандан кейин, орадан бирқанча вақт ўтгач, хотиним кўзимни кўр, оёғимни шол қилиб қўйди. Шу ҳолга тушиб қолдим.

Акаси: „Бундан ҳам баттар бўлмабсан-да“ деб: „Қани, сен нимага шундай бўлгансан?“ деб иккинчи дардликдан сўради. У:

„Мен подшонинг отбоқари эдим. Подшо бир кун тўйга бормоқчи бўлиб, бола-чакаларин олиб, тўйга кетган эди. Кетаётган вақтида: „Ташқарига сен қараб тургин, ичкарида бир чўри бор. Уни шу пойлайди“, — деб кетди. Мен ичкарига яқин бориб, ичкари ҳовлида юрган бир хотинга гап ташладим. У хотин сўзимни қабул қилмади. Менинг аччиғим келиб туҳмат блан подшога чақдим. У хотинга юз тилла бериб, ҳайдаб юборди. Хотин кетиб, орадан бирнеча вақт ўтгандан сўнг, подшонинг вазири Қаюмжон менинг туҳматимдан воқиф бўлиб, мени шу ҳолга солиб қўйди“ деди.

— Энди сенчи, нимага шундай бўлгансан?

— Мен бир одамдан юз тилла пул олган эдим. Бир куни у мендан пулини сўраб келди, мен пулдорга гушналик қилдим. Пулдорнинг аччиғи келиб, мени подшонинг олдига олиб борди.

Подшо мени дорга осяшга пулдорнинг қўлига қоғоз берди. Пулдор мени дорга осадиган бўлиб, дорнинг тагига олиб борган эди. Бир хотин келиб, пулдорнинг қўлига юз тилла бериб, мени дордан қутқариб юборди. Пулдор пулни олиб, халқ тарқалиб кетди. Мен дордан қутқариб олган хотиннинг кетидан бориб, унга зўрлик қилдим. У хотин қочиб кетди. Мен кетидан қувлаб кетаётсам, бир савдогар келаётган экан, савдогар: „Нега ў хотин сандан қочаяпти?“ деди. Мен: „Огамнинг чўриси эди, отам улгандан кейин, чўрилик қилмайман, деб қочиб кетаяпти“, дедим. Савдогар: „Бўлмасам, менга сот“ деди. Мен: „Хўб, майли, икки юз тилла берсангиз, согаман“ дедим. Савдогар: „Икки юз тилла эмас, юз тилла бераман“ деди. Мен: „Майли“ деб, юз тиллага у хотинни савдогарга сотиб юбордим. Юз тиллани олиб, чўнтагимга солиб, ўн-ўнбеш кун юрган эдим. Кейин ёмонлигим очилиб, қилмишимга яраша жазоланиб шу аҳволга тушдим“.

Акаси хотинга: „Буларнинг сўзини эшитдингиз, қани, энди даволанг“ деганда, хотин: „Буларни кетказиб, ўрта йулга етказиб, ўзингиз қайтиб келинг, сизга сўзим бор“ дебти.

Шу блан буларнинг уччаласини кетказиб, бир ариқнинг лабига етказиб, сизлар ўтиратуринглар, деб, хотиннинг олдига келиб, ташқарида турганда, хотин эшикни очиб: „Оҳ, кўрар кун бор экан“ деб, эрининг бўйнидан қучоқлаб, мақсадимга етдим, деб турибти. Эри кўзини юмиб, нима дейишини билмай: „Нега сиз мени уялтирасиз?“ деганда, хотин: „Ким ўз ёридан уялади? Уч йил сиз блан умр қилган хотинингизман, кўзингизни очиб қаранг“ дебти. Эри кўзини очиб қараса, ҳақиқатан ҳам ўзининг хотини экан.

Эри: „Бу қандай ҳол?“ деб сўраганда, хотини:

„Тухматчи қайнимдан қутилдим, тухматчи отбоқардан қутилдим. Яхшиликка ёмонликни кўзлаган қарздордан қутилдим, фаросатимни ишлатиб савдогардан ҳам қутилдим, шу мол-дун'ёга эга бўлдим. Ёмонлик қилганлар, дун'ёдан шундай қилиб кетган“ дебти. Эр-хотин мурод-мақсадига етибти.

ТАНҚИД ВА ТАҚРИЗ

Т. Н. ҚОРИНИЁЗИЙ

А. М. ГОРЬКИЙНИНГ ҲАЁТИ ВА ИЖОДИ ҲАҚИДА¹

Инсоҳият тарихи буюк ақл ва қобилият эгаларига ниҳоят бой-дир. Лекин дун'ё маданияти, дун'ё адабиёти, дун'ё сана'ти тарихида Алексей Максимович Горький ўзига хос ўрин тутди. Чунки: Горький янги замон социалистик адабиётига асос қўйган ёзувчидир.

Горький сиймосида рус пролетариати ўз орасидан ишчилар синфининг манфаати учун ва бутун дун'ё меҳнаткашларининг манфаати учун курашувчи оташин ва улўғ ёзувачини, чинакам инсон қалбининг инженерини етиштирди.

Горький қалқ ичидан чиқди. У меҳнаткаш халқнинг ўғли эди. Горький чор Россиясининг шароитида оғир ҳаёт мактабини, азоб-уқубат мактабини, кураш ва муҳтожлик мактабини бошидан кечирди ва узундан-узоқ жафоли йўллари босиб ўтди. У ёшли-гидаёқ бўёқчи, нонвой, юк ташувчи, батрак бўлиб ишлаб юриб капитализм жамияти текинхўрларининг ҳамма қибихликларини ва ифросликларини, одам кучидан фойдаланишнинг ҳамма оғирликларини ўз зиммасида синади. У бирнеча бор қамалди, подшо тюрмаларига тушди, чет элларда, муҳожирликда дар-бадар бўлиб юрди.

Горькийнинг ҳаёт йўлини та'рифлаб ўртоқ Молотов шундай деди: „Мамлакатимизнинг йирик ёзувчиларидан, ҳатто бошқа мамлакатларда ҳам, капитализм даврида халқнинг „пастки қатлами“ ҳаётини ҳечким Горькийдек яхши билган эмас. Жаноби эксплуататорлар томонидан қилинган барча шафқатсизликлар ва разилликларни ҳечким Горькийдек ўз бошидан кечирган эмас. Ҳечким, қулик меҳнати ва капитал зулми остида эзилганларни бизнинг Горькийдек ўз кўзи билан мутлақо кўрган эмас; мана шуларнинг ҳаммаси Горькийда капитализм тузумига қарши ғазаб ва революцион нафратни уйғотди ва коммунизмнинг озод этуви кучига бўлган садоқатли ишончини чиниқтирди.

Мана шунинг учун ҳам ишчилар ва барча меҳнаткашлар Горький сиймосида ўзини, ўз одамини, ўз ҳаётини-тақдирини, ўз келажагини кўрадилар. Мана шунинг учун ҳам мамлакатимизнинг

¹ А. М. Горькийнинг вафот қилганига 10 йил тўлиши муносабати билан, Тошкент шаҳар интеллигенциясининг умумий шаҳар йиғилишида қилинган доклад.

меҳнаткашлари ва бошқа мамлакатларнинг меҳнаткашлари Горькийни севдилар, севадилар ва бундан буён ҳам севажаклар*.

Унинг асарлари меҳнаткашларни капиталистик ваҳшийликка қарши, одам кучидан фойдаланишга қарши чақирди. „Хуқуқни ҳечким бермайди, хуқуқни олиш керак“ деб ўргатди Горький.

Горькийнинг қудратли чақириғи поёнсиз Ватанимизнинг бутун бурчақларида ва Ватанимиздан ташқарида янгради ва оммани революцион кураш учун қуроллантирди.

Улуғ ёзучи рус ва жаҳон адабиёти томонидан тўпланган барча тажрибани танқидий равишда ўзлаштирди. У, рус революцион демократик адабиётининг ананаларини давом этдирди. Улуғ ёзучининг ижодий қиёфаси халқнинг фикри-зикрини ва умид-армонларини, рус адабиётининг улғворлигини, олийжаноблигини, унинг чуқур ғоявийлигини, революционлигини, ватанпарварлигини, халқчилигини, реализмни ўзида акс этдирди. Горький шундай деди:

„Бизнинг адабиётимиз, бизнинг ифтихоримиздир. У, миллат сифатида яратган нарсаларимизнинг энг сарасидир. Бизнинг бутун фалсафамиз ҳам шунда, инсон руҳининг улғ интилиши ҳам шунда акс этган; мана шу ажойиб, афсонавий тарзда тез қурилган ма'навий бинода буюк нафосат ва куч, зиҳният, муқаддас покликнинг қалби — ҳақиқий сан'аткорларнинг ақли ва юраги шу кунгача порлаб турибди. Уларнинг ҳаммаси, ўзлари гўшинган ва кечинганларини ҳаққоний равишда ва виждон блан ёритар эканлар, улар: рус сан'атининг кошонасини биз халқнинг жим туруб қилган ёрдами соясида қурдик, бунга бизни халқ илҳомлантирди, халқни севингиз!— дейдилар“.

Ленин-Сталин партияси раҳбарлиги остида Горький ўз сўзини амалга оширди. Янги ҳаёт ва янги маданият ижодчиси бўлмиш ишчилар синфига бўлган унинг чексиз муҳаббати шундан келиб чиқди. Горький халқнинг зўр ижодий кучига чуқур ишонди. Унинг халққа ва кенг меҳнаткаш оммага бўлган муҳаббати шундан келиб чиқди.

Горькийнинг ижоди — жаҳон сан'атининг чўққисидир. Горькийнинг „Қиз ва ўлим“ деган поэмасини ўқигандан кейин ўртоқ Сталин шу сўзларни ёзган эди: „Бу Гетенинг „Фауст“и дан ҳам кучлироқ (бунда муҳаббат ўлимни енгади)“. Ўртоқ Сталиннинг бу сўзларида — инсоннинг озод турмуши ва бахт-саодати учун курашган жанговар гуманист Горькийнинг гениаль ижодий фаолиятининг чинакам ма'носи ифодаланган.

Чинакам халқ сан'аткори Горькийнинг кўришида ажойиб суратда аниқлик, равшанлик, кенглик бор. Ромен Роллан деган эди: „...Горький сан'атида унинг кўринишининг ажойиб равшанлиги кишини ҳамма нарсадан кўпроқ ҳайратда қолдиради, бу эса уни бошқа буюк рус ёзучиларидан ажратиб туради. Унинг кўзи кўлга ўхшайди, унда ҳамма ҳодисалар — инсонлар, буюмлар воқе'ликдагига қараганда равшанроқ, ёрқинроқ ва ифодалироқ акс этадилар“.

Горькийнинг миллий ғурурни олижаноб равишда ҳис этиши, рус халқига ва унинг ижодий кучига бўлган чексиз ишончи,

давримизга лойиқ, ажойиб образларни яратишга уни илҳомландирди. „Мен рус халқини биламан,— деб ёзди Горький,— мен унинг фазилатини ошириб юбормоқчи эмасман, мен ишонаман ва аминманки, бу халқ ер юзидаги ма'навий ҳаётга чуқур ва ўзига хос бўлган, ҳамма учун муҳим бўлган янгилик киритаолади“.

Улуғ ёзучи буюк гуманист эди. „Инсонни озод этиш, уни хўрликка, қулликка, ҳақоратга дучор қилган барча муносабат ва барча шароитларни йўқ этиш зарурлигини“ англаш Горький фаолиятини бошқариб турди. У озодлик учун, шахсиятнинг кушоди учун, янги одамнинг юзага келиши учун курашди.

Горький гуманизми жанговар ва та'сирчан характерда эди. Ўртоқ Сталин 1932-йилда, Горькийга ёзган табрик хатида, улуғ ёзучининг ижоди: „Барча меҳнаткашларга қувонч, ичишлар синфининг барча душманларига даҳшат бўлди“ — деди.

Инсоннинг қайтадан туғилиши, унинг меҳнатини капитализм зулмидан озод этиш идеяси Горький гуманизмининг моҳияти эди. „Биз, ҳалокатга маҳкум бўлган дунёнинг судьялари бўлиб революцион пролетариатнинг ҳақиқий гуманизмини ёқловчи одамлар бўлиб чиқамиз; бу гуманизм асрлар мобайнида меҳнат аҳллари бузиб келган ичиқоралик, очкўзлик, пасткашлик, бема'ниликлардан ва барча хунук хулқлардан бутун дунё меҳнаткашларини озод этиш учун тарихий зарурият бўлиб қолди“ деб ёзди Горький.

Улуғ ёзучининг ҳамма ижоди икки система я'ни капитализм блан социализм курашига бағишлангандир.

Горький ўз асарларида капитализм жамиятидаги хўрликнинг даҳшатли манзараларини тасвир этаркан, шу блан бирга у, „Инсон деган ном — мағрур янграйди!“ деб қайта-қайта такрорлади. Горький олийжанобликни, фидокорликни, ватанпарварликни, инсон фазилатининг мағрур сезгисини куйлади. У янги, ёрқин ва бахтли ҳаёт яратуви янги одам учун жон-дили блан курашди.

Горький меҳнатнинг улуғворлигини кўрсатди. Меҳнат Горький учун одамгарчиликнинг фазилати ва бахт манба'и бўлди. У, самарали ижодий меҳнатни, меҳнатнинг гўзаллигини ва қувончини, Сталин даврида номус, шон-шухрат, мардлик ва қаҳрамонликка айланган меҳнатни куйлади.

Машҳур антифашист ёзучи Генрих Маннинг э'тироф қилишича: „Горький адабий ижод соҳасини кенгайтирди, жаҳон адабиёти учун янги йўللار ва истиқболлар очиб берди. У янги темалар ва янги китобхонлар яратди“.

1901—1902 йиллардаёқ Горький Европада энг машҳур ёзучи булиб танилди. Қисқа муддат ичида бутун Европа мамлакатларининг театрлари саҳнасида ўйналган унинг „Тубанликда“ деган пьессаси Горькийнинг шон-шухратини жуда оширди.

Горький мағрур бўрон қуши, уч рус революциясининг бахтли гувоҳи ва актив қатнашчиси, мамлакатимиздаги социализм қурилишининг фаол иштирокчиси эди. Горькийнинг оммавий ишчилар ҳаракатига бўлган катта та'сирини 1901 йилда Ленин шундай

кўрсатиб ўтди: „Ҳамма ерда қўзғалиш ўсмоқда, буни ҳамма ерга истибдол, зулм ва зўрлик уруғини сепаетган ҳоким мутлаққа қарши бир оқинга тўплаш зарурлиги жуда муҳим бўлиб қолди. Нижнеда кичкина, лекин муваффақият блан ўтган 7-нчи ноябрь намойиши Максим Горькийни кузатиш муносабати блан бўлиб ўтган эди. Европага машҳур бўлган ёзучини, — Нижне шаҳар намойишида гапирган нотикнинг айтган ҳаққоний сўзича, — я’ни қуроли фақат эркин сўздан иборат бўлган ёзучини подшо ҳукумати судсиз ва тергавсиз она шаҳаридан қувғин қилмоқда. Боши бузуқлар уни бизга ёмон та’сир кўрсатишда айблайдилар, — деди нотик, — қалбида ёруқлиқ ва озодликка заррача интилиш бўлган ҳамма рус одамлари номидан айтаминки, бу та’сир яхши та’сир эди“.

Ленин „Ишчилар синфини озод қилиш учун кураш союзи“ ни тузган вақтда Горький „Лочин қушиғи“, „Изергиль кампир“, „Қаҳрамон Данко ҳақида ажойиб афсона“ деган ўзининг машҳур асарларини ёзди. Горький бу асарларида эски, турғин, адолатсиз ҳаётнинг кирди-корини очиб ташлаган мард, бақувват ва мағрур одамларнинг курашини куйлади.

Ленин „Искра“ газетасини ташкил қилаётган вақтда, рус жамияти илғор қисмининг кайфиятини сезган Горький „Бўрон қушиғи“да Россияда яқинлашиб келаётган 1905-нчи йил революциясини куйлади:

Бўрон! Тездан кўтарилур бўрон!

Яна қаттиқроқ гурласин бўрон!

✓ Горький жаҳон адабиётида пролетар революционерларининг ажойиб образларини яратди. Унинг машҳур асари „Она“ни кўрсатиш кифоя. Горький бу асарида ишчи аёл Ниловна блан унинг ўғли Павел Власовнинг бадиий образини яққол курсатди. Романнинг бош қаҳрамони Павел Власов буржуазия судьяларини очиқдан-очиқ ва дадиллик блан фош қилади. „Сизнинг ҳамма қилган ишларингиз — жиноят, негаким улар одамларни қул қилишга қаратилган; бизнинг ишларимиз эса — дун’ёни ҳамма ваҳималардан ва ҳам сизнинг ёлғончилигингиз, жаҳлингиз ва оч кўзлигингиз орқасида пайдо бўлган, халқни қўрқитиб, жонини олган турлик-туман балолардан қутқаради“.

„Она“ романи Европа ишчилари орасида ниҳоят зўр э’тибор қозонди. Луначарскийнинг айтишича „Она“ романи Европа пролетариатининг кўлидан тушмайдиган китоб бўлиб қолди.

Ленин ва Сталиннинг дўсти ва сафдоши ва кўп миллатли мамлакатимиз халқларининг қардошлиги учун оташин курашчи бўлган Горький, миллий масалаларни ҳал қилишда партияимиз томонидан эришилган муваффақиятлардан ва СССР халқларининг Ленин-Сталин партияси атрофига, улуғ рус халқи атрофига жипслашишдан бениҳоя шодланар эди.

Тарихий аҳамиятга эга бўлган улуғ ишларимиз, я’ни мамлакатимизнинг социалистик асосда қайтадан тузилиши туғрисида улуғ ёзучи ҳамма вақт зўр қувонч блан сўзлар эди. Горький шундай деб ёзди: „Партиянинг буюк донолиги ва дохий

Иосиф Сталиннинг темир продаси инсонни ўтмишнинг ла'нати уриш-одати ва ҳурофотидан бутунлай озод этадиган мамлакатда яшаш ва кураш зўр қувончдир". Горький "Россия дун'ёда энг демократик мамлакат бўлади" — деди. Сталин Конституциясининг лойиҳаси билан танишиб чиққан Горький зўр қувонч билан: "Энди эҳтимол мамлакатда тошлар ҳам куйлаб юборар" — деди. Горький ижоди фавқулодда кучли оптимизм билан суғорилган.

Горький ўзининг бир қатор ажойиб асарларида, („Фома Гордеев“, „Матвей Кожемякин ҳаёти“, „Артамоновлар иши“, „Клим Самгин ҳаёти“ ва бошқаларда) капиталистик йиртқишлар, жаҳолатда қолган мешчанлар, бўржуазия интеллигентлари — халқ оммасига ёпишган текинхўрларнинг ёрқин бадий образлари галлериясини яратди.

Буржуазиянинг синф сифатида чириши ва ҳалокати бу асарларда зўр маҳорат ва буюк ҳаққоният билан кўрсатилган. Бу асарларни ўқиган китобхон буржуазия тузумининг тарихий жиҳатдан муқаррар ҳалокатга маҳкум эканига ишонади.

Горький ўзининг бошқа асарларида, айниқса бир қатор ҳикояларида („Россия бўйлаб“, „Болалик“, „Одамлар орасида“, „Менинг дорифунунларим“ ва бошқаларда) революциядан илгариги эски Россиянинг — „халқлар тюрмаси“нинг — даҳшатли ҳаётини тасвир этди.

1909-йчи йилда В. И. Ленин Горькийга шундай деб ёзди: „Сиз ўзингизнинг сан'аткорлик талантингиз билан Россия ишчилари ҳаракатига — фақат биргина Россиягагина эмас — катта фойда келтирдингиз“.

Меҳнаткашларни озод қилиш ишида улуг ёзучи, Ленин билан Сталиннинг ҳамфикри ва сафдоши эди. Горький: „Ҳаётнинг ма'носи револлюцияга хизмат қилишдан иборатдир, бизнинг замонамизда унинг бундан бошқа ма'носи бўлиши мумкин эмас“ деди.

Горькийнинг мислсиз кенг ижодий фаолиятида пролетар интернационализи ўзига жой олган. Горький барча халқлар, барча миллатларнинг манфаатлари учун куйинди. Улуг Ватанимиздаги ҳархил миллат халқлари билан ҳечқайси ёзучи, ҳечқачон, Горький сингари чамбарчаст боғланган эмас эди. Поёнсиз Ватанимизнинг ҳамма бурчакларида ва барча миллатлар орасида Горькийнинг овози эшитилиб турди.

Қардош совет республикалари халқларининг миллий адабиётининг ўсиши учун Горький фаолиятининг аҳамияти буюкдир. Қардош совет республикалари халқларининг адабиётига бўлган муносабатда рус адабиётининг етакчилик роли Горький сиймосида жуда ҳам равшан кўринди.

Улуг Октябрь революциясидан кейин рус бадий адабиёти узбек халқи учун қон қардош адабиёт бўлиб қолди. Рус ёзучилари — Пушкин, Лермонтов, Тургенев, Чехов, Крилов, Маяковский, Толстой ва бошқаларнинг ижоди ўзбек совет адабиётининг тараққиётига фоят зўр та'сир этди. Бир қатор рус совет ёзучиларининг асарлари ўзбек тилига таржима қилинди. Мисол учун: Серафимовичнинг „Темир оқин“и, Шолоховнинг „Очилган кў-

риг"и, Шагиняннинг „Гидроцентрал“и, Алексей Толстойнинг „Иён“и, Островскийнинг „Пулат қандай тобланди“си, Маяковскийнинг „Ленин“ поэмаси ва бошқаларни кўрсатиш мумкин. Шунингдек ўзбек тилига рус классикларидан ҳам бирқанча асарлар таржима қилинди. Пушкиннинг „Евгений Онегин“, „Кавказ асири“, „Борис Годунов“, „Капитан қиз“, „Дубровский“, „Боқча сарой фонтани“, Гогольнинг „Ревизор“, „Уйланиш“, Лев Толстойнинг „Тирилиш“, „Болалик“, „Ҳожимурод“и, Лермонтовнинг танланган лириқ шеърлари, Чеховнинг танланган ҳикоялари, Криловнинг масаллари ва бошқалар.

Ўзбек тилига таржима қилинган асарлар ўртасида Горький асарлари фаҳрий ўринни олади ва бу асарлар кенг ўзбек ҳаёти оммасининг ўртасида ниҳоятда севилиб ўқилади. Горькийнинг ўзбек тилига „Она“, „Болалик“, „Челкаш“, „Макар Чудра“, „Менинг дорилфунунларим“, „Тўққизинчи Январь“, „Бўрон қуши кўшиғи“, „Экзекуция“, „Артамоновлар иши“, „Одамлар орасида“, „Коновалов“, „Бола“, „Социалистлар“, „Уғри“, „Парида ишташ-лаш“, „Клим Самгин“дан парчалар ва бошқа асарлари таржима қилинди ва нашр этилди.

Совет Иттифоқи халқлари адабиётининг тарақиётида Горькийнинг роли гоаят зўрдир. Миллий руспубликалардаги ёш ёзучиларнинг ўсиши ва вояга етишида Горький ижоди ажойиб мактаб бўлди. Горький ижодий мактабининг баракали таъсири остида Совет Иттифоқи халқларининг мазмунан социалистик, шаклан миллий адабиёти ривожланди ва бундан кейин ҳам ривожланажақ.

Шоир Амин Умарий ўзининг „Устоз“ деган шеърисида улўғ ёзучининг ўз ижодига бўлган таъсирини қўйидагича таърифлайди:

Эй дилимизга жо бўлган падар,
Сен ижодимга қувват ва мадор!
Китоб, дарсим бўлди ҳар олтин сўзинг,
Битмас ҳазинамнинг гавҳари ўзинг!

Амин Умарий ўзининг шу шеърисида, шубҳасиз, Ўзбекистон совет ёзучилари ва шоирларининг фикрини ифода қилди.

Горький миллий адабиётларнинг ички тараққий йўлини ҳам кўрсатиб ўтди: бу йўл фольклор ҳазиналари бойлигидан, миллий классик ёзучиларнинг адабий меросидан фойдаланиш йўли билан бўлади. Горький барча миллий адабиётлар тарихига ёзучи кадрларни гоаявий ва бадий томондан тарбияловчи устоз бўлиб киради. Горький раҳбарлигида 1934-нчи йилда бўлиб ўтган совет ёзучиларининг қурултойи миллий адабиётларни бирлаштиришга катта ёрдам берди. Миллий ёзучилар ташкилотини белгилаб берган Совет Ёзучилар Союзи устави ҳам мана шу қурултойда тасдиқланди, совет ёзучиларининг ижодий методи бўлган социалистик реализм тушинчаси ҳам мана шу қурултойда ишланиб чиқди. Қурултойда миллий республикалар адабиёти олдида турган вазифалар, ихтиёжлар ва имкониятлар ҳақида Горький ниҳоятда кўтаринки руҳ билан гапирди: „Мен шу нарсани айтиб утишни зарур деб ҳисоблайманки, совет адабиёти бу фақат рус тилидаги

адабиёт эмас — бу умумиттифоқ адабиётидир. Негаки бизга қардош республикаларнинг адабиётлари биздан фақат тили блангина фарқ қилади, капитализм томонидан бутунлай парчаланиб ташланган меҳнаткашлар дунёсини бирлаштириш ғоясининг муназвар ва олижаноб таъсири остида япайди ва шунинг учун ишлайди, — равшанки, биз фақат кўп бўлганимиз учун майда миллатларнинг адабий ижодиятини инкор этишга ҳаққимиз йўқ. Сан'атнинг қиммати сони блан эмас, сифати блан ўлчанади. Агар ўтмишда бизда — гигант Пушкин ўтган бўлса — бу, арманлар, грузинлар, татарлар, украинлар ва бошқа қавмлар адабиёт, музыка, рассомлик, бинокарликнинг буюк усталарини яратишга қодир эмаслар, деган сўз эмас. Шунинг унитмаслик керакки, Совет Социалистик Республикалар Иттифоқининг поёнсиз қучоғида меҳнаткаш халқ оммаси „соф ҳаёт — инсоний ҳаёт“ учун, янги тарихнинг эркин ижоди учун, социалистик маданиятнинг ижоди учун қайтадан туғилиш процессини тез бошидан кечирмоқда“.

Улуғ Ватан уруши совет адабиётига катта синов бўлди ва улуғ Горький мактабининг раҳбарлигидаги бизнинг совет ёзучиларимиз бу синовдан шараф блан ўтдилар. Бу вақт ичида зўр адабиёт вужудга келди, Ойбек, Фахур Ғулум, Уйғун, Шайхзода ва бошқа ажойиб кадрлар ўсиб етишди.

Бизнинг совет ёзучиларимиз кўп тилларда, турли-туман поэтик воситалар ва образлар блан, ҳаммаси ҳам бир нарса ҳақида — Улуғ Совет Ватани ҳақида, ажойиб Сталин даври ҳақида, янги совет одами ҳақида, бу янги одамнинг ажойиб ижоди ҳақида, қаҳрамон халқ ҳақида, мана шу халқнинг одамзоднинг ёвуз душмани устидан қозонган оламшумул тарихий ғалбаси ҳақида, Ленин-Сталин партиясининг буюк ишлари ҳақида, нур сочиб бораётган коммунизм ҳақида, бутун дунё меҳнаткашларининг буюк устозлари — Ленин ва Сталин ҳақида ёздилар ва ёзмоқдалар.

Горькийнинг социалистик жамият сан'атидаги роли ва тутган ўрнини ўртоқ Молотов, Горькийнинг дафн этиш маросимида, Қизил Майдонда сўзлаган ўз нутқида аниқ белгилади: „Рус адабиётига қилган атаъсири кучи блан — деди Молотов, — Горький Пушкин, Гоголь, Толстой каби буюк гигантлар блан бир қаторда туради ва уларнинг буюк традицияларини бизнинг зомонимизда давом этдирди. Горький бадий сўзларининг революциямиз тақдирига бўлган таъсири бошқа ҳарқайси ёзучимизнинг таъсиридан кўра бевоситароқ ва кучлироқ бўлди. Мана шунинг учун ҳам мамлакатимизда ҳамда бутун дунё меҳнаткашлари олдида Горький социалистик пролетар адабиётининг ҳақиқий отаси бўлиб чиқди“.

Горький фақат ёзучигина бўлмай, чинакам ревалюционер ва йирик жамоат арбоби ҳам эди. У, 40 йилдан кўпроқ революцион постда турди, ўзининг алангали революцион сўзини ўткир қурол қилиб душманларга қарши курашди. У, ўзининг бадий асарларида, мақолаларида, ташкилотчилик ишларида коммунизм иши учун, Ленин-Сталин партиясининг иши учун курашди.

1912 йилда Горький хитой революциясининг йўлбошчиси Сун-

Ят Сенга шундай деб ёзди: „Мен русман, мен ҳам сиз курашаётган ғоянинг тантанаси учун курашаман: бу ғоя қаерда ғолиб бўлиб чиқса ҳам, мен сиздек бу ғалабадан бахтиёр бўлар эдим“.

Горький душманларга ваҳма солиб, уларга тинчлик бермади. Улар Горькийнинг оташин сўзларини кенг суратда ёйилишига ҳақ тарафлама тўсқинликлар қилишди. Броқ буюк ёзучи бунга бий-сунмади: у ўз душманларини аввалгидан ҳам баттарроқ шарманда қилишни давом этдирди.

1902 йилда Горький Россия Фанлар Академиясига Фаҳрий академик бўлиб сайланди. Броқ Николай II нинг таклифига мувофиқ сайлов бекор қилинди. Бу воқиа ўша замондаги илғор одамларнинг ғазаб ва аччиғини кетирди. Короленко блан Чехов ўз норозиликларини билдириш ниятида фаҳрий академиклик унвонидан воз кечиди.

1932 йилда, Амстердамда бўлган урушга қарши конгрессга буржуазия Горькийни қўймади. Бу ҳақда Горький қаттиқ пичинг қилиб мана шундай деб ёзди: „Мен конгрессга бевосита иштирок қилиш ҳуқуқидан маҳрум қилиндим. Албатта мен душманларнинг қўрқоқлик қилиш ҳуқуқини инкор этмайман“.

Горький фашизмга қарши ўзининг ғабли овозини тинмай янгатди: „Фашизм — деди Горький, — ўз моҳияти блан бошқа одамларни қул қилиш учун, уларни капиталистларнинг уй ҳайвонлари қилиб тарбиялаш учун энг қабиҳ аблаҳлар ва мугтаҳам ифлослардан тўпланган бир ташкилотидир“.

Горькийнинг исбот қилишича, фашизмга бўлган нафрат энг олиўжаноб одампарварлик туйғулари орқасида, одамнинг одамзодга бўлган буюк муҳаббати орқасида, уни қулликка ва ёввойилликка қайтишдан қутқаришга интилиши орқасида туғилади.

„Фашизм чириш ва инкироз ҳолатига келиб қолган буржуа маданиятининг маҳсули, унинг тузалмас маразидир. Фашизмнинг назариячилари ва амалиётчилари — буржуазия муҳитидан етишиб чиққан авантюристлардир“ — деб ёзди Горький.

Буюк ёзучи ҳақиқий пролетар жангчиси бизга „агар душман таслим бўлмаса, уни мажақлаб ташлайдлар“ деб ўргатди. Халқимиз ички ва шунингдек ташқи душманлар блан курашда мана шу принципга амал қилди. Бизнинг озодлигимизга ва мустақиллигимизга, тинч меҳнатимизга қасд қилган немис-фашист босқинчиларга қарши курашда шавкатли Қизил Армиямиз ҳам мана шу сўзга амал қилди.

„Мен, — деб ёзди Горький, — рус халқини афсонавий суратда талантили, ўзига хос эканини кўриб турибман. Бу ажойиб халқ афсонавий қаҳрамонона ҳаёт блан яшайди ва у ҳақи кўп нарсани ўргатади“. Ҳақиқатан ҳам, Ленин Сталин партияси раҳбарлигида, чинакам „афсонавий қаҳрамон“ — улур рус халқи бошқа халқларни кўп нарсаларга ўргатди.

Горький СССР халқларининг ижодий юксалишидан бениҳоя қуванар эди. „Ленин кўрсатиб берган йўлдан садоқат, қатъият ва дадиллик блан бораётган ва большевиклар партияси Марказий Комитетининг бош йўлига баробар оёқ ташлаётган одам-

лар томонидан мамлакатимазда буюк ишлар қилинмоқда" деб ёзди Горький.

Горький янги ва ёрқин ҳаёт учун курашган ажойиб одамларнинг орзу-армонлари совет ҳокимияти даврида амалга ошганини кўзи блан кўрди; у бутун умри бўйи турмушга ошириш учун ташаббу-тортишиб келган нарсани амалда кўрди. Бу эса улуг ёзучининг ажойиб ҳаёти учун катта мукофот эди.

Горькийни Совет Иттифоқи ва бутун дунёнинг кўп миллионли халқлари чинакам севардилар. Уни фақат халқ душманларигина кўраолмас эдилар. Халқ душманлари Горький сиймосида коммунизмининг юксак идеяларини қизгинлик ва жонкуярлик блан тартиб қилучи ташвиқотчини, халқ душманларига қарши ўткир ва аччиқ сўз блан қуролланган кишини, даҳшатли ва буқилмас революционерни кўрдилар.

Ёвуз халқ душманлари бўлган тродкийчи-бухаринчи фашист жасуслар халқнинг умид ва армонларининг гениаль куйчиси, янги социалистик ёруқ ва хушчақчақ ҳаётнинг оташин кўшиқчиси бўлган улуг ёзучини ўлдирдилар.

Бу оғир йўқотишнинг туб моҳиятини ўртоқ Молотов шундай таърифлади: „Лениндан кейин Горькийнинг вафоти мамлакатимиз учун ва инсоният учун энг оғир йўқотишдир“.

Горький сўнги нафасигача ўз ҳаётини халққа, Ленин-Сталин партиясига хизмат қилишга бағишлади. Буюк Горький асрлар бўйи ўймай яшайберади. Горькийнинг кўп миллионли китобхонлари, унинг ўз тилидан лочинга айтилган шу сўзларни ўзига қарата такрорлайдилар: „Майли сен улдинг! Аммо мардлар ва руҳан кучли одамларнинг кўшигида озодлик ва ёриқликқа ундавчи мағрур қақриқнинг жонли мисоли бўласан!“.

Унинг овози поёнсиз мамлакатимизда ва унинг чегарларидан олисларда илгаригидай мардонавор янграйберади. Бу овоз инсониятнинг энг илғор кишилари орзу қилган ишга, — Ленин-Сталин партиясининг ишига — бутун кучни сарф қилишга меҳнаткашларни чақиради.

ЁЗУЧИ ЎЗ ИШИНИНГ УСТАСИ БЎЛСИН

Ёзучи бўлиш учун биринчи навбатда нимани билиш керак?— деган саволни ўз олдига қўйган киши орангизда оз бўлмаса керак.

Ёзучилик нимадан бдшланади? Одамда юракдаги нарсани ифода қилиш эҳтиёжи туғилади. Ўзида бу эҳтиёжни ҳис этаолмаган киши, ҳечқачон ёзучи бўлаолмайди. Аммо, табиий, фақат бу эҳтиёжнинг ўзигина кифоя қилмайди. Ёзучи айтмоқчи бўлганини ифода қилаолиш қобилиятига ҳам эга бўлиш керак.

Бунинг учун ҳаммадан бурун рус тилини билиш лозим. Агар сиз она тилингизни яхши билмасангиз, қандай қилиб ёзучи бўлаоласиз? Ўз она тили грамматикасини, ҳатто имлосини билмаган киши (бундай одамлар бизда бор) қандай қилиб ёзучи бўлади ахир? Ёзучилик — бу бир ихтисос, айрим бир касб. Бу шундай бир касбки, очигини айтганда энг қийин бўлган касб.

Сиз бу ерда, ёзучилик ишингиздаги муваффақиятсизликларни, асарларингизни кам босиб чиқараётганликларини гапирдингиз. Наҳотки сиз бирдан расмона ёзучи бўлиб кетишни, „бутун дун“ёга довруқ солишни“ истайсиз?

Бизда бир киши биргина очерк ёздими, бўлди. Шуни дарров бостириб чиқаришни ўйлайди. Йўқ сиз энг ками 10 та очерк ёзинг, шулардан ўнинчисини босиб чиқарсалар ҳам яхши. Агар бизда ёзилган нарсаларнинг ҳаммасини босиб чиқарилаверса, қоғоз ҳам етмас эди.

Ким агар ёзучи бўлишни истар экан, мен у кишига Бальзакнинг тажримай ҳолини, унинг йирик ёзучилар қаторига ўтиб олиш мақсадида қандай курашганини диққат блан ўқиб чиқишни маслаҳат берар эдим. Сиз, Бальзак буржуа ёзучиси эди, дерсиз.

Тўғри, албатта, буржуа шороити бу курашда жуда қаттиқ оғирликлар, мушк лликлар кетиради. Бу хилдаги оғирлик бизда йўқ. Аммо бизнинг мамлакатимизда йирик ёзучи бўлиш ундан ҳам қийинироқ. Няма учун? Чунки, бизнинг мамлакатимизда адабиётнинг жозиба кучи гоит юқори даражада. Чунки, маданий савияси кун-кундан юксалаётган ўқучиларимиз, бадий асарларга катта-катта талабларни қўймоқдалар. Чет мамлакатларда миллион кишидан биттасигина „одам қаторига ўтиб“, отоқли ёзучи бўлади. Бизнинг мамлакатимизда эса, қарийб 50 саводхон киши

ничида бири ёзучи бўлади. Табиий, булардан 90 проценти эланиб ташланади. Кўрасизки, ёшларимизнинг кўпи ёзучиликка қизиқади ва у, менинг ёзган асарларимнинг ҳаммасини ўқисалар керак, деб ўйлайди. Кимки, ёзучиликка жиддий қизиқар экан, у, албатта, киши ва урганиши керак. Грамматика китобини олиб, унинг устида ишлаб, қуят билганини кўтариши керак.

Ўқилар бу ерда ёзучилни ўрганиш учун сиртки та'лим, сиртки курслар очишни тапирдингиз. Бирор курсни тамомлаб ёзучи бўламан дейиш хато. Албатта, бундай курслар бирмунча ёрдам бериши мумкин. Ҳозир сиз тамомлаб чиққан курс ҳам кўп нарса ўргатган эмас. Бунда сизни метод билан таништирганлар, китобни қандай ўқиш ва китоб устида қандай ишлаш кераклигини, ундаги зарурий жойлардан фойдаланабилишни кўрсатганлар ва ўргатганлар халос. Шубҳа йўқки, малумотини оширмай, ўз она тилини жуда яхши билмай туриб, ҳақиқий ёзучи бўлиш, асло мумкин эмас.

Иккинчи масала — ёзишни қандай ўрганиш мумкин? Ба'зи ўртоқлар йирик ёзучиларнинг бошловчи авторларга индивидуаль оталигини уқштириш керак, деган хоҳишни билдирдилар. Албатта, мен ба'зан ишнинг ўнгидан келиб, тасодифан яхши чиқиб қолишини инкор этмайман. Лекин, умуман айтганда, ёзучиларнинг кўпи яхши ўқитўчи эмас. Чунки буларнинг ўзлари ба'зи вақтда ўз ишларининг ма'носини тўла тушиниб етмайдилар. Мисол учун Гогольни олайик. Гогольнинг ижодиётини ўзи яхши тушундимиз, ёки Белинскийми? Менинг ўйлашимча, Гоголь ижодиётини унинг ўзига қараганда, Белинский яхши тушунган эди.

Агар сиз бадиий асар ёзмоқчи бўлсангиз, шуни билингки, бунинг учун ҳамма нарсадан олдин талант керак. Туғма қобилиятингиз бўлмаса, сиз сан'аткор бўлаолмайсиз.

Мен ҳам ёшлигимда тажрибакор одамлардан — ёзишни қандай ўрганиш керак, нима қилса, одам ёзучи бўлаолади, деб сўрар эдим. У вақтларда ишчиларнинг онги юқори даражада эмас эди ва битта оягли ишчининг атрофида унга „ёрдам“ бериш учун юзта интеллигент айланиб юрарди. Менга у вақтларда, ёзишни ўрганиш қийин, ҳикоя ёзишни ўргатадиган махсус мактаб, ҳеч қандай қўлланма йўқ, деб айтар эдилар. Мактаб иншосини қандай ёзиш кераклигини ўргатадиган эски китоблар бор, аммо бу китоблар ҳам бошлича имло устида турли маслаҳатларгина берадилар.

Ҳарбир ёзучининг ўзига хос стили бўлади. Агар ёзучи бўлишни истасангиз, шундай бир бадиий асардан ўрнак олингки, бу асар стилистика нуқтаний назаридан беками кўст ёзилган бўлсин.

Сиз ёзишни биров ўргатса экан, Ставский ўргатса экан, дерсиз. Лекин ёзилган асар намунаси билангина ўргатиш мумкин. Сиз Ставский асарларидан ҳам юксак бир асар ёзишни хоҳларсиз. Бунинг учун классиклар, шу жумладан Тургеневдан ўрганиш керак. Масалан, Гогольни олинг. Нима учун унинг асарларида фикрлар жуда ёрқин берилган? Нима сабабдан классикларимизнинг асарларини қайта-қайта ўқиғинг келади? Бизда ҳали ўз фикрла-

рини очиқ ва ёрқин ифода қилиб бераоладиган булар шекилли тил устлари йўқ. Лев Толстой тилни ба'зан оддийлаштириб юборса ҳам, лекин ундан кўп нарсалар ўрганиш лозим. Христоматия, дарсликлар ҳам, албатта, бошланғич малумотни беради. Аммо булар етмайди. Буларни, агар шундай ифодалаш тўғри бўлса, — тилнинг манбаи деб бўлмайди. Тилнинг манба'и — Пушкин, Гоголь, Гончаров, Горький ва бошқа классикларимизнинг асарларидир.

Сиз, Гончаровнинг „Палладанинг уруш кемаси“ деган асарини ўқиб чиқинг. Сиз, одам зерикиб кетади, дерсиз? Аммо сиз бу асарни тил, форма нуқтаий назаридан бир ёзучи сифатида ўқиб чиқсангиз, албатта зериктирмайди. Сиз фақат ўзингизга ёққан асарларнинггина эмас, бошқаларни ҳам ўқишингиз керак. Агар сиз, ўз ишингизнинг устаси бўлишни, совет устаси бўлишни истар экансиз, ўзингиздан олдин ўтган наслдан ўрганишингиз, кишилик жамиятининг асрлар бўйи туллаган маданий бойлигидан энг яхшилариини ўрганиб олишингиз, ана шундан кейингина янги нарса яратишга ўтишингиз керак. Мана буни, адабиётнинг кенг йўлига чиқиб олишни истаган, ҳозир эса, бизнинг асарларимиз кам босилаётган деб шикоят қилган ёзучилар жуда яхши ўқиб олсинлар. Буларнинг шикоятлари албатта асоссиздир. Малумки, бема'ни асарларни ҳечким босиб чиқармайди. Аммо шуни ҳам очиқ айтиш керакки, бу хилдаги бема'ни асарлар ҳали ҳам кўп босилади. Биз олдимизга халқнинг онгини оширадиган асарларни босиб чиқариш вазифасини қўямиз-да, одатда эса, кўпроқ бема'ни асарларни босиб чиқарамиз. Бу хилдаги асарлар кейин фойдасиз қоғоз йиғиндисига қўшилиб кетади.

Сизнинг кўпчилигингизда, менимча, қийинчиликни четлаб ўтиш, ҳамма айбни объектив шароит устига қўйиш кайфияти бор, масалан, кам ёрдам беришади, кам диққат қилишади, дейсиз. Бу нотўғри. Шолоховни олинг. Унинг „Тинч Дон“ романини мен бизнинг энг яхши, бадий асарларимиздан ҳисоблайман. Айрим жойлари фавқуллода зўр маҳорат блан ёзилган. Бу асарни у бир чекада, овулда ёзган. Лекин асарнинг тили шуни кўрсатиб турибдики, Шолохов, кўп, жиддий ва саботли равишда ўқиган, аммо у бошловчи ёзучиларга мўлжалланган журналлардан ўрганган эмас. „Тинч Дон“ романини ёзганда Шолохов бизнинг классиклардан ўқиб ўрганмаган эди, деган фикрга ҳеч ишонмайман.

Шолохов, кўринишда оддий, кўзга кам чалиниб турадиган бир киши бўлса ҳамки, аммо у, катта бир мактабни ўтган кишидир. Афтидан у ҳозир ҳам ўз устида жуда кўп ишламоқда.

Сизнинг дастлабки ёзган асарларингиз классикларникига тақлид бўлиши мумкин. Сиз бундан қўрқманг. Бу биринчи даврда зарарли эмас. Ёзучининг хос стилини турмуш яратади. Агар сиз хатто Тургеневни мукамал ўрганиб, унга эргашишга тўғри келганда ҳам, шуни эсингиздан чиқармангки, сиз Тургенев яшаган даврдан анча узоқлашиб кетганмиз. Тургенев сизни орқага — крепостной Русиясига судраб кетмайди. Албатта бундай бўлмайди. Аммо унинг усталигидан фойдаланиш мумкин ва керак. Классик-

Дар сиз учун биринчи босқич, бошқача қилиб айтганда „адабий даража“ дир.

Ёзучи учун иккинчи шарт — нима тўғрисида ёзишини билиш-тир. Агар сиз, фақат формани яхши эгаллаб олган бўлсангиз, шу билан яхши асарлар ижод қилиш мумкин деб ўйласангиз, бу тўғри эмас. Сиз яна бир нарсани — нима тўғрисида ёзиш кераклигини яхши билишингиз шарт. Ёзучи, аввало, ёзмоқчи бўлган воқиаларни яхшилаб билиб олсин ва шу воқиалар ёзучи юрагини банд қилсин, тўлқинлантирсин. Ёзиладиган муҳитни ва ҳаётни атрофлича ўрганиш керак.

Сизлар колхозда яшайсизлар. Сизлар қишлоқ мухбирисиз, шу қишлоқ ҳаётдан бирор нарса ёзишни ўйлайсиз. Равшанки, бир бадий асар яратмоқ учун шу муҳитни ҳар куни текшириб, ўрганиб боришингиз, ундаги характерли лавҳаларни ва халқ оғзидан эшитган сизга ма'қул бўлган ибораларни бир дафтарчага ёзиб, йиғнаб боришингиз керак бўлади. Буларни керак вақтда дарров ишлатабиладиган қилиб ёзиб олиш, турли лавҳа ва иборалар ёзилиб қўйилган шунақа дафтарчалар йирик ёзучиларнинг ҳарбирида бор.

Катта ёзучиларнинг ҳаммаси халқ тили ва ундаги нутқ тузилишига алоҳида диққат беради.

Ёзучи турмушдаги ҳодиса ва воқиаларни кузатабориши ва булар ичидан го'ят типик воқиаларни танлаибилиши керак. Йирик бадий асарларни ўқиганда кўпинча го'х у, го'х бу образда ўз аксияни ёки ўз характерингдаги алоҳида белгиларни кўрасан. Буларнинг ҳаммаси олдиндан жуда катта тайёргарлик кўриш билан юзга келади.

Бундан кейин сиёсат соҳаси келади. Тилни яхши ўрганиб, формани яхши ўзлаштириб, воқиаларни мушоҳида қилиш ва танлашни яхши билиб олгандан кейин, тўпланган материалларни умумлаштириш ва бадий асар ҳолига кетириш қолади. Бунда, албатта, сиёсатни яхши билиш керак бўлади. Тўпланган материални умумлаштириш учун яхшиси, албатта, марксист бўлиш керак. Бизда коммунистлар кўп. Брок, ма'лумотли марксистлар озроқ. Коммунист партия программасини яхши билади, партия қарорларини бажаради, марксизм асосларини оз-моз белади. Аммо марксизмнинг ўзини етарли даражада билмайди.

Ўз асарлари билан кенг омма ўртасига чиқадиган ёзучи марксизм фалсафасини албатта билиши шарт. Марксизм фалсафасидан яхши хабардор бўлмай, Маркс-Энгельс, Ленин-Сталин асарларини яхши ўрганмай, катта марксистик бадий асар яратиш асло мумкин эмас.

Ҳақиқий совет ёзучиси марксист бўлиши керак.

Сиз ўзингиз тушинасизки, мингта ёзучи, улар ичидан биртасининг жаҳон саҳнига чиқиши учун ишлаши керак. Бусиз иш битмайди. Демак, мингта киши ўз кучини синиши керак.

Ёзучи энг маданиятли кишиларимиздан бири бўлмоғи лозим. Бўлмаса, агар унинг маданий савияси атрофидаги одамлар савиясидан тубан турса, у қандай ёзучи бўлиши мумкин. Ундай ёзучи кимга, қандай нарсани ўргатаолиши мумкин.

Ўртоқлардан бири, асарнинг сифати учун юриш бошлади со-
нини камайтириб юбормайдими, деб савол берди. Бу тўғрида сиз
ташвишланманг, мен шунинг учуноқ қўрқмасдан ҳамма қийинчи-
ликларни батафсил гапириб бердим. Ёшларнинг янги янги бўли-
лари ўсиб келмоқда. Улар, сизнинг жойларингизни эгаллашди.
Бу ўсиб келаётган ёшларнинг купиди ёзучи бўлиш нияти бор.
Ёшлигида ше'р ёзмаган одам кам бўлса керак, деб уйлайман.
Етарли миқдорда ёзучи етишмай қолади деб, қўрқиш ярамайди.
Буларга йўл курсатиш керак. Бу йўл қийин бўлса ҳамки, унга
йўллаш керак, лекин миллион одамлар ичидан йирик кишилар ети-
шиб чиқсин. Биз Потапенко типидagi ёзучиларга тенглашишни
истамаймиз. Аммо бу киши ўз замонасининг йирик адабиётчиси эди.
Бизнинг совет адабиётимизда бундай кишилар жуда кўп. Бу „му-
ваққат“ адабиётдир. Мен Потапенконинг 20 тача асарини ўқиб
чиққанман, аммо ҳозир бирортасини ҳам эслайолмайман. Лекин
унинг китоблари блан бир вақтда бошқа катта ёзучиларнинг ҳам
куп асарларини ўқиганман. Булар эса, доимий бўлиб эсимда
қолган.

Сиз, журналларимиз адабий асарлар блан тўлиб чиқади, дей-
сиз, лекин уларда яхши бадий асарлар жуда кам. Мен эса, сиз-
ларнинг ичингиздан лоақал битта юксак савияли ёзучи чиқишини
хоҳлар эдим. Сизнинг олдинга қараб интилишингиз зарур. Эҳти-
мол, орангиздан бирор киши ҳам узоқ боролмас. Аммо, шу ури-
нишнинг ўзи ўша одам маданиятини баланд кўтаришга ёрдам бе-
ради. Бу кишидан ҳақиқий ёзучи чиқмаганда ҳам, барибир қ ҳар-
ҳолда каттароқ одам бўлиб қолади.

Мана, башарти мендан рус тилини ким ҳаммадан яхши билади,
деб сўрасалар, мен, албатта ўртоқ Сталин деб жовоб берар эдим.
Ўртоқ Сталин тилидаги биллурдай софликни, аниқликни, сўзларни
тежаб ишлатабилишни ўрганиш керак. Қани сиз Сталин баён қил-
ган бир фикрни ундан кўра қисқароқ қилиб ифодалаб кўрингчи!

Сизга ўз ишингизда муваффақиятлар тилайман ва хайрлашиб
шун айтманки, ўзингизни йўқотиб қўйманг, обдираманг. Айниқса
ёзган асарларингизни бракка чиқарган вақтларида ҳам ўзингизни
маҳкам тутинг. Шундай кезларда сиз ўзингизга: „Бу ёзганимни
бракка чиқарадиларми, иккинчисини ёзман, буни ҳам шундай қил-
салар, яна бошқасини ёзман“ деб дадил турабилинг. Башарти
ёзгингиз келмаса, бундай пайтларда яхшиси шуки, ёзманг. Агар
ёзгингиз келар экан, унда, ҳарқанча меҳнат чекишингизга қара-
май, ёзинг. Сизнинг иккита нарсангизни босмаган эканлар, учин-
чиси, тўртинчисини, то муваффақиятга эришмагунингизча ёзаве-
ринг. Ана шундагина ҳақиқатан ҳам ёзишни ўрганган бўласиз ва
чинакам совет ёзучиси бўлиб қоласиз.

(1934 йил, 15 май).

СОВЕТ ЎЗБЕКИСТОНИ ҲАҚИДА ЭРОНДА БОСИЛГАН БИР КИТОБ¹

Советлар Иттифоқи шарқидаги миллий республикаларнинг маданий, сиёсий жиҳатдан мислсиз ўсиши, қишлоқ хўжалиги ва саноатининг бениҳоят ривожланиши Яқин Шарқ халқларини жуда қизиқтирмоқда.

Социализм тантана қилган мамлакатимизнинг шарқидаги қўшнилари Чор Руеяси даврида бир мустамлака бўлган ўлка қиёфасининг гигант қурилишлар билан тамоман ўзгариб кетганига ҳайрат билан қарамоқдалар.

Советлар Иттифоқининг миллий республикалари оиласида бахтиёр қардошлардан бири бўлган социалистик Ўзбекистон ўз мустақиллиги ва фаровонлиги билан Яқин Шарқ мамлакатларидаги тараққийпарвар қатламларнинг диққатини ўзига тортиб, уларнинг ҳавасини келтирмоқда.

Чет шарқ мамлакатларининг матбуоти саҳифаларида совет Ўзбекистони ҳақида ҳархил хабар ва мақолаларнинг тез-тез босилаётганлиги ҳам тасодифий эмас.

Лекин бу мақолаларнинг кўпи совет Ўзбекистонининг ҳақиқий аҳволини тўлиқ ва тўғри ёритиб бермайди.

Шу нуқтаий назардан, Ферузешнинг Ўзбекистон ҳақида ёзган китоби катта аҳамиятга эгадир.

Китобнинг автори — Эроннинг илғор сиёсий газетаси „Нажоти Эрон“нинг бош муҳарриридир.

Ферузеш „Биз ва Саид-Зиёвиддин“ деган, ўткур қалам билан ёзилган китобчанинг ҳам авторидир. Бунда у Саид-Зиёвиддиннинг реакцион сиёсатини бутун Эрон халқига фош қилиб беради.

Ферузеш Ўзбекистон тўғрисидаги китобини ёзишда „бахти-гули очилиб“ Ўзбекистон пойтахти Тошкентга келганида, унда ўз кузи билан кўрган нарсаларини материал қилиб олади. У, совет Ўзбекистоннинг 20 йиллик юбилейи тантанасига келган Эрон делегациясининг бир а'зоси эди.

Бу китоб — Ўзбекистон ҳаётини ҳаққоний равишда кўрсатиб беришни, совет ҳукумати даврида республикада фан ва техни-

¹ З. Ферузеш. Тошкент саяҳати хотираси, ёки Ўзбекистон Республикасида давр соғға. Техрон, „Нажоти Эрон“ газетаси нашриёти, 1945 йил.

канинг барча соҳаларида эришилган оламшумул ютиқларни кенг Эрон аҳолисига баён қилиб беришни мақсад қилиб олади.

Китобда Эрон делегациясининг „юракни тўлқинлатучи тўн қиз кун“ ичида Тошкентда кўрган ва кечирганлари батафсил ва хронологик равишда та'риф ва тавсиф қилинади. Ундаги сатрлар кўтаринки руҳ блан ёзилади.

Сиҳинли-фаросатли ва чуқур мушоҳада қобилиятига эга бўлган автор республика ва унинг пойтахти Тошкент ҳаёти блан имконияти борича китобхонларни таништиришга ҳаракат қилган. Бунда Ферузешнинг кўз олдидан ўтган ҳамма ҳодисалар унда кучли та'сир қолдирган. У ҳамма нарсага гоаят қизиқиб қарайди. Уни Совет кишисининг юксак ватанпарварлиги ҳам, колхозларнинг муштумдан катта картошкалари ҳам, кекса Жайхун¹ дар'ёсининг романтик соҳиллари ҳам, колхозчи жувоннинг самимий табассуми ҳам, тўқимачилик комбинатининг муҳташам кўриниши ва ажойиб маҳсулоти ҳам, ҳатто ҳайвонот боғидаги пакана қулонлар ҳам қувонтиради.

Китобнинг мундарижаси (феҳрасти) блан танишиб, унинг мазмуни ҳақида тўла тасаввур олиш мумкин:

„Эрондан Туронга. Ҳавода 15 соат. Техрондан Машҳадга. Ашхабоддан Тошкентга. Тошкентдан Машҳад-Техронга. Қарши-ма-қарши тарафларни кўриш ва эшитиш.

Тошкент—Ўзбекистон республикасининг пойтахти. Тошкент—порлоқ маданиятнинг машҳур маркази, Осиёнинг юраги. Тошкентнинг майдони, аҳолиси, савоати, маданияти, социал тузилиши. Меҳнат ва унинг аҳамияти. Бу республикада стихияли равишда фалокатлар рўй бермайди. Бахтиёр ҳаёт ва ма'мурчилик. Колхоз далаларида ўтказилган бирнеча соат. Мамлакатда деҳқончилик ишлари. Колхозларда иш тақсими. Экин планлари. Қишлоқ хўжалиги ишларини механикалаштириш ва иш методлари. Колхозлардаги ҳаёт „Минг бир кеча“ даги афсоналарни эслатади. Колхозчилар ўз моддий турмушларини қандай қилиб яхшиладилар. Колхозчиларнинг ашулалари. Колхозларда миллий музика ва қўшиқлар. Колхоз қизлари, улар блан Эрон хотин-қизлари ўртасидаги тафовут, уларнинг мамлакатдаги жамоатчилик ишларига иштироки. Эронда, хотин-қизлар мамлакатдаги жамоат ишларига қатнашганликлари учун мукофот олабиларми? Колхозчиларнинг Эронли меҳмонларга берган дўстона совғалари.

Тошкентнинг Шайхул-Исломи ёнида бирнеча соат. Бутун республикадаги диний доиралар. Тошкентда 45 мачит бор, бунда мусулмонлар намозларини жамоат блан ўқийдилар. Дин ва шариат масалалари, никоҳ ва талоқ. Диннинг тўла эркинлиги. Ўзбекистон Шайхул-Исломининг Техрон, Машҳад, Куму уламоларига саломи. Шайхул-Ислом ҳазратларининг Машҳаддаги саккизинчи имомнинг қабрларини зиёрат қилиш орзуси.

Ўзбекистон фан ва техника, сан'ат ва қишлоқ хўжалиги соҳасида порлоқ галабаларга эришди. Республиканинг ҳамма бур-

¹ Жайхун — Амудар'ёнинг қадимги стн.

часларида, миллий урф-одатлар ва миллий традициялар муқаддас сақланган ҳолда янги ма'ноли ҳаёт яшнамоқда.

Заводлар, фабрикалар, идоралар, маданий-истироҳат, дам олиш жойлари, соғлиқни сақлаш муассасалари ва болаларнинг боқча, яшашларида бирнеча соат.

Ирчиқдаги Комбинат — юқори техника му'жизаси.

Тошкентда юбилей выставкасида.

Ўзбекистон Фанлар Академиясида. Ўзбекистонда халқ маорифи мас'уллари. Урта малумот олиш республика аҳолиси учун мажбурий. Ҳамма завод ва корхоналарда Ўзбек мутахассислари бор. Тошкент дорилфунунининг II факультети бор.

Тошкентнинг жозибали кечалари. Ўзбекистоннинг театр осмониди сан'ат юлдузлари чарақлаб турадилар.

Артистлар, ашулачилар, музикачилар, композиторлар республиканинг донгдор одамларидан ҳисобланади. Тошкентнинг ажойиб кечалари қадимги афсоналардаги сиҳрли кечаларни эсга туширади. Драматурглар, режисёрлар ва балет ҳақида. Кўпчилик сан'ат усталари орден ва медальлар билан мукофотланганлар.

Турмушга муҳаббат. Ватанпарварлик. Ўзбекистон халқлари онгида ватаннинг муқаддаслиги тушинчаси.

Менинг тасаввуримда келажак одамнинг руҳий улуглиги. Одамнинг истиқболда эришажак фазилат чўққилари. Бутун ер шарида яшаб турган халқлар ва ҳаёт. Уларнинг абадий озодликка интилишлари...". Китобнинг мундарижаси мана шулардан иборат. Автор ўз баёноти ни лирик чекинишлар билан олиб боради. Бундай уринлар ўз оригиналлиги ва ўткур фикри билан кўзга ташланиб туради.

„Азиз ватандошларимизга келтирган совғамиз, — деб ёзали Ферузеш, — Тошкентга қилинган го'ят кўнгилли саёҳатимиз самараси бўлган ушбу очеркдир. Бу очерк саҳифаларида Ўзбекистон халқининг ҳаёти, қуёш каби порлоқ ва равшан тасвирланган, сан'аткорона ҳаққонийлик билан, муболиға қилинмасдан, сохталаштирилмасдан, одилонга битилган“. Лекин автор Тошкентда гуриллаб ўсаётган реалъ воқи'ликни, чет эл публицистикасининг кўп намояндалари сингари, ўзига хос бир йўсинда идрок эди.

Автор, миллий маданиятни шунчалик гуллатган, тарихда ҳеч кўрилмаган даражада тараққий этдирган ҳаракатчи кучларнинг манба'ларини изламай, нарсалар ва ҳодисаларнинг ички томони га—моҳиятига назар солмай, одатда фақат сиртқи томонини кўради ва воқи'а-ҳодисаларни анализ қилмайди. Автор, совет воқи'лигидаги бирталай „тушуниб булмайдиган, сиҳрли бўлиб кўринган“ воқиаларнинг моҳияти ва принципларини изоҳ қилишга уринганда, унинг хулосалари анча юзаки бўлиб қолади. Аммо, ферузеш, ҳечқандай мулоҳаза юргизиш ва хулоса чиқариш талаб қилинмайдиган жойда совет Ўзбекистонидagi улуг социалистик қурилиш процессини тўғри ва ҳаққоний равишда тасвирлайди.

Китобнинг асосини ташкил этган сатрлар, авторнинг кўз ўнгиди гавдаланган янги, ажойиб дун'енинг ёрқин та'сири остида яратилган лавҳалардир.

У бутунлай ҳиссиётга берилиб кетади. Социалистик қайтадан қурилишнинг улугворлиги уни бутунлай ўзига мафтун қилади. Масалан, романтик кайфиятдаги Ферузеш кекса Амулар'ё — яна афсонавий Жайхуннинг одамзод иродасига бўйсуниб, ўзининг минг йиллик йўли, тармоғини ўзгартганини тасаввурига ҳеч қандай дираолмайди, бу унинг юрагида шоирона туйғуларни уйғоради ва у ўтган асрларга юрак тўлқинлари билан мурожаат қилади:

„Бу — улугворлик билан ва мағрурона оққан ўша Жайхун дар'ёси; у ўзининг кўп асрлик тарихи билан бизнинг хотиротимизда кучли ҳаяжон қўзғатади, бизнинг қадимги миллий афсоналаримизни эслатади, аввали асрларда ўтган шоирларнинг дардли хаёлларида тасаввур қилинган улуг воқияларни жонлантиради ва қайта тирилтади“.

„Эй, Жайхун, Мовароуннаҳрнинг муқаддас Нили, туронийлар ерининг муборак Синди! Эй, сомнийлар ва хоразмийлар ерининг шарақлаб, кўпириб оққан Волгаси! Эй, Шарқнинг олийжаноб ва доно ўғиллари яратган, қадимги маданият бойликларининг абадий, ишончли ҳазинаси ва тилсиз улуг гувоҳи! Эй, кишиларимизга эҳсон бағишловчи, буюк шоир ва олимларимизга ўлмас ижодлар яратиш учун ялҳом бахш этган манба! Тўхта ва бизнинг илтимосимизга қулоқ сол: янги ва абадий ёшлик ҳаёти сирларини топган авлодларининг олий шон ва шарафларини ҳикоя қилиб бери“.

Ферузеш, бутун халқ оммасининг ватанга бўлган чуқур ва самимий муҳаббатини эҳтирос билан қайд қилади:

„Ватан — уларнинг тушинчасида энг улуг гоя ва энг эзги муҳаббат тимсолидир. Улар „Ўзбекистон“ деб ўз ватанлари номини тилга олганларида, ҳарсафар ҳам юзларида ғурур ва севинч аломатлари зоҳир бўлади. Улар ўз юртларига, янгидан яратилган ватанларига ҳақиқий садоқат руҳида тарбияланганлар. Бола ўз онасини қандай севса, улар ҳам ўз ватанларини шундай севадилар.

Улар, ажойиб халқларини шундай севадиларки, бу муҳаббатни — сеvgи ҳақидаги ҳечқандай ибора билан ифодалаб бўлмайди“.

Бундан кейин китобда яна шундай дейилади:

„Улар (я'ни ўзбеклар) бошқа халқларнинг ватанларини ҳам худди ўз ватанларидай муқаддас деб биладилар, севадилар ва ҳурмат қиладилар. Уларнинг тушунишича, бошқа халқларнинг ватани ҳам ҳечқачон душман ҳужумига дучор бўлмаслиги керак“.

Ферузешнинг бу китоби яна, бошқа бир томондан ҳам аҳамиятга эга.

Саид Зиёвиддин Теботебойи типидаги Эроннинг ўтакетган тескаричи ғруҳлари Эронистон, Афғонистон ва Ҳиндистон афкор оммасининг Советлар Иттифоқига қарши миллий туйғусини қўзғатиб, қуруқ тухматлар қилдилар, „туронийларнинг хавфи“, советларнинг Эрон миллий мустақиллигига бўлган „таҳдиди“ тўғрисида вайсадилар.

Бир вақт бу тескаричи груҳларнинг интилиш ва қарашларини реакцияон журнал „Оянда“ („Келажак“)нинг редактори, авантю-
Афшор ифодалаб чиқди. У ёзди:

„Туркий қавмлар ҳавфи, ёки бошқача қилиб айтганда. Урта Осиёда ва рус Озарбойжонида тузилган республикалар томонидан туғилган сариқ ҳавф ҳозирги кунда майдонга келган вақтинчалик сиёсий таҳдид эмас. Аксинча у, барча туркий халқларнинг қадимги Эронга бўлган ан’анавий адо-
ватининг давомидир“.

Ферузеш ўз китобида бу қарашлар ва шунга ўхшаш бўҳтон-
ларни қат’иян рад қилади:

„Бизнинг маданиятимиз, асрлар давомида, ўзбеклар маданияти билан узвий суратда боғланиб, тараққий қилди. Бизнинг тарихий йўлларимиз, адабий асарларимиз, сан’атимиз, традицияларимиз ва миллий урф-одатларимиз ё, бир-бирдан сра фарқ қилмади, ёки бир-бирига ўзаро жуда яқин бўлди“.
(98 бет).

„...Бу мяллий маданиятнинг барча турлари ва миллий ёдно-
малари бизнинг миллий тарихимиз билан бевосита боғлиқдир. Бизнинг тарихимиз эса, Урта Осиё халқлари, шу жумладан ўзбек халқи тарихи билан ажралмас бир бутунни — бирхил арқовдан тўқилган тўқимани ташкил этади.

Халқларимиз тарихи ва маданияти асрлар давомида ўза-
ро маҳкам бир-бирига боғланганлигидан, биз эронийлар ўзимизни ўзбеклардан, уларнинг қадимги маданиятидан ва бу маданият ёдномаларидан бутунлай ажратиб ташлайолмаймиз. Урта Осиё республикаларида гулламакда бўлган ғолиб маданиятнинг илк манба’ларида бизнинг уста ва ҳунармандларимизнинг асарлари ўчрайди. Шунингдек, Урта Осиё халқлари етиштирган уста ва ҳунармандларнинг асарлари ҳам, ўз навбатида, бизнинг миллий маданиятимиз ва адабиётимиздаги бир кўп асарларда, ўз та’сирини кўрсатди. Тубдан, бошқатдан яратилган Ўзбекистон маданиятининг ажойиб, гўзал асарларини кўрганда, бизни тўлқинлантирган, ҳаяжонга солган туйғу ва кечирмаларни худди шу нарса билан изоҳлаш мумкин“ (206 бет).

Ферузеш, китобининг сўнгги бобида ўз ватандошларига муро-
жаат қилиб, шундай дейди:

„Менинг Тошкентга қилган саёҳатимдан, Ўзбекистон республикаси-
дан келтирган совғам мана шу очеркдаги хотираларимдан иборат. Билмадим, менинг сафардан кетирган совғам сизга мақбул бўлармикин? Сиз буни меҳр-муҳаббат, ихтиром билан қарши олармикинсиз? Сиз, бу менинг очеркимда тизилган ялтироқ олмосларни топаолармикинсиз ва уларнинг равшан нурлари сизнинг юракларингизга етиб борармикин?

Сизда бу очерк қандай таассурот қолдиради, буни мен билмайман, зотан бу менинг ишим ҳам эмас. Мен ёлғиз бир мақсадга интиламан, у ҳам булса — ўз бурчимни бажаришдир. Мен ўзимда бир ма’навий мажбурият сездим, бу — азиз

ватандошларимга дўстона қўшнимиз бўлган халқнинг буюк тараққиёти ва ривожининг сиҳрли сирлари ва ажойиб сабаблари ҳақида сизга малумот беришдан иборат. Мен шуни яхши сезаманки, ҳарбир миллат ёзучиси — ўз халқига буюк бахт-саодат ва муваффақиятга элтучи йўллар ва бирларни ҳаққоний равишда кўрсатиб беришга мажбурдир.

Ёзучининг саёҳати, савдогарнинг саёҳатига сра ўхшайди. Бу икки саёҳатнинг бир-биридан фарқи жуда катта: савдогар, албатта, ўз саёҳатидан қиматбаҳо мол олиб келган бўлар эди, мен эса, тамоман бошқача бир совға кетирдим. Бу совға менинг алоҳида ҳис ва туйғиларимнинг ифодаси бўлган ушбу очеркдир. Мен буни Эроннинг ёш авлодига тақдим қиламан. Айни чоқда мен бу совгани яна кишилик тараққиётининг баланд чўққиларига кўтарилаётган Ўзбекистон халқига ва унинг доно ҳукуматига, Эронистон ва Ўзбекистон халқлари ўртасидаги бузилмас дўстлик ва қардошликнинг тимсоли сифатида тақдим қиламан". (206 — 207 бет).

Ферузеш ўз очеркида шундай мароқли хулоса чиқаради:

"Бу республикада шон-шарафга ва улуғликка эришиш йўли фақат меҳнат орқали ва халққа хизмат қилиш орқали бўлади. Кимки, меҳнат дарди блан ёниб, ўзидан учқунлар сочар экан, у қандай одам, қайси ирққа мансуб бўлишидан қат'и-назар, жамиятда доимо ҳурматга сазовор бўлади ва кўтарилади" (208 бет).

Шуни эътиборга олиш керакки, Ферузешнинг бу китоби Эронда кейинги ўн йил ичида, совет Ўзбекистони ҳақида нашр қилинган бирдан-бир асардир. Шунинг учун у жуда катта ижтимоий аҳамиятга эгадир. Бу, Эрон халқини Ўзбекистон халқи блан, бу халқнинг гигант ютуқлари, техника, қишлоқ хўжалиги, фан ва маданият соҳаларидаги порлоқ ғалабалари блан яқиндан таништирадиган қиматбаҳо бир ҳужжатдир.

Х О Р А З М Д А

Хоразм областида 30 га яқин шоир, адиб ва халқ дostonчилари бор. Уларни ма'лум ташкилот атрофига тўплаб, улар ўртасида планли равишда ижодий ва тарбиявий ишларни олиб бориш мақсадида областьда Ўзбекистон совет ёзучилари союзининг бўлими ташкил қилинди. Область бўлими ўз иш планини тузди, адабиёт ва сан'атга оид илмий лекциялар, ижодий кечалар ўтказиш, колхозларга хизмат қилиш, радио, газета саҳифаларида тез-тез қатнашиб туриш чораларини белгилади. Хоразм адабий ҳаракатчилигида катта жонланиш бошланди. Халқ шоирларидан тортиб бошловчи ёзучиларгача — ҳаммаси замонавий мавзуларда бадиий асарлар яратиш устида жиддий ишга киришдилар.

Кекса шоир Камтарин ва Умар Қурбоновнинг ғазаллари, Машриб Оллоёровнинг ҳикоялари, ёш шоирлардан — Эгам Раҳимов, Абдулла Хўжаев, Дўстжон Матжонов, Қурбон Камол, Порлоқ ва бошқаларнинг бармоқ вазнида ёзилган шеърлари уларнинг келажакда ўсишидан хабар беради.

Қисқа фурсат ичида Ёзучилар Союзининг область бўлими 3 мартаба адабий чоршанбалик ва маҳаллий газетада 3 мартаба адабий саҳифа уюштирди, улуғ рус адиби Максим Горький, шоир Маяковский, Хоразм классик шоирларидан Мунис ва Огаҳий ижодларига бағишланган ижодий кечалар ўтказди, ёзучиларнинг колхозларга чиқишини ташкил этди.

Ёзучилар Союзи область бўлими Хоразмда халқ орасида оғиздан оғизга ўтиб келаётган фольклор намуналарини тўплайбошлади. Халқ шоирлари ва қариялари оғзидан 50 дан ошиқ қўшиқ ёзиб олинди. Булар ичида „Гезарман“, „Қаддим ҳамлиги“, „Муҳаббат“, „Зивоний“, „Тарғунча“, ва бошқалар Хоразм областининг ажойиб халқ қўшиқларидандир. Айниқса, ҳозир барҳаёт машҳур Ҳофиза, шоира Онабиби опа ижод этган қўшиқлар ўзининг гўзаллиги, равонлиги, уйноқилиги блан саҳнада катта олқишларга сазовор бўлмоқда. Ожиза таҳаллуси блан ижод этаётган Онабиби опа оғзидан 20 та қўшиқ ёзиб олинди. Союзининг область бўлими халқимизнинг мазкур асарларини нашрга тайёрлаш учун ҳаракат қимоқда.

ҚОРАҚАЛПОҒИСТОНДА

Июнь ойининг 10 нчи куни Нукус шаҳрида Қорақалпоғистон ёзучиларининг IV-нчи пленуми очилиб, 4 кун давом этди.

Қорақалпоғистон совет адабиётининг ҳозирги вазияти ҳам вази-фалари тўғрисида ўртоқ Жапоқовнинг доклади бўлди. Ундан кейин проза ҳақида ўртоқ Мажидов, поэзия ҳақида ўртоқ Саидовнинг докладлари тингланди. 4 кун давомида қорақалпоқ совет адабиётининг камчиликлари ва келажак вази-фалари тўғрисида ай-лай шоирлар, прозаиклар ва драматургларнинг сўзлари эшитилди. Пленумда ўртоқ Довқораевнинг катта чиқиши бўлди. Довқораев Қорақалпоқ классиклари — Бердимурод, Ҳожиниёз, Жапоқ шоир ва бошқалар ҳақида тўла тўхтаб, классиклардан ва фольклор бойлигидан қандай фойдаланиш устида узоқ сўзлаб берди.

Пленумда сўзга чиққан ёш ёзучилар янги сайланажак раҳбар-ликдан ёшлар учун адабиёт тўғраклари тузиб беришни талаб эт-дилар. Пленум аввалги раҳбарликнинг талай нуқсонларини бе-аён очиб ташлади.

Қорақалпоқ ёзучиларининг IV-нчи пленумига меҳмон бўлиб борган Ўзбекистон Фанлар Академиясининг ҳақиқий а'зоси, ёзу-чи Ойбек ҳам сўзга чиқиб, ёзучилар олдида турган катта вази-фаларни тушунтириб берди. Шунингдек Шайхзода ва Миртемир ўртоқлар ҳам сўзга чиқиб, Тошкент ёзучиларининг ижодий иш-лари, тажрибалари, тўғарак ишлари ҳақида сўзлаб бердилар. Пле-нум охирида Қорақалпоғистон Обкомининг секретари ўртоқ Со-бир Камолов сўзга чиқиб, Қорақалпоғистон ёзучиларининг ҳали қўл тегизилмаган мавзулари ҳақида тўхтаб ўтди. Ўртоқ Камо-лов кўп ёзучиларнинг ўз устида ишламасликларини, китоб ўқимас-ликларини, ҳаёт блан таниш эмасликларини чизиб ўтди.

Пленум келажак ишлар, вази-фалар ҳақида катта қарор қабул қилди. Кейин янги сайлов ўтди. Яширин овоз бериш йўли блан 7 киши Қорақалпоғистон Совет ёзучилари Союзининг президиум а'золигига сайланди.

Президиум а'золигига: Наврўз Жапоқов, Нажим Довқораев, Йўлмирза Оймирзаев, Ҳасан Бегимов, Ўринбек Қўжуров, Содиқ Нурибегов, Самуэль Бассин ўртоқлар сайланди.

Президиум а'золарининг йиғилишида, президиумнинг раисли-гига Нажим Довқораев ва мас'ул котибликка Йўлмирза Оймир-заев ўтди.

* * *

Қорақалпоғистон Обкоми ва Министрлар Советининг Ёзучи-лар Союзи ҳақида катта қарори чиқди. Бунда — ёзучиларнинг бирқанчасини уй-жой блан та'минлаш, Ёзучилар Союзи учун янги бино солиш, адабий журнал чиқариш, рус ва ўзбек классик-ларини Қорақалпоқ тилига таржима қилиш ва бирқанча чоралар ҳақида айтилган.

Қорақалпоқ совет ёзучилари ишчан ва самарали пленумдан кейин янги ғайрат блан ижодий ишга киришишлари шубҳасиз.

МУНДАРИЖА

Вуту Иттифоқ Коммунист (большевик)лар Партияси Марказий Комитети, ССР Иттифоқи Министрлар Совети ва ССР Иттифоқи Олий Совети Президиумидан . . .	3	<i>Партавий</i> — Раҳнаомниз бор . . .	57
<i>Михаил Иванович Калинин</i> . . .	5	<i>Муборак Аҳмадбоева</i> — Бахт қуёши . . .	58
<i>А. М. Горький</i> — Ахлоқ муҳибби Эртак („Италия ҳақида эртаклар“ дан)	8 18	<i>Шухрат</i> — 1. Сафарда	59
„Мен у хотинни биринчи марта кўрдим“	23	2. Та'на қилма	59
<i>Оидин</i> — Ҳамон ёлдида ўша улуг зот	27	<i>Ориф Юнус</i> — Ёмғир	61
<i>Абдулла Қаҳҳор</i> — Қўшчивор (роман)	31	<i>Айёмий</i> — Эл	60
<i>Ислом Шоир</i> — Москва шаҳрини кўрдим	39	Фольклор	
<i>Ж. Шарифий</i> — Фазолар бизники	41	Тўрт тухмат (эртак)	63
<i>Зураб Тула</i> — Қувонч	43	Танқид ва тақриз	
<i>М. Бобоев</i> — Калинин ота	44	<i>Т. Қориниёзий</i> — А. М. Горькийнинг ҳаёти ва ижоди ҳақида	70
<i>Раҳим Жалил</i> — Булоқ бўйида бир уй (ҳикоя)	46	<i>М. И. Калинин</i> — Ёзучи ўз ишининг устаси бўлсин	79
<i>Саид Назар</i> — Зафар таронаси	56	<i>Ю. Шарвоний</i> — Совет Ўзбекистони ҳақида Эронда босилган бир китоб	84
		Адабий ҳаёт	
		Хоразмда	91
		Қорақалпоғистонда	91

РЕДКОЛЛЕГИЯ: *Ойбек* (мас'ул муҳаррир), *Ғафур Ғулом*, *Яшин*, *Уйғун*, *Абдулла Қаҳҳор*, *Шайхзода*, *Ж. Шарифий*, *М. Ашрафий*, *Соме Абдуллаев*. Мас'ул секретари: *Ҳ. Ёқуб*.

На узбекском языке

„ШАРК ЮЛДУЗИ“

№ 6

Орган Союза Советских Писателей Узбекистана

Объединенное издательство „Правда Востока“ и „Кзыл Узбекистан“

Ташкент—1946

„Шарк Юлдузи“ редакциясининг адреси:

Тошкент, Биринчи май кўчаси, уй № 20. телефон 33-881.

Босишга рухсат этилди 4/IX-46 й. да. Р 05966. Қоғоз формати 60x92/16. Босма листи 1,75
Бир листда 47000 ҳарф. Тиражи 3000. Баҳоси 5 сўм.

Тошкент, „Қизил Ўзбекистон“ ва „Правда Востока“ нашриёти Сосмаховаси. Заказ 481.